

Lönebildnings- rapporten

2006

Utgiven av
Konjunkturinstitutet
Stockholm 2006

Konjunkturinstitutet (KI) gör analyser och prognoser över den svenska och internationella ekonomin samt bedriver forskning i anslutning till detta. Konjunkturinstitutet är en statlig myndighet under Finansdepartementet och finansieras till största delen med statsanslag. I likhet med andra myndigheter har Konjunkturinstitutet en självständig ställning och svarar själv för de bedömningar som redovisas.

Konjunkturläget innehåller analyser och prognoser över svensk och internationell ekonomi. Rapporten publiceras fyra gånger per år, i mars, juni, augusti och december. *The Swedish Economy* är motsvarande rapport på engelska. *Analysunderlag*, som består av ett omfattande sifferunderlag i tabellform, publiceras i anslutning till Konjunkturläget. Analysunderlaget publiceras endast på KI:s hemsida i samband med Konjunkturläget i juni.

Lönebildningsrapporten innehåller analyser av de samhällsekonomiska förutsättningarna för svensk lönebildning. Rapporten är årlig och sammanfattningen översätts till engelska.

I serien *Specialstudier* publiceras rapporter som härrör från utredningar eller andra externa uppdrag. Forskningsresultat publiceras i serien *Working Paper*. Av dessa publiceras vissa i internationella vetenskapliga tidskrifter och utges då på nytt under beteckningen *Reprints*. Rapporter i dessa tre serier kan beställas utan kostnad. Flertalet publikationer kan också laddas ner direkt från Konjunkturinstitutets hemsida, www.konj.se.

Konjunkturinstitutet
Kungsgatan 12–14
Box 3116
SE-103 62 Stockholm
Telefon: 08–453 59 00, Telefax: 08–453 59 80,
E-post: ki@konj.se, Hemsida: www.konj.se

ISSN 1653–3550
ISBN 91–89226–74–7

Förord

Regeringen har givit Konjunkturinstitutet uppdraget att årligen utarbeta en rapport om de samhällsekonomiska förutsättningarna för lönebildningen (prop. 1999/2000:32, Lönebildning för full sysselsättning). Syftet med rapporten är att tillhandahålla ett kvalificerat faktaunderlag som ska underlätta för arbetsmarknadens parter och Medlingsinstitutet att uppnå samsyn kring de samhällsekonomiska förutsättningarna för lönebildning i allmänhet och löneförhandlingar i synnerhet.

I kapitel 1 ”Arbetskostnadens utveckling” presenteras Konjunkturinstitutets grundläggande tankar om för lönebildningens drivkrafter. I kapitel 2 ”De närmaste årens ekonomiska läge” analyseras, utifrån Sveriges ekonomiska läge 2006, effekten av olika förhandlingsutfall under åren 2007–2009 på arbetslöshet, sysselsättning, bruttonationalprodukt och disponibel inkomst.

De tre sista kapitlen innehåller fördjupningar. Kapitel 3 ”Strukturell utveckling av arbetskostnaden” presenterar Konjunkturinstitutets syn på den strukturella arbetskostnadsökningen. Kapitel 4 ”Jämviktarbetslösheten” analyserar vilka faktorer som bestämmer jämviktarbetslösheten. Kapitel 5 ”Strukturomvandling och lönespridning” analyserar den globala strukturomvandlingen och lönespridningen i världsekonomin och Sverige.

Arbetet med årets rapport har letts av forskningschef Juhana Vartiainen.

Stockholm i september 2006

Ingemar Hansson
Generaldirektör

Innehåll

Sammanfattning	7
1 Arbetskostnadens utveckling.....	17
1.1 Arbetsmarknadens parter har en avgörande roll.....	17
1.2 Den strukturella arbetskostnadsutvecklingens bestämningsfaktorer.....	19
1.3 Växelkursregimens betydelse	22
1.4 KI:s tankeram och europanormen	23
1.5 Arbetskostnadsutveckling i offentlig sektor	24
2 De närmaste årens ekonomiska läge	27
2.1 Sveriges ekonomiska läge	27
2.2 Är arbetskostnadsnivån i jämvikt 2006?.....	33
2.3 Två av många handlingsalternativ för parternas gemensamma agerande.....	37
2.4 Avtalsrörelsen 2007	49
2.5 Vilka faktorer påverkar relativa löneökningar 2007–2009?.....	55
3 Strukturell utveckling av arbetskostnaden.....	59
3.1 Arbetskostnadsandel och internationellt kapitalavkastningskrav.....	60
3.2 Internationell arbetsproduktivitet.....	64
3.3 Arbetsproduktivitet i Sverige	67
3.4 Förädlingsvärdepris	72
3.5 Alternativa antaganden.....	79
4 Jämviktsarbetslösheten	87
4.1 Vad bestämmer jämviktsarbetslösheten?	87
4.2 Den svenska arbetsmarknaden	96
5 Strukturiomvandling och lönespridning	105
5.1 Ökad lönespridning internationellt	105
5.2 Förklaringar till ökad lönespridning internationellt.....	108
5.3 Lönespridningen i Sverige	111
Ordlista	121

Fakta- och fördjupningsrutor

Arbetskostnad och sysselsättning vid ett lägre produktivitetsantagande.....	47
Förändringar i kapitalavkastning och teknologi.....	63
Drivkrafter bakom produktivitetstillväxten.....	70
Arbetskostnad i offentlig sektor.....	78
Globaliseringen kan höja avkastningskravet på investeringar i Sverige.....	85
Sveriges arbetslöshet i ett internationellt perspektiv.....	94

Sammanfattning

Arbetsmarknadens parter och medlare står inför en viktig avtalsrörelse. Under 2007 kommer 80 procent av alla arbetstagare som omfattas av kollektivavtalet, drygt 2,8 miljoner personer, att få sina löneavtal omförhandlade på central och lokal nivå. Resultatet kommer att påverkas av såväl kollektiva som individuella överenskommelser. I denna lönebildningsrapport antas att de centrala avtalen i huvudsak blir treåriga, som var fallet vid 2001 och 2004 års avtalsrörelser.

Slutresultatet av dessa förhandlingar kommer att ha en stor inverkan på Sveriges ekonomiska utveckling under många år framöver.

Arbetsmarknadsparterna spelar en viktig roll

Arbetsmarknadens parter och medlare kan genom olika grad av samhällsekoniskt ansvarstagande i hög grad påverka sysselsättningen och arbetslösheten i den svenska ekonomin.

Arbetskostnadsökningen bestäms i en växelverkan av produktivtets- och prisökningar, konjunkturella anpassningar och parternas benägenhet och förmåga att ta samhällsekonisk hänsyn. Om ekonomin är i konjunkturell balans och arbetslösheten avspeglar parternas ambitioner och förmåga att ta samhällsekonisk hänsyn så ökar arbetskostnaderna motsvarande produktivtets- och prisökningarna.

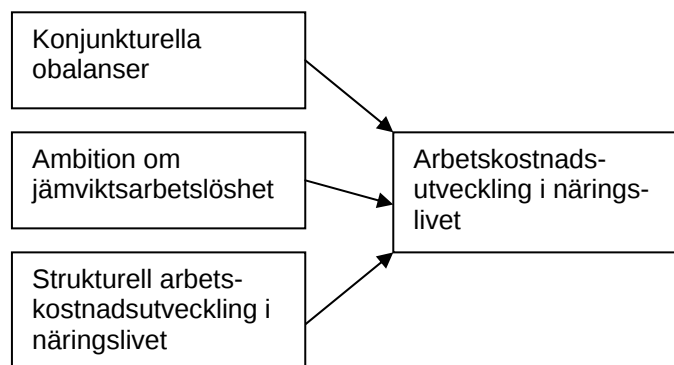
Om parterna däremot har högre ambitioner och förmåga att ta samhällsekoniska hänsyn så kan de varaktigt pressa ner arbetslösheten genom att utforma löneavtalen så att arbetskostnaden ökar långsammare under några år. Därefter kan arbetskostnaden återigen öka motsvarande produktivtets- och prisökningarna, men sysselsättningen kommer tack vare den tidigare anpassningen att vara varaktigt högre. Parterna kan således genom övergångsvis lägre löneökningar påverka ekonomins *jämviktsarbetslöshet*, dvs. den arbetslöshet som är förenlig med en stabil inflation på 2 procent, även om jämviktsarbetslösheten givetvis också beror på andra faktorer som t.ex. regelsystemet på arbetsmarknaden.

För att kunna bedöma arbetskostnadsökningen behöver tre frågor besvaras:

1. Finns det i utgångsläget 2006 någon konjunkturrell obalans som måste rättas till? Se avsnitt 2.1 ”Sveriges ekonomiska läge” och avsnitt 2.2 ”Är arbetskostnadsnivån i jämvikt 2006?”.
2. Vill och kan arbetsmarknadens parter pressa tillbaka jämviktsarbetslösheten till en lägre nivå och vilken arbetskostnadsökningstakt krävs i så fall? Se avsnitt 2.3 ”Två av många handlingsalternativ för parternas gemensamma agerande”.
3. Hur hög är näringslivets *strukturella* arbetskostnadsökning, dvs. arbetskostnadens utveckling när ekonomin är i balans? Se kapitel 1 ”Arbetskostnadens utveckling” och kapitel 3 ”Strukturell utveckling av arbetskostnaden”.

Dessa tre drivkrafter för lönebildningen illustreras i figur 1.

Figur 1 Tankeram för arbetskostnadsutvecklingen i näringslivet som helhet

Konjunkturrell balans 2006

Arbetskostnadsökningen har under åren 2001–2005 ungefär motsvarat produktivitets- och prisökningarna. Kapitalavkastningen i näringslivet bedöms för närvarande ligga i linje med det internationellt bestämda kapitalavkastningskravet. Detta innebär att arbetskostnadsnivån bedöms vara i balans i utgångsläget 2006. Även resursutnyttjandet bedöms vara nära balans. Arbetsmarknadens parter kan därmed initiera sina avtalsförhandlingar utifrån en balanserad konjunktur som inte påkallar någon särskild justeringsåtgärd.

Konjunkturbilden liksom utrymmet för sysselsättnings- och produktionsökningar under åren 2007–2009 beror i hög grad på arbetsmarknadsparternas agerande.

Parternas grad av samhällsekonomiskt ansvarstagande påverkar arbetslösheten

Arbetsmarknadens parter kan med sina centralt avtalade lönejusteringar och avtalskonstruktioner och därpå följande förhandlingar på lokal nivå starkt påverka ökningen av näringslivets arbetskostnad. Parterna kan därigenom påverka hur låg den svenska arbetslösheten varaktigt kan bli. Om parterna kan och vill ta ett stort samhällsekonomiskt ansvar, blir resultatet att arbetskostnadens ökningstakt inte stiger innan arbetslösheten har sjunkit till en lägre nivå. Då kan arbetslösheten bli lägre innan Riksbanken behöver bromsa ekonomin genom en högre reporänta.

Ju mera samhällsekonomiskt ansvar arbetsmarknadsparterna kan och vill ta nu och framöver desto lägre är således den nivå på arbetslösheten som leder till en överhettning av arbetsmarknaden med snabbt stigande arbetskostnadsökningar – dvs. desto lägre är jämviktsarbetslösheten.

Om parterna tar samhällsekonomiskt ansvar i samma grad som under de senaste åren, bedöms arbetskostnaden öka med i genomsnitt 4,5 procent per år 2007–2009. Det motsvarar en jämviktsarbetslöshet på 4,6 procent, dvs. löneökningstakten börjar trappas upp om arbetslösheten underskrider 4,6 procent. Då måste Riksbanken ingripa med högre reporänta, vilket bromsar upp sysselsättningstillväxten och gör att arbetslösheten inte varaktigt underskrider 4,6 procent.

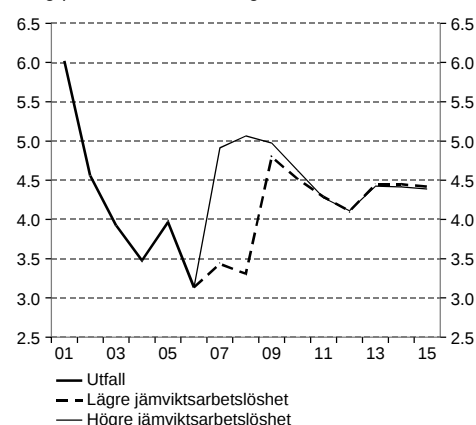
Om parterna däremot i högre grad tar samhällsekonomiskt ansvar så blir arbetslösheten varaktigt lägre. Detta analyseras i handlingsalternativet *Lägre jämviktsarbetslöshet*, som karaktäriseras av att parternas agerande i avtalsrörelsen 2007 leder till en slutlig arbetskostnadsökning på i genomsnitt 3,8 procent per år 2007–2009. Detta bedöms motsvara en jämviktsarbetslöshet på 3,6 procent.

I handlingsalternativet *Högre jämviktsarbetslöshet* leder parternas agerande i stället till en arbetskostnadstillväxt på 5,0 procent per år 2007–2009 motsvarande en jämviktsarbetslöshet på 5,6 procent.

Efter år 2009 ökar arbetskostnaden i båda handlingsalternativen med ca 4,4 procent per år (se diagram 1).¹

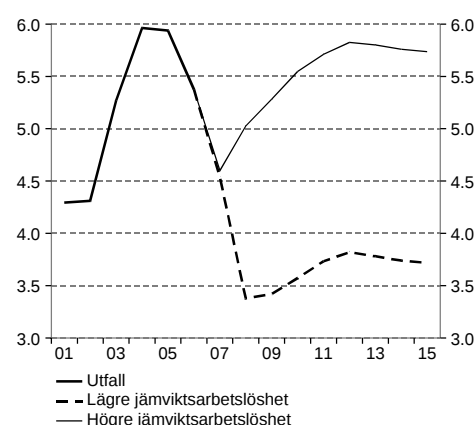
I lågalternativet (*Lägre jämviktsarbetslöshet*) sjunker arbetslösheten markant såväl 2007 som 2008. Därefter ligger arbetslösheten nära jämviktsnivån 3,6 procent (se diagram 2). I högalternativet (*Högre jämviktsarbetslöshet*) ökar i stället arbetslösheten 2008 och därefter fortsätter den att öka mot den högre jämviktsnivån. Den övergångsvis lägre arbetskostnadsökningen i lågalternativet jämfört med högalternativet leder således till en varaktig skillnad i arbetslösheten på 2 procentenheter motsvarande 93 000 personer.

Diagram 1 Nominell arbetskostnad
Årlig procentuell förändring

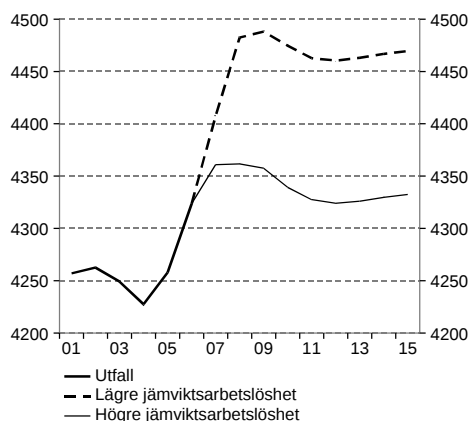
Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 2 Öppen arbetslöshet
Procent av arbetskraften

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

¹ I avsnitt 2.3 ”Två av många handlingsalternativ för parternas gemensamma agerande” presenteras en utförlig definition och analys av dessa två handlingsalternativ.

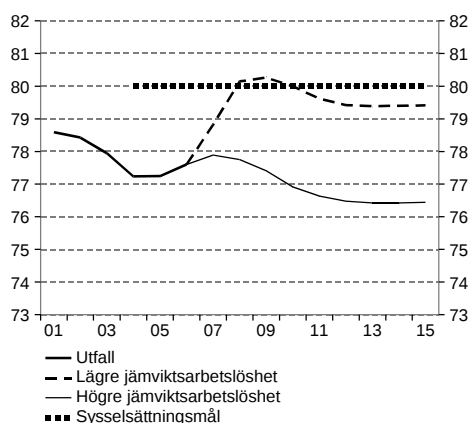
Diagram 3 Sysselsättning
Tusental

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

I lågalternativet ökar sysselsättningen markant 2007–2009 och den reguljära sysselsättningsgraden ligger därefter strax under målet på 80 procent (se diagram 3 och diagram 4). I högalternativet bryts däremot sysselsättningsuppgången redan 2008 och den reguljära sysselsättningsgraden sjunker successivt till 76,4 procent. På lång sikt uppgår skillnaden i antalet sysselsatta till 140 000. Sysselsättningseffekten är således högre än arbetslöshetseffekten. Det beror på att fler söker sig till arbetsmarknaden när det är lättare att få jobb. Lågalternativet innebär även att BNP växer snabbare (se diagram 5).

En varaktig förbättring i sysselsättningen bedöms således vara möjlig genom en övergångsvis lägre arbetskostnadsökning om denna uppkommer genom att parterna varaktigt kan och vill ta en högre grad av samhällsekonomiskt ansvar.

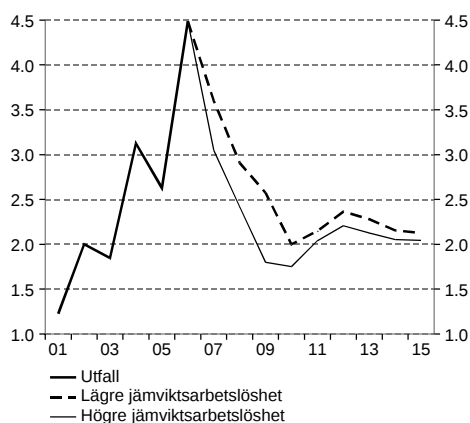
Återhållsamhet ger hög avkastning

Diagram 4 Reguljär sysselsättningsgrad
Procent av befolkningen i åldern 20–64 år,
årsvärden

Anm. Serien är justerad bakåt i tiden av Konjunkturinstitutet.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Avkastningen för löntagarkollektivet och samhällsekonomin av övergångsvis lägre löneökningar blir hög särskilt när indirekta och långfristiga effekter beaktas. Den övergångsvis lägre löneökningen leder till att timlönen är 3,6 procent lägre år 2009 i lågalternativet än i högalternativet. Konsumentpriserna är emellertid också lägre så skillnaden i den reala timlönen begränsas till 2,9 procent. Lågalternativet medför högre sysselsättning och därmed högre skatteintäkter och lägre utgifter för bl.a. a-kassa. För att alternativen ska vara jämförbara förs denna förbättring av de offentliga finanserna tillbaka till hushållen genom en neutraliserande skattesänkning. När såväl den högre sysselsättningen som den lägre skatten beaktas blir löntagarkollektivets reala disponibla inkomst 2009 0,6 procent *högre* i lågalternativet än i högalternativet (se diagram 6). Den lägre reala timlönen kompenseras således mer än väl genom högre sysselsättning och lägre skatt. På längre sikt är de indirekta effekterna i form av högre sysselsättning och lägre skatt än mera betydelsefulla. 2015 är därför löntagarkollektivets reala disponibla inkomst ca 2,4 procent högre i lågalternativet än i högalternativet.

Diagram 5 BNP
Årlig procentuell förändring, fasta priser

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

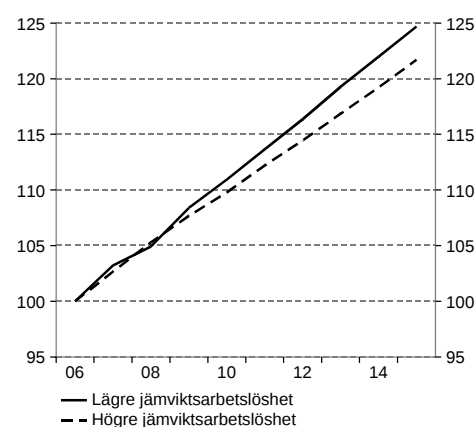
Tabell 1 Ekonomiska effekter av parternas agerande

Procentuell förändring, genomsnitt per år

	2007–2009		2007–2015	
	Lägre jämviktsarbetslöshet	Högre jämviktsarbetslöshet	Lägre jämviktsarbetslöshet	Högre jämviktsarbetslöshet
Parternas agerande				
Arbetskostnad ¹	3,8	5,0	4,2	4,6
Timlön ²	3,5	4,7	3,9	4,3
Ekonomiska effekter				
Öppen arbetslöshet ³	3,8	5,0	3,7	5,5
Reguljär sysselsättningsgrad ⁴	79,7	77,7	79,6	76,9
Real disponibel inkomst ⁵	2,5	2,4	2,4	2,2
BNP, fasta priser	3,0	2,4	2,5	2,2

¹ Arbetskostnad enligt nationalräkenskaperna exkl. pensionspremierabatt.² Timlön enligt konjunkturlönestatistiken. ³ I procent av arbetskraften.⁴ Andel sysselsatta av befolkningen i åldern 20–64 år, exkl. deltagare i arbetsmarknadspolitiska åtgärder. ⁵ Avser löntagarkollektivet. Deflaterad med hushållens konsumtionsdeflator.

Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 6 Real disponibel inkomst för löntagarkollektivet
Index 2006=100. Deflaterad med hushållens konsumtionsdeflator

Källa: Konjunkturinstitutet.

Parternas agerande och det ekonomiska resultatet 2007–2015 av de två handlingsalternativen redovisas även i tabell 1. Det viktigaste resultatet är att lågalternativets arbetskostnadsökning på 3,8 procent per år 2007–2009 leder till att arbetslösheten varaktigt understiger 4 procent.

Ansvar, avtal och arbetskostnadsökning

Lågalternativets årliga arbetskostnadsökning motsvarar en årlig löneökning enligt konjunkturlönestatistiken på 3,5 procent 2007–2009 (se tabell 1). Efter 2001 års avtalsrörelse uppgick motsvarande genomsnittliga löneökning till 3,8 procent 2001–2003. Lågalternativets löneökning på 3,5 procent motsvarar en högre grad av samhällsekonomiskt ansvarstagande särskilt med hänsyn till att arbetslösheten 2007–2009 i detta alternativ är lägre än under 2001–2003.

Efter 2004 års avtalsrörelse beräknas motsvarande genomsnittliga löneökning uppgå till 3,2 procent 2004–2006. Löneökningen 2007–2009 enligt konjunkturlönestatistiken är således något högre men den motsvarar ändå ett större samhällsekonomiskt ansvarstagande eftersom arbetslösheten är avsevärt lägre än under 2004–2006.

De kostnadsökningar som anges i centrala avtal som t.ex. det normgivande avtal på 7,5 procent över tre år i 2004 års avtalsrörelse, är erfarenhetsmässigt väsentligt lägre än den slutliga arbetskostnadsökningen. Vid 2001 och 2004 års avtalsrörelse uppgick de av Medlingsinstitutet beräknade kostnadsökningarna i centrala avtal till i genomsnitt 2,6 respektive 2,1 procent och

motsvarade därmed drygt hälften av den därpå följande arbetskostnadsökningen. Den begränsade andelen är en naturlig följd av de nya avtalskonstruktioner som med stupstockar eller mini-
miökningar endast indirekt styr den lokala lönebildningen. De av Medlingsinstitutet beräknade genomsnitten är således ett genomsnitt av heterogena avtal inklusive s.k. nollavtal.

Konjunkturinstitutet gör ingen bedömning av vilka centralt avtalade kostnadsökningar som krävs för att uppnå lågalternativets
arbetskostnadsökning eftersom det i hög grad beror på hur de centrala avtalen utformas och bl.a. av detta skäl bäst bedöms av arbetsmarknadens parter och medlare.

Högalternativets arbetskostnadsökning på 5,0 procent per år 2007–2009 motsvarar en årlig löneökning enligt konjunkturlöne-
statistiken på 4,7 procent. Detta är påtagligt högre än utfallet såväl 2001–2003 som 2004–2006 och motsvarar därmed en lägre grad av samhällsekoniskt ansvarstagande.

Resultatet att en genomsnittlig arbetskostnadsökning på 3,8 procent leder till att arbetslösheten varaktigt understiger
4 procent är naturligtvis osäkert och baseras på ett antal osäkra antaganden. Om t.ex. produktivitetsökningen är lägre än vad som antagits så krävs en lägre arbetskostnadsökning för att uppnå en arbetslöshet under 4 procent. De redovisade resultaten förutsätter också att Riksbanken på ett symmetriskt sätt strävar efter att uppnå sitt inflationsmål på 2,0 procent och därmed reagerar på parternas återhållsamhet genom lägre reporänta än annars så att anpassningen till den lägre jämviktsarbetslösheten påskyndas. I annat fall sjunker arbetslösheten långsammare mot jämviktsnivån som inte påverkas av Riksbankens agerande.

Den sammantagna osäkerheten är enligt Konjunkturinstitutets bedömning ungefär symmetrisk, dvs. den angivna arbets-
kostnadsökningen kan lika gärna leda till en lägre som en högre arbetslöshet än den som redovisas i tabell 1. De samhällsekonomiska effekterna av avvikelser är däremot asymmetriska. En för snabb arbetskostnadsökning baserad på en överskattning av produktivitetstillväxten leder till högre arbetslöshet och lägre disponibel inkomst, medan en underskattning av produktivitetstillväxten främjar sysselsättningen utan att den disponibla inkomsten skulle bli lägre. Denna asymmetri i kombination med den betydande osäkerheten utgör ett ytterligare skäl till återhållsamhet.

Den här angivna arbetskostnadsökningen inkluderar inte bara ändrad månadslön utan även bl.a. arbetstidsförkortningar, ökade avtalsenliga arbetsgivaravgifter vid tillkommande förmåner eller ökade kostnader för befintliga förmåner samt alla ökade lagstadgade arbetsgivaravgifter. Allt ska räknas.

Strukturell arbetskostnadsökning

I båda handlingsalternativen ökar arbetskostnaden på lite längre sikt motsvarande produktivitets- och prisökningarna. Denna

strukturella ökning avser arbetskostnadsutvecklingen när ekonomin är i konjunktorell balans. Den bestäms i huvudsak av ekonomiska faktorer som arbetsmarknadens parter knappast kan påverka. Produktivitetsökningen är svår att påverka och ökningen av förädlingsvärdepriset bestäms främst av Riksbankens inflationsmål samt hur exportpriserna utvecklas i förhållande till importpriserna. Även utvecklingen av det internationellt bestämda kapitalavkastningskravet ligger utanför parternas räckhåll. Dessa tre faktorer bestämmer den strukturellt möjliga arbetskostnadsökning som näringslivet kan bära när ekonomin är konjunktorellt balanserad. Parterna kan däremot även på lång sikt påverka nivån på arbetslösheten, sysselsättningen och BNP.

Det finns starka krafter i ekonomin som gör att arbetskostnaden följer utvecklingen av produktiviteten och förädlingsvärdepriset (se diagram 7). Om fackförbunden exempelvis bestämmer sig för att sträva mot en snabbare löneökningstakt, skulle detta förr eller senare leda till så pass hög arbetslöshet att arbetskostnadsökningen skulle bromsas, så att kostnadsläget åter skulle bli balanserat.

Den strukturella ökningen av näringslivets arbetskostnad bedöms under 2006–2015 ligga i intervallet 4,0–4,6 procent i genomsnitt. Det enligt Konjunkturinstitutets bedömning mest sannolika värdet uppgår till 4,4 procent beräknat som summan av en genomsnittlig produktivitetstillväxt på 2,7 procent och en genomsnittlig ökning av näringslivets förädlingsvärdepris på 1,7 procent per år 2006–2015. Diagram 8 visar Konjunkturinstitutets bedömning av arbetsproduktiviteten fram till år 2015. Den prognostiserade produktivitetstillväxten är något lägre än under 2001–2005 men fortfarande högre än i övriga Europa.

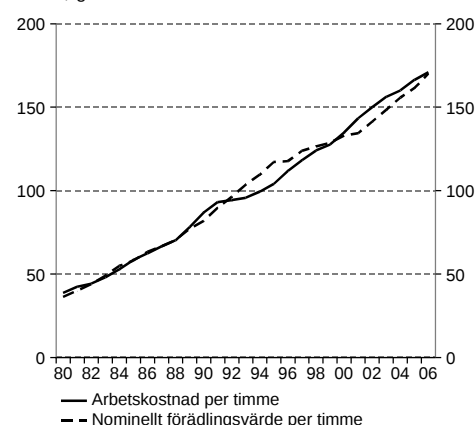
Bedömningen är naturligtvis osäker. Intervallet på 4,0–4,6 procent uppkommer vid alternativa antaganden för bl.a. hur produktivitetstillväxten, inflationen, oljepriset och det internationellt bestämda kapitalavkastningskravet utvecklas under perioden 2006–2015.

Arbetslöshetens strukturella orsaker

Inför avtalsrörelsen torde frågan om den lämpliga löneökningstakten och den därmed sammanhängande jämviktsarbetslösheten vara viktigast. Jämviktsarbetslösheten bestäms dock inte bara av lönebildningen utan påverkas även av många andra faktorer (se kapitel 4 ”Jämviktsarbetslösheten”, för en närmare beskrivning).

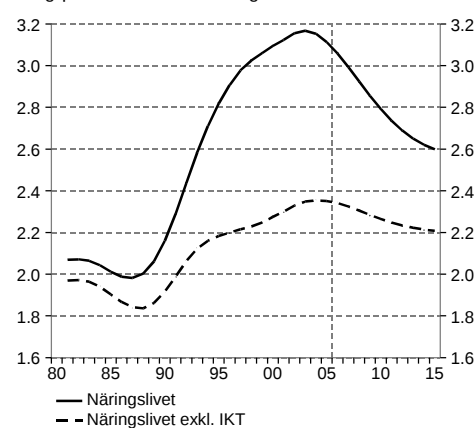
Arbetslösheten var lägre i Europa än i USA ända fram till 1970-talet (se diagram 9). Därefter ökade arbetslösheten på båda sidor av Atlanten, bl.a. som en följd av långsammare produktivitetstillväxt, oljekriser samt nedväxlingen av inflationen. Sedan början på 1980-talet har arbetslösheten minskat i USA men fastnat på en hög nivå i bl.a. Tyskland, Frankrike, Spanien och Italien. Många forskare har försökt finna förklaringar till den varak-

Diagram 7 Arbetskostnad och nominellt förädlingsvärde per arbetad timme
Index, genomsnitt 1980–2006=100

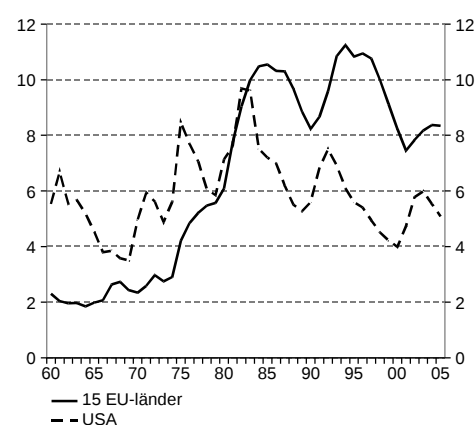
Anm. Nominellt förädlingsvärde per arbetad timme motsvaras av arbetsproduktiviteten multiplicerad med förädlingsvärdedeflatoren.
Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 8 Arbetsproduktivitet, strukturell utveckling
Årlig procentuell förändring

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 9 Arbetslösa
Procent av arbetskraften

Anm. Luxemburg ingår ej 1960–1973.
Källa: OECD.

tigt höga europeiska arbetslösheten. Forskarna har funnit förklaringar som hög arbetslöshetsersättning, stelhet i nominella och reala löner, anställningstrygghet, bristande konkurrens på varumarknaden, bristande samordning i löneförhandlingarna samt ofördelaktig sammansättning av arbetskraften. Hög facklig anslutningsgrad förefaller i jämförande landstudier ha ett samband med hög arbetslöshet, men effekten kompenseras av att länder med samordnade löneförhandlingar i snitt har lägre arbetslöshet.

I Sverige är jämviktsarbetslösheten högre än före 1990-talets djupa lågkonjunktur. De svenska institutionella förhållandena har både starka och svaga sidor avseende faktorer som enligt forskarna bestämmer jämviktsarbetslösheten. Arbetsmarknadens parter har från och med 1997 utvecklat en förhandlingsordning som präglas av samförstånd samt en implicit samordning men som också tillåter decentralisering och individualisering. Dessa institutionella förhållanden främjar låg jämviktsarbetslöshet. Den bristande integrationen av utrikes födda verkar i motsatt riktning. Därtill förefaller minimi- eller lägstälöner vara relativt höga vid internationell jämförelse. Som för många andra länder, är det samhällsekonomiskt angeläget att uppnå hög sysselsättning och låg arbetslöshet även för grupper och individer som nu har en förhållandevis svag anknytning till arbetsmarknaden. Högre arbetskraftsdeltagande och lägre jämviktsarbetslöshet skulle innebära att Sverige blir bättre rustat inför de kommande demografiska utmaningarna.

Strukturomvandling globalt och lokalt

Analysen ovan gäller den genomsnittliga arbetskostnaden i det svenska näringslivet. Att Sverige utgör en del av en alltmer globaliserad världsekonomi påverkar de faktorer som bestämmer arbetskostnadsutvecklingen enligt denna analys men rubbar inte analysens relevans. Till exempel bedöms globaliseringen stimulera produktivitetstillväxten i den svenska ekonomin. Den leder också till allt hårdare konkurrens, vilket tenderar att minska jämviktsarbetslösheten. Därtill bestäms kapitalavkastningskravet på den globala kapitalmarknaden.

Globaliseringen innebär också teknik- och strukturförändringar som kan leda till ökad lönespridning i OECD-länderna (se kapitel 5 ”Strukturomvandling och lönespridning”, för en närmare beskrivning). Lönespridningen har ökat i de flesta OECD-länder under de senaste decennierna, och denna ökning har fortsatt även under senare år. En delförklaring är att OECD-ländernas mindre kvalificerade arbetskraft genom globaliseringen fått allt hårdare konkurrens från motsvarande arbetskraft i bl.a. Kina och Indien. Forskningen om lönespridningens orsaker har också betonat att bl.a. datorisering och nya digitala produktionsmetoder har gynnat kvalificerad arbetskraft samt individer som snabbt kan anamma nya produktionstekniker.

Dessa globala drivkrafter är verksamma även i Sverige men ökningen i lönespridningen har ändå varit måttlig. I de flesta internationella jämförelser framstår Sverige som ett land med låg lönespridning. En viss ökning av lönespridningen ägde rum under senare hälften av 1990-talet, främst genom en ökning av löneskillnaden mellan högavlönade tjänstemän och andra tjänstemän. Denna förändring är dock begränsad jämfört med den kraftiga löneutjämning som ägde rum på 1970-talet.

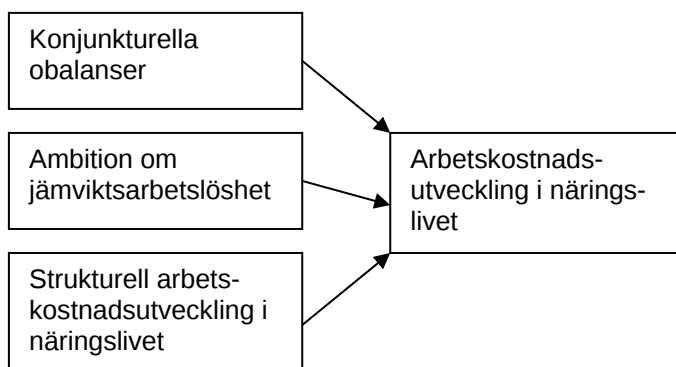
1 Arbetskostnadens utveckling

1.1 Arbetsmarknadens parter har en avgörande roll

För att den svenska ekonomin ska utvecklas väl är det viktigt att arbetskostnaden utvecklas på ett sätt som främjar hög sysselsättning och låg arbetslöshet. Om arbetskostnaden stiger alltför snabbt bidrar detta till en högre arbetslöshet, och därmed till en lägre sysselsättning och en lägre BNP.

Arbetskostnadens utveckling avgörs naturligtvis av arbetsmarknadens parter. I figur 2 presenteras en schematisk bild av Konjunkturinstitutets tankeram för drivkrafterna bakom arbetskostnadsutvecklingen i näringslivet som helhet.

Figur 2 Tankeram för arbetskostnadsutvecklingen i näringslivet som helhet

Konjunkturrella obalanser

På kort sikt spelar den konjunkturrella utvecklingen en viktig roll för hur bl.a. arbetslösheten, sysselsättningen och arbetskostnaden utvecklas.

Konjunkturnedgången 2001–2002 är ett belysande exempel. Nedgången utlöstes av en snabb avmattning av efterfrågetillväxten och produktionen i näringslivet stagnerade i det närmaste 2001. Eftersom antalet arbetade timmar inledningsvis inte drogs ner stagnerade också arbetsproduktiviteten, dvs. förädlingsvärdet per arbetad timme. Tillsammans med en snabb arbetskostnadsökning bidrog detta till att vinsterna föll markant. Antalet arbetade timmar skars därför ner rejält 2002 och produktivitetsutvecklingen tog då åter fart. Det svaga efterfrågeläget medförde att priserna ökade långsamt och vinsterna återhämtade sig därför knappast alls 2002. Den inledningsvis svaga produktivitetsutvecklingen och det försämrade vinstläget indikerar att näringsli-

vets förmåga att bära stigande arbetskostnader utvecklades jämförelsevis svagt under konjunkturedgången 2001–2002.

Arbetsmarknadens parter spelar en viktig roll för hur väl den svenska ekonomin klarar av konjunkturrella anpassningar. Under en konjunkturedgång utvecklas sysselsättningen svagt och arbetslösheten stiger. Om löntagarkollektivet eftersträvar att dämpa de konjunkturrella svängningarna i arbetslösheten ligger det också i deras intresse att arbetskostnaden ökar jämförelsevis långsamt under en konjunkturedgång, eftersom det bidrar till att stimulera sysselsättningen och pressa ned arbetslösheten. En viktig mekanism är att långsammare arbetskostnadsökningar medför ett lägre inflationstryck och därför en mer expansiv penningpolitik som stimulerar efterfrågan. Med en väl fungerande lönebildning är det därför normalt att arbetskostnaden ökar jämförelsevis långsamt under en konjunktursvacka, medan det omvända gäller när konjunkturen är stark.

Det konjunkturrella utgångsläget och bedömningen av den fortsatta ekonomiska utvecklingen i Sverige är därför ett viktigt underlag inför den kommande avtalsrörelsen. De tre inledande avsnitten i kapitel 2 ”De närmaste årens ekonomiska läge” redogör för Konjunkturinstitutets bedömning.

Ambition om jämviktsarbetslöshet

Arbetsmarknadens parter påverkar genom sitt agerande också den s.k. jämviktsarbetslösheten, dvs. den arbetslöshetsnivå som råder när inflationen är stabil och i nivå med Riksbankens inflationsmål. Detta beror på att parterna kan påverka vid vilken arbetslöshetsnivå som arbetskostnadsökningarna blir inflationsdrivande. Om parterna agerar så att arbetskostnaden stiger snabbt när arbetslösheten är jämförelsevis hög blir också jämviktsarbetslösheten hög. Tar parterna i stället stor samhällsekonomisk hänsyn, så att arbetskostnadsökningen begränsas tills arbetslösheten är låg, blir också jämviktsarbetslösheten låg. I avsnitt 2.3 ”Två av många handlingsalternativ för parternas gemensamma agerande” visas hur en högre grad av samhällsekonomiskt ansvarstagande leder till högre sysselsättning och lägre arbetslöshet.

Strukturell arbetskostnadsutveckling i näringslivet

I ett strukturellt perspektiv lägger arbetsproduktivitetsutvecklingen i näringslivet och Riksbankens inflationsmål tillsammans grunden för hur snabbt arbetskostnaden kan öka i näringslivet som helhet.

Vid konjunkturrell balans och en given ambitionsnivå hos arbetsmarknadens parter om jämviktsarbetslösheten, kan arbetskostnaden öka i takt med den strukturella utvecklingen. Men om parterna tar större grad av samhällsekonomisk hänsyn kan de pressa ner jämviktsarbetslösheten. Om arbetskostnadsökningen

hålls tillbaka så att den blir lägre än den strukturella utvecklingen under några år blir jämviktsarbetslösheten lägre. Efter denna anpassningsprocess kan arbetskostnaden åter öka i takt med den strukturella utvecklingen med en bibehållen lägre jämviktsarbetslöshet.

Den strukturella utvecklingen av arbetskostnaden ska därför inte ses som en norm för arbetsmarknadens parter. Den strukturella arbetskostnadsutvecklingen ska enbart ses som en referenspunkt för hur snabbt arbetskostnaden kan öka i ett mera långsiktigt perspektiv när ekonomin är i konjunkturell balans vid en given ambition hos arbetsmarknadens parter om jämviktsarbetslösheten.

Avsnitt 1.2 ”Den strukturella arbetskostnadsutvecklingens bestämningsfaktorer” analyserar vad som bestämmer den strukturella utvecklingen av arbetskostnaden i näringslivet som helhet.

DETTA AVSNITT I KORTHET

- Arbetsmarknadens parter bestämmer arbetskostnadsutvecklingen och deras agerande spelar därmed en avgörande roll för den ekonomiska utvecklingen.
- Konjunkturella obalanser, ambition om jämviktsarbetslösheten och den strukturella arbetskostnadsutvecklingen i näringslivet är viktiga faktorer för den faktiska arbetskostnadsutvecklingen.

1.2 Den strukturella arbetskostnadsutvecklingens bestämningsfaktorer

Konjunkturinstitutets analys av hur arbetskostnaden utvecklas strukturellt baseras på sambandet mellan arbetsproduktivitet, priser och arbetskostnad i näringslivet som helhet.² Med strukturell utveckling menas att konjunkturella obalanser bortses ifrån. Detta innebär t.ex. att arbetslösheten är i linje med jämviktsarbetslösheten och att arbetskostnaden är sådan att lönsamheten i näringslivet motsvarar det internationellt bestämda kapitalavkastningskravet.

Analysen avser utvecklingen i näringslivet som helhet. Den strukturella utvecklingen av arbetskostnaden speglar alltså den genomsnittliga utvecklingen i näringslivet. Givetvis kan förutsättningarna variera mellan olika branscher, företag och individer. Det är exempelvis möjligt att arbetskostnaden ökar jämförelsevis långsammare i företag som möter en tilltagande internationell konkurrens med hård prispress, medan den ökar snabbare

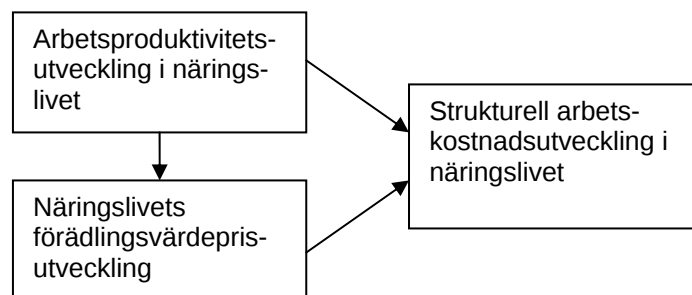
² En modell för detta samband presenteras i appendix till kapitel 5 i ”Produktivitet och löner till 2015”, Specialstudie nr 6, Konjunkturinstitutet, maj 2005. Specialstudien finns tillgänglig via www.konj.se.

i andra företag. Arbetskostnadens utveckling kan också skilja sig åt mellan utbildningsnivåer. Exempelvis kan en snabb ökning av det globala utbudet av mindre kvalificerad arbetskraft medföra att arbetskostnaden för mindre kvalificerad arbetskraft stiger långsammare än arbetskostnaden för mer kvalificerad arbetskraft (se kapitel 5 ”Strukturomvandling och lönespridning”). Inom ramen för den strukturella utvecklingen av arbetskostnaden i näringslivet som helhet finns det således utrymme för t.ex. ökande eller minskande lönespridning.

Figur 3 ger en översiktlig bild av vad som i huvudsak bestämmer den strukturella utvecklingen av arbetskostnaden i näringslivet som helhet; arbetsproduktiviteten och förädlingsvärdepriset. Förädlingsvärdepriset mäter priset på näringslivets produktion korregerat för insatsförbrukning.³ Under förutsättning att arbetskostnadens andel av förädlingsvärdet är konstant, utvecklas den strukturella arbetskostnaden i takt med summan av den strukturella arbetsproduktivitetsutvecklingen och den trendmässiga utvecklingen av förädlingsvärdepriset.

Även om arbetsmarknadens parter inte direkt kan påverka den strukturella arbetsproduktivitetsutvecklingen och den trendmässiga utvecklingen av förädlingsvärdepriset är det viktigt att belysa de bakomliggande drivkrafterna. Analysen kan ses som ett verktyg för parterna att själva bilda sig en uppfattning om hur förmågan att bära en stigande arbetskostnad i näringslivet som helhet utvecklas strukturellt.

Figur 3 Faktorer som bestämmer den strukturella arbetskostnadsutvecklingen i näringslivet som helhet

Arbetsproduktivitetsens utveckling – den första hörnstenen

Arbetsproduktivitetsens utveckling är av central betydelse för i vilken takt arbetskostnaden ökar strukturellt. På kort sikt uppvisar arbetsproduktiviteten ett konjunkturellt mönster. Den strukturella utvecklingen av arbetsproduktiviteten drivs av bl.a. hur

³ Förädlingsvärdepriset beräknas genom att genomsnittspriset för förbrukade insatsprodukter räknas av från genomsnittspriset för de producerade produkterna.

arbetskraftens kompetens utvecklas, den teknologiska utvecklingen, kapitalbildningen samt hur näringslivets branschmässiga sammansättning ändras över tiden.

En snabbare ökning av arbetsproduktiviteten ger utrymme för motsvarande snabbare ökning av arbetskostnaden, under förutsättning att utvecklingen av näringslivets förädlingsvärdepris och arbetskostnadens andel av förädlingsvärdet inte påverkas.

Arbetskostnadsandelen kan dock förändras över tiden. Exempelvis kan den teknologiska utvecklingens karaktär och förändringar i kapitalavkastningskravet medföra att kapitaltjänstknoten, dvs. kvoten mellan kapitaltjänster och förädlingsvärde, förändras över tiden. Om arbetskostnadsandelen av sådana skäl minskar över tiden, medför detta att den strukturella arbetskostnaden utvecklas långsammare än vad arbetsproduktiviteten i sig indikerar. Dessa aspekter analyseras mera ingående i fördjupningsrutan ”Förändringar i kapitalavkastning och teknologi” i kapitel 3 ”Strukturell utveckling av arbetskostnaden”.

Prisutvecklingen – den andra hörnstenen

Den strukturella utvecklingen av arbetskostnaden beror också på hur förädlingsvärdepriset i näringslivet utvecklas.

Förädlingsvärdet i näringslivet kan delas upp i två delar; arbetskostnad och vinst.⁴ Förädlingsvärdeprisets utveckling kan därför delas upp på samma sätt; förändring i arbetskostnad per producerad enhet och förändring i vinst per producerad enhet. Till en given arbetskostnadsandel skapar därför varje ökning av förädlingsvärdepriset utrymme för motsvarande ökning av arbetskostnaden.

Riksbankens mål att konsumentprisinflationen ska öka med 2 procent per år är ett nominellt ankare för konsumentprisutvecklingen och därmed också för förädlingsvärdeprisets utveckling. Inflationsmålet har därmed en avgörande betydelse för i vilken takt arbetskostnaden stiger strukturellt. Ju högre inflationsmål, desto snabbare stiger arbetskostnaden strukturellt.⁵

Det finns dock flera skäl till varför förädlingsvärdeprisets utveckling vanligen avviker från konsumentprisutvecklingen, också trendmässigt. Exempelvis utgör varor en relativt sett större andel av näringslivets produktion än av hushållens konsumtion. Den normalt jämförelsevis starkare arbetsproduktivitetsutvecklingen i varubranscherna medför att priset på varor vanligtvis stiger jämförelsevis långsamt. Förädlingsvärdepriset tenderar därför trendmässigt att stiga långsammare än konsumentpriset.

Också handeln med omvärlden bidrar till att sammansättningen av näringslivets produktion avviker från sammansättningen av hushållens konsumtion. Därmed kan även förändring-

⁴ Vinstmättet avser kapitalersättning inklusive kapitalförslitning.

⁵ Det är dock viktigt att poängtera att den strukturella utvecklingen av den *reala* arbetskostnaden inte påverkas av Riksbankens inflationsmål.

ar i det s.k. bytesförhållandet, dvs. exportpriset i förhållande till importpriset, påverka hur förädlingsvärdepriset utvecklas. Om t.ex. exportpriset faller och importpriset stiger, dvs. om bytesförhållandet försämras, bidrar detta till att förädlingsvärdepriset stiger långsammare än konsumentpriset. Såväl det lägre exportpriset som det högre importpriset tenderar att pressa ner förädlingsvärdepriset. Samtidigt har det högre importpriset en tendens att pressa upp konsumentpriset. Ett trendmässigt fallande bytesförhållande bidrar därför till att förädlingsvärdepriset trendmässigt stiger långsammare än de 2 procent som är Riksbankens mål för konsumentprisinflationen.

Det finns flera faktorer som kan bidra till att bytesförhållandet ändras trendmässigt över tiden. Om t.ex. oljepriset fortsätter att stiga snabbt bidrar detta till att det svenska bytesförhållandet försämras. Men även skillnader mellan den svenska arbetsproduktivitetsutvecklingen och utvecklingen i omvärlden kan medföra att bytesförhållandet förändras. Hög arbetsproduktivitetsutveckling i en bransch går ofta hand i hand med en jämförelsevis svag prisutveckling i branschen, eftersom branschens produktionskostnader då utvecklas långsammare. Länder med en jämförelsevis hög arbetsproduktivitetsutveckling i exportsektorn, som, t.ex. Sverige till följd av den stora teleproduktexporten, tenderar därför att se sitt bytesförhållande försvagas över tiden.

DETTA AVSNITT I KORTHET

- Vid en konstant arbetskostnadsandel ökar den strukturella arbetskostnaden i takt med summan av den strukturella arbetsproduktivitetsutvecklingen och den trendmässiga utvecklingen av näringslivets förädlingsvärdepris.
- Näringslivets förädlingsvärdepris ökar trendmässigt vanligen något långsammare än Riksbankens inflationsmål för konsumentpriset.

1.3 Växelkursregimens betydelse

Den svenska penningpolitiska regimen, med en rörlig växelkurs och Riksbankens inflationsmål, innebär att inflationsmålet fungerar som ett nominellt ankare och det lägger grunden för hur snabbt förädlingsvärdepriset utvecklas trendmässigt. Den strukturella arbetskostnadsutvecklingen bestäms i huvudsak av hur den strukturella arbetsproduktiviteten utvecklas och hur förädlingsvärdeprisets utvecklas trendmässigt. Arbetskostnadens strukturella utveckling är därför inte direkt kopplad till arbetskostnadsutvecklingen i omvärlden.⁶

⁶ Men i den mån arbetsproduktivitetsutvecklingen i omvärlden påverkar det svenska förädlingsvärdepriset via förändringar i bytesförhållandet, påverkas även den strukturella arbetskostnadsutvecklingen.

Med en penningpolitisk regim med fast växelkurs skulle kopplingen mellan den strukturella arbetskostnadsutvecklingen i Sverige och i omvärlden bli tydligare. Om Sverige i framtiden t.ex. skulle anta euron som valuta kommer det att bli den europeiska centralbankens (ECB) inflationsmål, och inte Riksbankens, som utgör det nominella ankaret.⁷

DETTA AVSNITT I KORTHET

- Den svenska penningpolitiska regimen med en rörlig växelkurs och Riksbankens inflationsmål, innebär att det inte finns någon direkt koppling mellan den strukturella arbetskostnadsutvecklingen i Sverige och i omvärlden.

1.4 Kl:s tankeram och europanormen

Konjunkturinstitutets tankeram för arbetskostnadens utveckling sammanfaller endast under särskilda omständigheter med den s.k. europanormen som utarbetades av Edin-gruppen 1995.⁸ Europaanormen innebar att den svenska arbetskostnaden högst kunde öka i takt med arbetskostnaden i de övriga länderna i Västeuropa. Normen för den svenska arbetskostnadsökningen landade därmed på ca 3,5 procent per år från 1995 och några år framåt.

I ljuset av ovanstående analys är det tydligt att europaanormen inte beaktar alla relevanta faktorer som bestämmer hur den svenska arbetskostnaden kan utvecklas. För det första kan eventuella konjunkturrella obalanser vara olika stora i Sverige och i övriga Västeuropa. För det andra kan en jämförelsevis mera återhållsam arbetskostnadsökning i Sverige vara en konsekvens av att arbetsmarknadens parter har som ambition att sänka jämviktsarbetslösheten. För det tredje bortser europaanormen från skillnader mellan arbetsproduktivitetsutvecklingen i Sverige och övriga Västeuropa. För det fjärde bortser europaanormen från att Riksbankens inflationsmål skiljer sig åt från ECB:s inflationsmål.

⁷ Skillnader i hur snabbt arbetsproduktiviteten utvecklas i Sverige och i euroområdet skulle dock kunna medföra att inflationen i Sverige även långsiktigt skulle komma att avvika från inflationen i euroområdet som helhet. Detta följer av den s.k. Balassa-Samuelson effekten (se t.ex. Obstfeldt, M. och K. Rogoff, *Foundations of International Macroeconomics*, The MIT Press, Cambridge, MA, 1996): vid en penningpolitisk regim med fast växelkurs tenderar en jämförelsevis hög arbetsproduktivitetsstillväxt i exportsektorn att gå hand i hand med en jämförelsevis hög arbetskostnadsökning och en jämförelsevis hög inflation, utan att den internationella konkurrenskraften urholkas. Det går därför inte att ge ett entydigt svar på hur en övergång till euron, eller införandet av någon annan fast växelkursregim, i sig skulle påverka inflationen, förädlingsvärdeprisets trendmässiga utveckling och den strukturella arbetskostnadsutvecklingen i Sverige.

⁸ Se ”I takt med Europa, Samhällsekonomska aspekter på lönebildningen”, Edin-gruppen, februari 1995.

I praktiken är det möjligt att den strukturella utvecklingen av arbetskostnaden i Sverige inte kommer att avvika särskilt mycket från utvecklingen i t.ex. euroområdet. Riksbankens inflationsmål (2 procent) avviker inte särskilt mycket från ECB:s inflationsmål (under, men nära 2 procent). Om också arbetsproduktiviteten utvecklas snarligt i Sverige och i euroområdet är det möjligt att den strukturella utvecklingen av arbetskostnaden blir snarlik i Sverige och i euroområdet. Men, som närmare analyseras i kapitel 3 ”Strukturell utveckling av arbetskostnaden”, var utvecklingen inte sådan under 1990-talet och den första halvan av 2000-talet. Och även om så skulle bli fallet framöver, innebär det *inte* att utvecklingen av den strukturella arbetskostnaden i euroområdet bestämmer utvecklingen i Sverige. Om den strukturella arbetskostnaden utvecklas snarligt i Sverige och i euroområdet beror det på att de underliggande förutsättningarna är snarlika.

DETTA AVSNITT I KORTHET

- Den s.k. europanormen, som innebär att arbetskostnaden i Sverige högst kan öka i takt med arbetskostnaden i de övriga länderna i Västeuropa, är ofullständig.

1.5 Arbetskostnadsutveckling i offentlig sektor

Den ovan presenterade tankeramen för utvecklingen av arbetskostnaden avser näringslivet som helhet.

I den offentliga sektorn är arbetskostnadsutvecklingen inte direkt kopplad till konsumentprisinflationen. Offentliga tjänster är i huvudsak gratis för användaren och är i stället skattefinansierade. En snabbare arbetskostnadsutveckling i den offentliga sektorn än i näringslivet leder därför till skatte- eller avgiftshöjningar, eller till nedskärningar i offentlig verksamhet och sysselsättning. Detta innebär att arbetskostnaden kan öka snabbare i offentlig sektor utan att inflationen ökar, under förutsättning att detta inte påverkar arbetskostnadsökningen i näringslivet. En sådan utveckling kan närmast ses som en omfördelning av köpkraft från anställda i näringslivet till anställda i offentlig sektor utan att det allmänna efterfrågeläget påverkas.

Men en snabbare arbetskostnadsutveckling i offentlig sektor kan indirekt öka inflationstrycket och, bl.a. via en stramare penningpolitik, bidra till en högre arbetslöshet. För det första kan en ofinansierad offentlig utgiftsökning, som försvagar de offentliga finanserna, stimulera efterfrågan och därigenom driva upp inflationen. För det andra kan en högre arbetskostnadsökning för offentliganställda, liksom höjda skatter för att finansiera dessa, leda till en högre arbetskostnadsökning i näringslivet och därmed till ett högre inflationstryck. Denna indirekta effekt är större om

det inte finns en allmän acceptans bland anställda i näringslivet och deras fackföreningar om att arbetskostnaden i näringslivet bör öka långsammare än i offentlig sektor.

DETTA AVSNITT I KORTHET

- Arbetskostnaden i den offentliga sektorn kan öka lika snabbt som i näringslivet, trots att arbetsproduktiviteten ökar långsammare i den offentliga sektorn.

2 De närmaste årens ekonomiska läge

Det konjunkturella utgångsläget och bedömningen av den fortsatta ekonomiska utvecklingen är ett viktigt underlag för arbetsmarknadens parter inför avtalsrörelsen. Arbetsmarknadens parter kan genom sitt agerande påverka både hur väl den svenska ekonomin klarar av konjunkturella anpassningar och nivån på jämviktsarbetslösheten.

Detta kapitel analyserar därför effekterna av tre olika handlingsalternativ för arbetsmarknadens parter motsvarande olika grad av samhällsekonomiskt ansvarstagande. Avsnitt 2.1 ("Sveriges ekonomiska läge") beskriver den ekonomiska utvecklingen 2006 till 2009 vid samma grad av samhällsekonomiskt ansvarstagande som under de senaste åren. Detta sammanfaller med den ekonomiska utvecklingen enligt *Konjunkturläget Augusti 2006*.

Handlingsalternativet innebär att arbetskostnaden tenderar att öka snabbare än vad som är förenligt med 2 procents inflation om arbetslösheten faller under 4,6 procent, dvs. jämviktsarbetslösheten uppgår till 4,6 procent. Avsnitt 2.2 ("Är arbetskostnadsnivån i jämvikt 2006?") innehåller en analys av om det i utgångsläget finns en obalans i arbetskostnadsnivån som parterna på arbetsmarknaden behöver ta hänsyn till vid löneförhandlingarna. I avsnitt 2.3 "Två av många handlingsalternativ för parternas gemensamma agerande" redovisas den ekonomiska utvecklingen 2006–2009 vid de två andra handlingsalternativen för arbetsmarknadens parter med högre respektive lägre grad av samhällsekonomiskt ansvarstagande motsvarande en jämviktsarbetslöshet på 3,6 respektive 5,6 procent. Avsnitt 2.4 ("Avtalsrörelsen 2007") innehåller en genomgång av avtalsrörelsen 2007 och av den senaste stora avtalsrörelsen 2004. I avsnitt 2.5 ("Vilka faktorer påverkar relativa löneökningar 2007–2009?") diskuteras slutligen olika faktorer som påverkar de relativa löneökningarna på kort sikt.

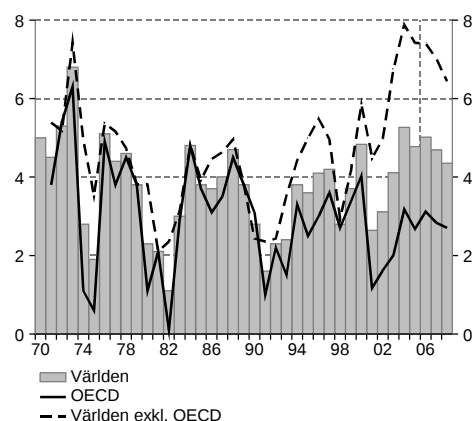
2.1 Sveriges ekonomiska läge

Uppgången fortsätter i världsekonomin

Den ekonomiska utvecklingen i Sverige är nära knuten till utvecklingen i omvärlden. Sveriges export utgör ca 50 procent av BNP och svensk ekonomi påverkas även starkt av utvecklingen på de internationella finansiella marknaderna.

Den globala tillväxten har varit mycket hög de senaste åren (se diagram 10). Inte sedan början av 1970-talet har världsekonomin varit i en lika stark tillväxtfas. Den goda utvecklingen omfattar de flesta av världens regioner, men är särskilt påtaglig i länderna utanför OECD. Den höga globala tillväxten har ökat såväl resursutnyttjandet som inflationstrycket. För att motverka

Diagram 10 BNP i världen och OECD
Årlig procentuell förändring

Källor: OECD och IMF.

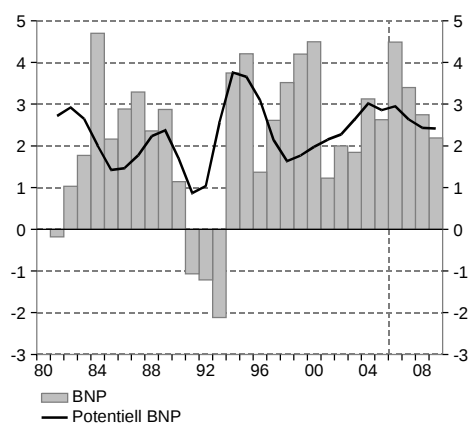
en alltför hög inflation har flera centralbanker sedan en tid tillbaka givit penningpolitiken en allt mindre expansiv inriktning.

Den globala tillväxten mattas framöver men blir ändå hög i ett historiskt perspektiv. De lediga resurser som ännu finns i världsekonomin tas därför gradvis i anspråk. Konjunkturuppgången är alltså investeringsdriven, men investeringstillväxten kommer att dämpas. En starkare arbetsmarknad medför i stället att hushållens konsumtion blir en allt viktigare drivkraft. I OECD-området stimuleras tillväxten också av den alltså något expansiva penningpolitiken, men framför allt av kvardröjande positiva effekter av den tidigare mycket expansiva penningpolitiken.

Den höga globala tillväxten går hand i hand med en stark utveckling av världshandeln. Den svenska exportmarknaden bedöms växa med knappt 9 procent 2006, knappt 7 procent 2007 och med lite drygt 6 procent 2008 och 2009.

Diagram 11 BNP

Årlig procentuell förändring, kalenderkorrigerade värden

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Stark tillväxt i den svenska ekonomin

Den svenska ekonomin är i en bred och stark konjunkturuppgång. Den höga globala tillväxten har medfört en mycket stark utveckling för den svenska exporten de senaste åren. Kapacitetsutnyttjandet i exportindustrin har stigit kraftigt och är nu mycket högt. Den starka utvecklingen i exportindustrin har tillsammans med en mycket expansiv penningpolitik de senaste åren drivit på investeringsutvecklingen. Successivt har även arbetsmarknaden stärkts och driver nu på hushållens konsumtionsutveckling. Första och andra kvartalet 2006 växte BNP mycket starkt och tillväxten för helåret 2006 väntas bli den högsta sedan 2000 (se diagram 11 och tabell 2).

Förutsättningarna för en fortsatt stark ekonomisk utveckling de kommande åren är goda. Den internationella efterfrågan växer snabbt och därmed också marknaden för svensk export. Penning- och finanspolitiken är i nuläget expansiv och både hushåll, företag och kommuner har en stark finansiell ställning. Därtill finns det fortfarande lediga resurser på arbetsmarknaden. Förstärkningen på arbetsmarknaden innebär att ekonomin är inne i en positiv spiral där sysselsättning och hushållens konsumtion ömsesidigt förstärker varandra. Både exporten och den inhemska ekonomin bedöms därmed kunna utvecklas starkt de närmaste åren (se tabell 2).

I det här analyserade handlingsalternativet för arbetsmarknadens parter medför den starka tillväxten att resursutnyttjandet på arbetsmarknaden ökar successivt och blir något ansträngt 2008 och 2009. Det stigande resursutnyttjandet innebär då att även inflationstrycket stiger. Riksbanken bedöms därför successivt höja reporäntan till som mest 4,75 procent. När resursutnyttjandet blir alltmer ansträngt är det i allt högre grad ekonomins utbudssida, dvs. tillväxten i arbetskraften och produktiviteten, som är begränsande för BNP-tillväxten. Den stramare penningpoliti-

ken tillsammans med en viss inbromsning i den internationella efterfrågan dämpar därmed successivt BNP-tillväxten och 2009 växer BNP långsammare än den potentiella tillväxten.

Sammantaget är bedömningen att det inte är några stora konjunkturrella obalanser i ekonomin perioden 2006 till 2009.

Tabell 2 Nyckeltal vid oförändrad jämviktsarbetslöshet

Årlig procentuell förändring, genomsnitt

	2006	2007	2008	2009
BNP	4,1	3,3	2,9	2,2
Hushållens konsumtionsutgifter	3,1	3,4	2,9	2,4
Offentliga konsumtionsutgifter	1,8	1,6	1,1	0,5
Investeringar ¹	7,8	5,8	3,6	2,0
Export	8,8	6,9	5,7	5,0
Import	8,4	7,7	5,5	4,5
Potentiell BNP	3,0	2,6	2,4	2,4
Reporänta	2,17	3,00	4,25	4,75
Kronindex (TCW)	127,7	126,3	125,9	125,4

¹ Inkluderar lagerinvesteringar.

Källa: Konjunkturinstitutet.

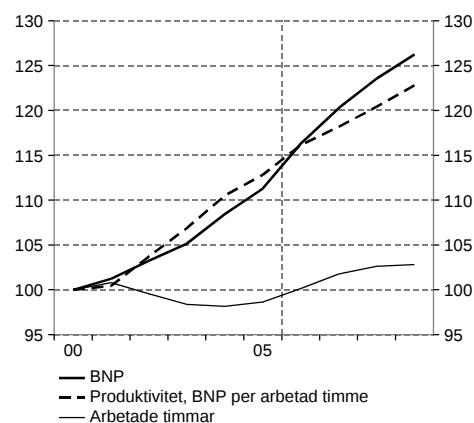
Produktivitetstillväxten dämpas

Produktivitetstillväxten blir hög i år men mattas de kommande åren när konjunkturen går in en mognare fas. Den uppgår till ca 2 procent per år 2007–2009 (se tabell 3). Produktionen ökar dock betydligt snabbare än produktiviteten 2006–2008, vilket innebär att antalet arbetade timmar ökar. Antalet arbetade timmar har hittills ökat under 2006 och väntas fortsätta att öka i rask takt under återstoden av 2006 och 2007. Sammantaget ökar de kalenderjusterade arbetstimmarerna med 1,5 procent 2006 och med 1,6 procent 2007 (se tabell 3). Därefter ökar antalet arbetade timmar långsammare vid detta handlingsalternativ eftersom arbetskraftutbudet och jämviktsarbetslösheten blir gränssättande för tillväxten. Via stramare penningpolitik leder detta till att BNP-tillväxten dämpas och blir ungefär lika stor som produktivitetstillväxten (se diagram 12).

Sysselsättningen fortsätter att öka och arbetskraften stiger

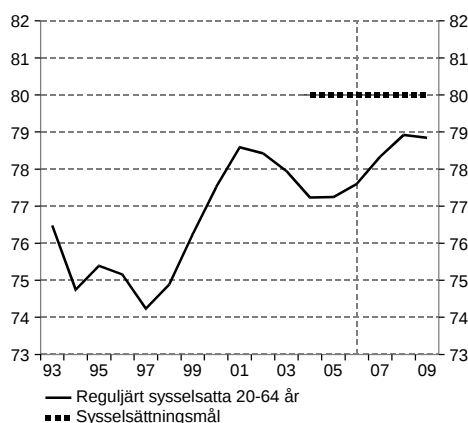
Läget på arbetsmarknaden har successivt ljusnat. Efter två år med sjunkande sysselsättning steg antalet sysselsatta 2005. Den starkt växande produktionen 2006 och 2007 medför en fortsatt ökande efterfrågan på arbetskraft. Sysselsättningen beräknas öka med 1,5 procent 2006, vilket är den snabbaste ökningen sedan 2001. I det här analyserade handlingsalternativet ökar sysselsättningen med 1,4 procent 2007 och 0,8 procent 2008. Mellan 2005 och 2008 ökar sysselsättningen totalt med ca 162 000 personer. Uppgången omfattar både näringslivet och den offentliga sek-

Diagram 12 Svensk ekonomi 2000–2009
Index 2000=100, fasta priser, kalenderkorrigerade värden

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 13 Reguljär sysselsättningsgrad
Procent av befolkningen i åldern 20–64 år,
årsvärden

Anm. Serien är justerad bakåt i tiden av Konjunkturinstitutet.
Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 14 Öppen arbetslöshet
Procent av arbetskraften, årsvärden

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 15 Arbetsmarknadsgap
Procent av potentiellt arbetade timmar, årsvärden

Anm. Arbetsmarknadsgapet är beräknat som arbetade timmars avvikelse från sin potentiella nivå.
Källa: Konjunkturinstitutet.

torn. Den reguljära sysselsättningsgraden i åldersgruppen 20–64 år ökar från 77,6 procent i år till 78,9 procent 2008 men sjunker något 2009 (se diagram 13).

Arbetskraften, dvs. summan av antalet sysselsatta och antalet arbetslösa, har ökat relativt snabbt det senaste året beroende på en stigande befolkning i arbetsför ålder (16–64 år) och en konjunkturell återhämtning av arbetskraftsdeltagandet. Arbetskraftstillväxten avtar dock successivt de kommande åren (se tabell 3). Befolkningen i arbetsför ålder växer allt långsammare samtidigt som arbetskraftsdeltagandet hålls tillbaka av en ogynn-sam förändring av åldersfördelningen.

Den öppna arbetslösheten sjönk endast marginellt till 5,9 procent 2005 trots sysselsättningsökningen. Detta berodde på att arbetskraften ökade jämförelsevis snabbt. Den fortsatt starka arbetskraftsökningen i år medför att arbetslösheten bara faller till 5,4 procent trots att sysselsättningen stiger med 1,5 procent. Därefter sjunker arbetslösheten ytterligare till 4,2 procent 2008 (se diagram 14). Det är den lägsta arbetslösheten sedan början av 1990-talet. Den understiger jämviktsarbetslösheten som i detta handlingsalternativ uppgår till 4,6 procent. Den av utbudsskäl förhållandevis låga tillväxten 2009 leder till att arbetslösheten stiger igen till 4,4 procent.

Något ansträngd arbetsmarknad 2008 och 2009

Det inledningsvis svaga resursutnyttjandet stiger i detta handlingsalternativ successivt till följd av den starka sysselsättnings-tillväxten. Det negativa arbetsmarknadsgapet sluts därmed 2007 (se diagram 15). Med reservation för den betydande osäkerheten om den potentiella sysselsättningsnivån, bedöms arbetsmarknadsgapet uppgå till i genomsnitt 0,7 procent 2008. Därmed blir resursutnyttjandet på svensk arbetsmarknad något ansträngt. Arbetsmarknadsgapet bedöms ligga kvar på 0,7 procent 2009.

Stigande resursutnyttjande ökar trycket för högre löneökningar

Avtalsrörelsen 2007 berör 2,8 miljoner arbetstagare. I detta handlingsalternativ ökar lönerna i näringslivet med 3,3 procent 2006, 3,8 procent 2007, 4,2 procent 2008 och 4,6 procent 2009. Löneökningstakten 2008 och 2009 skulle därmed bli något högre än den löneökningstakt om ca 4 procent som på lång sikt beräknas vara förenlig med stabil inflation om 2 procent. Lönerna i den offentliga sektorn är normalt inte lika konjunkturkänsliga som lönerna i näringslivet och beräknas därför öka något långsammare än i näringslivet även 2007 och 2008.

Tabell 3 Nyckeltal för arbetsmarknaden vid oförändrad jämviktsarbetslöshet.

Tusental personer, nivå respektive årlig procentuell förändring

	2005	2005	2006	2007	2008	2009
BNP (baspris) ¹	2 330	2,5	4,4	3,4	2,7	2,2
Produktivitet ²	341	2,0	2,8	1,7	1,9	2,0
Arbetade timmar ³	6 843	0,5	1,5	1,6	0,8	0,2
Befolkning 16–64 år	5 770	0,6	0,9	0,6	0,4	0,2
Arbetskraften	4 527	0,7	0,9	0,5	0,5	0,2
Sysselsatta	4 258	0,7	1,5	1,4	0,8	0,0
Öppen arbetslöshet ⁴	269	5,9	5,4	4,6	4,2	4,4
Personer i arbetsmarknads- politiska åtgärder ⁴	123	2,7	3,2	3,0	2,2	2,3
Reguljär sysselsättningsgrad ⁵	4 101	77,2	77,6	78,3	78,9	78,8
Inflation, UND1X		0,8	1,2	1,2	1,4	2,1
Timlön i näringslivet (KL)		3,3	3,3	3,8	4,2	4,6
Arbetskostnader i näringslivet (NR) ⁶		4,0	3,1	4,2	4,5	4,9
Enhetsarbetskostnad i näringslivet ⁷		1,4	–0,5	2,0	2,2	2,5

¹Miljarder kronor, kalenderkorrigerad. ²Kronor per timme, kalenderkorrigerad.

³Miljoner timmar, kalenderkorrigerad. ⁴I procent av arbetskraften.

⁵Andel sysselsatta av befolkningen i åldern 20–64 år, exkl. deltagare i arbetsmarknadspolitiska sysselsättningsåtgärder. ⁶Kalenderkorrigerad arbetskostnad exkl. pensionspremierabatt. ⁷Kalenderkorrigerad enhetsarbetskostnad exkl. pensionspremierabatt.

Källor: SCB, AMS och Konjunkturinstitutet.

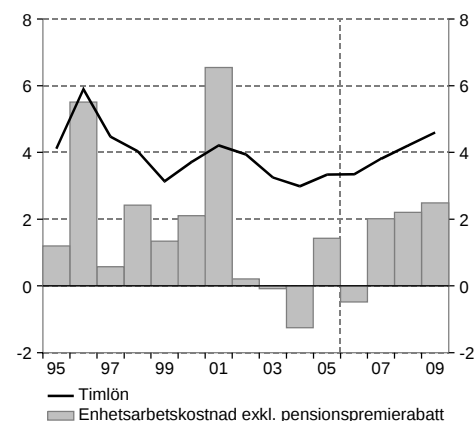
Den måttliga arbetskostnadsökningen och den starka produktivitetstillväxten har medfört att enhetsarbetskostnaden, dvs. arbetskostnaden per producerad enhet, har varit i det närmaste oförändrad de senaste fyra åren och faller till och med något i år (se diagram 16). Enhetsarbetskostnaden ökar i detta handlingsalternativ relativt snabbt 2007–2009. Inflationen bedöms därför gradvis stiga under de kommande åren. Den underliggande inflationen enligt UND1X, vilket är det inflationsmått som Riksbanken vanligtvis använder vid utformningen av penningpolitiken, förblir lägre än inflationsmålet 2006–2008 men överstiger målet 2009.⁹

Offentliga finanser

De offentliga finanserna är starka. Det offentliga finansiella sparandet beräknas uppgå till 2,8 procent 2006 och därefter sjunka något till 2,6 procent 2009 (se diagram 17). Det genomsnittliga sparandet 2000 till 2007, som kan sägas motsvara en konjunkturcykel, uppgår till 2,1 procent. Målet om 2 procents överskott i de offentliga finanserna över en konjunkturcykel uppfylls därmed. Det finns alltså inga direkta obalanser i detta avseende heller.

⁹ I UND1X-måttet exkluderas räntekostnader för egnahem och de direkta effekterna av förändringar av skatter och subventioner.

Diagram 16 Timlön och enhetsarbetskostnad i näringslivet
Årlig procentuell förändring

Anm. Enhetsarbetskostnaden i näringslivet, rensad för den tillfälliga pensionspremierabatten för 2006, kalenderkorrigerad.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 17 Offentliga sektorns finansiella sparande
Procent av BNP

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Beräkningarna av den offentliga sektorns inkomster och utgifter utgår från beslutade och i proposition föreslagna regler samt antagandet om oförändrad jämviktsarbetslöshet. De olika partiernas valmanifest har således inte beaktats. För 2009 indexeras dock olika transfereringar till hushållen med löneutvecklingen.

De offentliga utgifternas andel av BNP har fallit markant sedan krisåret 1993 och fortsätter att falla de närmaste åren. Under perioden 2004 till 2009 är det framför allt transfereringarna till hushållen som sjunker. Inledningsvis förklaras detta av minskande utgifter för pensioner och ohälsa som andel av BNP, det senare bl.a. till följd av de senaste årens uppstramning av sjuk-skrivningsprocessen. Den sjunkande ohälsan leder till ett högre antal potentiellt arbetade timmar och därmed på sikt till en högre BNP. Från och med 2007 beror minskningen av utgiftsandelen främst på att konjunkturförbättringen leder till minskande arbetsmarknadsutgifter som andel av BNP.

Konjunkturrell riskbild

Prognoser är alltid osäkra och osäkerheten ökar med tidshorisonten. Störningar av olika slag, som t.ex. naturkatastrofer och krig, går inte att förutsäga. Därtill råder osäkerhet om hushållens och företagens beteende även vid frånvaro av sådana störningar. Perioden 2006 till 2009 omges av ett antal osäkerhetsfaktorer som kan påverka den konjunkturrella utvecklingen och därmed vara relevanta för arbetsmarknadens parter.

I den internationella riskbilden finns mer som talar för en svagare utveckling än en starkare. Stor osäkerhet råder om de stora internationella sparandeobalanserna och oljeprisets fortsatta utveckling. En snabb korrigerande av sparandeobalanserna, t.ex. genom fallande huspriser i USA, kan leda till att de amerikanska hushållen ökar sitt sparande, vilket skulle bromsa den globala tillväxten. Likaså skulle fortsatt höga eller stigande oljepriser dämpa den globala tillväxten jämfört med den beskrivna utvecklingen som förutsätter att oljepriset faller till 53 dollar per fat 2009.

De inhemska riskfaktorerna i Sverige bedöms däremot vara relativt balanserade. Hushållen har ett högt sparande och det kan inte uteslutas att en fortsatt förbättring på arbetsmarknaden skulle leda till att hushållen minskar sitt sparande betydligt mer än vad som antagits, vilket skulle leda till högre konsumtion och därmed högre tillväxt. Om däremot huspriserna skulle falla kraftigt kan det innebära en svagare konsumtionsutveckling och därmed en lägre tillväxt.

Det finns också en viss risk att de begynnande kapacitetsbegränsningarna inom industrin kan bli mer problematiska än vad som antagits och därmed leda till lägre tillväxt.

DETTA AVSNITT I KORTHET

- Sverige är nu inne i en stark och bred konjunkturuppgång och förutsättningarna för en fortsatt stark ekonomisk utveckling de kommande åren är goda.
- I detta avsnitt antas att arbetsmarknadens parter tar samma grad av samhällsekonomiskt ansvar som under de senaste åren, så att jämviktsarbetslösheten förblir oförändrad vid 4,6 procent.
- Den starka tillväxten innebär att utbudssidan av ekonomin blir allt mer gränssättande och resursutnyttjandet därmed allt mer ansträngt.
- Det stigande resursutnyttjandet i detta handlingsalternativ medför stigande löneökningar. För att förhindra alltför hög inflation höjer Riksbanken successivt reporäntan.
- Arbetskostnadstillväxten bedöms i genomsnitt uppgå till 4,5 procent per år 2007–2009.
- Högre reporänta och en viss avmattning i den internationella efterfrågan dämpar BNP-tillväxten framöver.
- Sammantaget bedöms det i detta handlingsalternativ inte vara några stora obalanser i den svenska ekonomin perioden 2006 till 2009.

2.2 Är arbetskostnadsnivån i jämvikt 2006?

Resursutnyttjandet på den svenska arbetsmarknaden bedöms varken vara ansträngt eller lågt i slutet av 2006. Då råder en arbetslöshet som enligt Konjunkturinstitutets bedömning är förenlig med en stabil inflation. Konjunkturrell balans kräver därtill att arbetskostnadsnivån är i jämvikt, dvs. att inhemska och utländska kapitalägare på marginalen får en avkastning på investeringar i Sverige som motsvarar det internationellt bestämda kapitalavkastningskravet. Lönsamheten måste således vara tillräckligt hög för att ägarna, genom reala investeringar, ska öka kapitalutrustningen ungefär i takt med produktionsutvecklingen.

Lönsamhet och kapitalavkastning är i stort sett en spegelbild av arbetskostnaderna, vid en given produktionsvolym. Arbetskostnadsnivån kan således vara ohållbart hög, om kapitalavkastningen är för låg, och vice versa. Det är därför principiellt möjligt att arbetskostnadsnivån avviker från sin jämviktsnivå, även om löneökningstakten inte ger anledning till någon oro om en för hög eller för låg inflation.

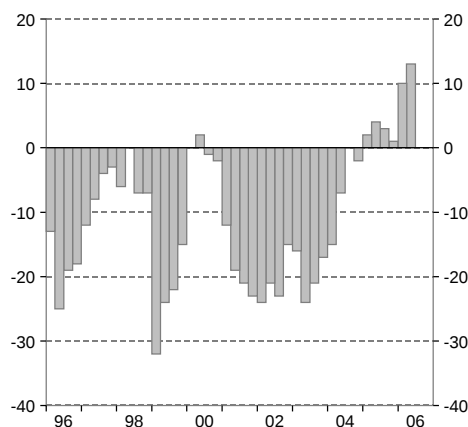
Att bedöma om arbetskostnadsnivån är i jämvikt i utgångsläget är viktigt inför avtalsrörelsen 2007. Arbetsmarknadens parter kan påskynda och underlätta en eventuell anpassningsprocess, så att arbetslösheten inte blir onödigt hög. Om arbetskostnadsnivån i utgångsläget överstiger sin jämviktsnivå så kommer

de att anpassas förr eller senare, men sysselsättningsförlusterna under anpassningsperioden kan bli mindre om parterna tar ansvar för anpassningen. Om arbetskostnadsnivån var för hög, dvs. kapitalavkastningen för låg, skulle det produktiva kapitalet öka alltför långsamt i förhållande till produktionsutvecklingen. Det skulle i princip ge avtryck i form av låga investeringar, svag sysselsättningsutveckling, låga vinster i näringslivet, stora omlokaliseringar till utlandet samt låga aktiepriser på bolag med verksamhet i huvudsak i Sverige.

Konjunkturinstitutets diagnos av arbetskostnadsnivån 2006 i näringslivet i förhållande till sin jämviktsnivå baseras på fem ekonomiska indikatorer:

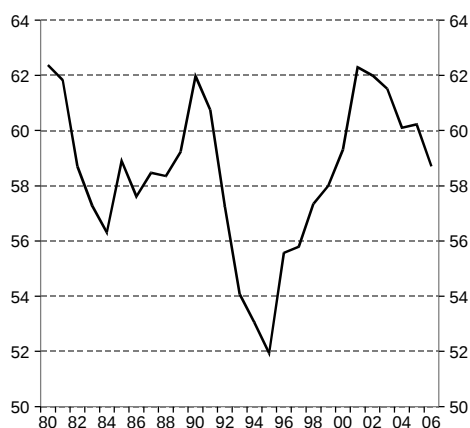
1. företagens egna bedömningar om lönsamheten,
2. direkta mått på arbetskostnaden,
3. direkta mått på kapitalavkastningen,
4. marknadens värdering av produktiva tillgångar på börsen och
5. investeringsnivån.

Diagram 18 Lönsamhet, nulägesomdöme i tillverkningsindustrin
Nettotal

Anm. Nettotalet är skillnaden mellan andelen företag som uppger att lönsamheten är god och andelen företag som anger att lönsamheten är dålig.
Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 19 Arbetskostnadsandel i näringslivet
Procent

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

1. Positiva bedömningar av lönsamheten i tillverkningsindustrin

Näringslivets egna bedömningar ger en positiv bild av lönsamheten 2006. Detta framgår exempelvis av diagram 18, som visar företagens uppfattningar av nuvarande lönsamhet i tillverkningsindustrin. Diagrammet baseras på Konjunkturinstitutets Konjunkturbarometer, där företagen anger om nuvarande lönsamhet bedöms vara god, tillfredsställande eller dålig. I den senaste kvartalsundersökningen uppger nästan 80 procent av de tillfrågade företagen i tillverkningsindustrin att lönsamheten är tillfredsställande eller god.

Denna indikator tyder på att kapitalavkastningen är på en förhållandevis hög nivå. I jämförelse med det genomsnittliga lönsamhetsomdömet under den senaste tioårsperioden är nettotalet för närvarande högt. Följaktligen ger det ingen indikation om att arbetskostnadsnivån överstiger sin jämviktsnivå 2006.

2. Arbetskostnadsandelen avviker inte från det historiska genomsnittet

Arbetskostnadens andel av förädlingsvärdet i näringslivet är 2006 ungefär i nivå med genomsnittet 1980–2006 (se diagram 19). Arbetskostnadsandelen 2006 är klart över den lägsta nivå som rådde strax efter 1990-talets djupa konjunkturedgång men också klart under de högsta nivåerna som kunde observeras just

innan denna nedgång och under 2001–2002. Det finns med andra ord stora konjunkturella svängningar i denna indikator.¹⁰

Om arbetskostnadsandelen är hög i förhållande till resursutnyttjandet skulle detta kunna tyda på en för hög arbetskostnadsnivå. Som framgår av diagram 20 finns ett relativt starkt samband mellan arbetskostnadsandelen och arbetsmarknadsgapet.¹¹ Arbetskostnadsandelen var exempelvis högre 2001 jämfört med 1990 i förhållande till arbetsmarknadsgapet, vilket skulle tyda på en för hög arbetskostnad detta år. Arbetskostnadsandelen 2006 är dock lägre men något hög jämfört med arbetsmarknadsgapet. Men arbetskostnadsandelen kan ändå sägas vara på en nivå som är förenlig med ett normalt resursutnyttjande.

Diagram 21 visar att arbetskostnaden i förhållande till det nominella förädlingsvärdet 2006 är på en historiskt normal nivå. Detta är samma sak som att arbetskostnadsandelen 2006 är i nivå med det historiska genomsnittet, vilket visades i diagram 19.

Sammantaget ger arbetskostnadsandelen ingen indikation om att arbetskostnadsnivån avviker från sin jämviktsnivå 2006.

3. Hög uppmätt kapitalavkastning

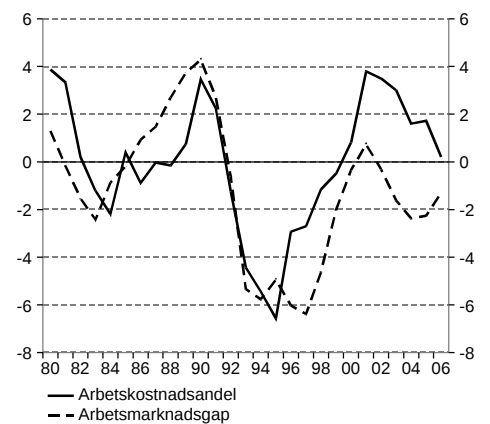
Ett direkt sätt att mäta kapitalavkastningen är att granska kvoten mellan näringslivets vinster och kapitalstocken. Kapitalstocken återspeglar de investeringar som skett i näringslivet under årens lopp. Kvoten mellan vinst och kapitalstock är den empiriskt bästa motsvarigheten till det i nationalekonomisk teori centrala begreppet kapitalavkastning, dvs. avkastning på investerat kapital. Mätningar av kapitalstocken är dock bland de osäkraste inom ekonomisk statistik.

I diagram 22 visas kapitalavkastning enligt nationalräkenskaperna. Vinsten mäts som driftöverskott minus kostnader för depreciering av kapitalet. Som framgår av diagrammet varierar kapitalavkastningen mer för tillverkningsindustrin än för hela näringslivet. Sammantaget indikerar diagrammet att kapitalavkastningen för närvarande åtminstone inte understiger sitt jämviktsvärde, dvs. arbetskostnaden överstiger inte sitt jämviktsvärde. Men kvaliteten i datamaterialet är låg. Indikatorn bör därför tolkas med stor försiktighet.

¹⁰ Arbetskostnadsandelen beror på hur kapitalintensiv produktionen är, vilket varierar från bransch till bransch. I en väl fungerande marknadsekonomi sker ständigt strukturförändringar som gör att vissa branscher så småningom avvecklas och nya verksamheter dyker upp någon annanstans. Systematiska förändringar i näringslivets branschsammanställning påverkar den aggregerade arbetskostnadsandelen i jämvikt och kan således generera trender i jämviktsnivån.

¹¹ Arbetskostnadsandelen är justerad med den genomsnittliga nivån 1980–2006 för att göra jämförelsen tydligare.

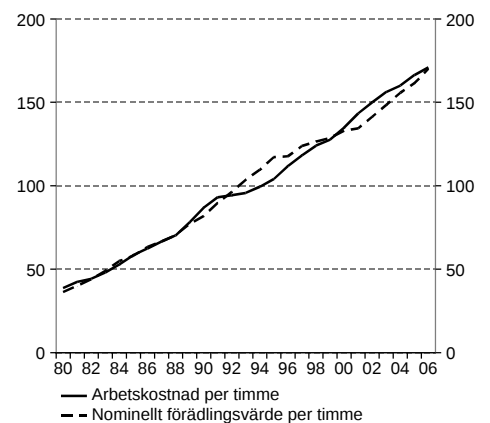
Diagram 20 Arbetskostnadsandel och arbetsmarknadsgap
Procent

Anm. Arbetskostnad i näringslivet minus genomsnitt 1980–2006.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

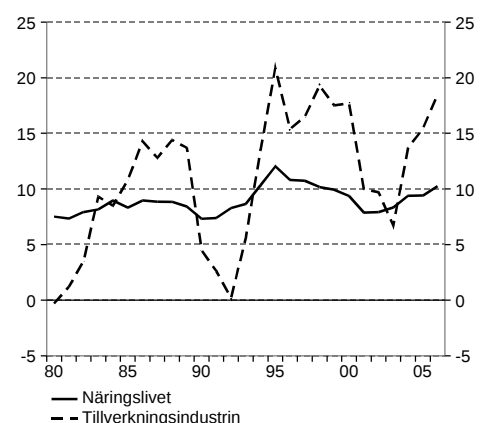
Diagram 21 Arbetskostnad och nominellt förädlingsvärde per arbetad timme
Index, genomsnitt 1980–2006 = 100

Anm. Nominellt förädlingsvärde per arbetad timme motsvaras av arbetsproduktiviteten multiplicerad med förädlingsvärde deflatorn.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

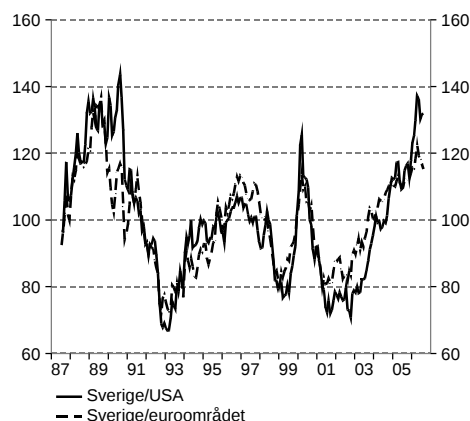
Diagram 22 Kapitalavkastning
Procent

Anm. Kapitalavkastning = driftöverskott (netto) dividerat med kapitalstock, löpande priser. Brott i tidsserierna 1993.

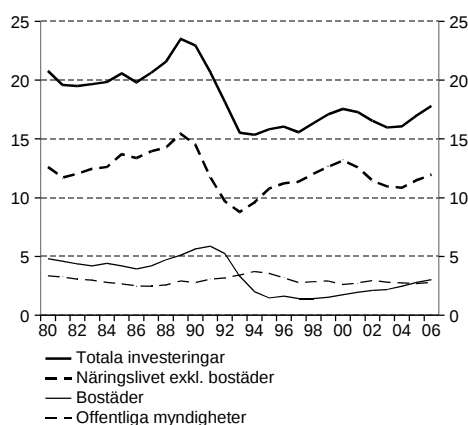
Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 23 Relativ börsutveckling
Index, genomsnitt 1987–2006 = 100, månadsvärden

Anm. Börsindex i Sverige dividerat med börsindex i omvärlden, gemensam valuta.
Källa: Reuters EcoWin.

Diagram 24 Investeringar
Procent av BNP, löpande priser

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

4. Stark börsutveckling i Sverige

Ovan analyserad arbetskostnadsandel och kapitalavkastning avspeglar vinstnivån i näringslivet 2006. Finansmarknadens värderingar på börsen återspeglar även placerarnas uppfattningar om framtida vinster. Börsvärderingar av näringslivets produktiva tillgångar förmedlar därför information om investerarnas värdering av den befintliga kapitalstocken. Om börsvärderingarna är höga, är det produktiva kapitalet värdefullt och det är attraktivt att öka det genom investeringar. Låga börsvärderingar ger en motsatt signal.

Diagram 23 visar index för börsutvecklingen i Sverige gentemot USA respektive euroområdet. Börskurserna är omräknade i gemensam valuta. Det svenska börsvärdet är för närvarande förhållandevis högt jämfört med såväl börsvärdet i USA som börsvärdet i euroområdet. Detta indikerar att avkastningen på reala investeringar i Sverige är förhållandevis högt, dvs. att arbetskostnaden understiger sin jämviktsnivå.¹²

5. Normal investeringsnivå 2006

Nivån på näringslivets fasta bruttoinvesteringar är en ytterligare indikator för avkastningen på en marginell investering i förhållande till sin jämviktsnivå. De senaste nationalräkenskaperna uppvisar en tämligen bred uppgång av investeringarna i näringslivet. Denna uppgång motsvarar också historiska erfarenheter av likadana konjunkturella faser där produktionen börjar närma sig den potentiella nivån och kapacitetsutnyttjandet ökar. Näringslivets investeringar exklusive bostäder uppgår till 12 procent av BNP 2006, vilket är en normal nivå i förhållande till genomsnittet 1980–2006 (se diagram 24). Andelen är dock något lägre än i euroområdet men högre än i USA. Slutsatsen är att arbetskostnadsnivån ligger förhållandevis nära sin jämviktsnivå enligt denna indikator.

Sammanfattande slutsats

De fem indikatorerna på arbetskostnadsnivån i förhållande till sin jämviktsnivå i utgångsläget 2006 tyder på att kapitalavkastningen ligger på, eller möjligen något över, sin jämviktsnivå, dvs. arbetskostnadsnivån ligger på, eller möjligen något under, sin jämviktsnivå. Indikatorerna är dock mycket osäkra. Det är särskilt svårt att rensa bort effekter av varierande resursutnyttjande. Slutsatsen är därför att det inte går att identifiera en ojämvt som bör beaktas och åtgärdas i arbetsmarknadsparternas förhandlingar om de närmaste årens löneökningar.

¹² Svenska börsvärden är dock en bristfällig indikator på lönsamheten av investeringar i Sverige eftersom de även återspeglar kapitalstock och vinster i utlandet. Även denna indikator bör därför tolkas med stor försiktighet.

DETTA AVSNITT I KORTHET

- Arbetskostnadens jämviktsnivå är den nivå som gör att avkastningen på en investering i Sverige är lika stor som i omvärlden, dvs. motsvarar det internationellt givna kapitalavkastningskravet.
- Näringslivets egna bedömningar av lönsamheten är positiva.
- Arbetskostnadsandelen 2006 ligger nära sitt historiska genomsnitt.
- Kapitalavkastningen är snarast högre än sitt historiska genomsnitt men indikatorn är särskilt osäker.
- Marknaden värderar börsen i Sverige förhållandevis högt.
- Investeringsnivån är normal för konjunkturläget och ligger nära sitt historiska genomsnitt.
- Slutsatsen är att arbetskostnadsnivån 2006 bedöms vara nära sin jämviktsnivå.

2.3 Två av många handlingsalternativ för parternas gemensamma agerande

Arbetsmarknadens parter är centrala aktörer i svensk ekonomi och deras agerande påverkar den ekonomiska utvecklingen på ett betydande sätt. I detta avsnitt redovisas den ekonomiska utvecklingen 2007–2015 vid två av många möjliga handlingsalternativ för parternas gemensamma agerande vid de centrala avtalsförhandlingarna 2007 samt därpå följande lokala förhandlingar.

I det första handlingsalternativet leder parternas agerande på central och lokal nivå till en genomsnittlig arbetskostnadstillväxt på 3,8 procent per år 2007–2009.¹³ Detta motsvarar ett förhållandevis stort samhällsekonomiskt ansvarstagande och innebär att jämviktsarbetslösheten och den faktiska arbetslösheten faller till 3,6 procent.¹⁴

I det andra handlingsalternativet leder parternas agerande i stället till en genomsnittlig arbetskostnadstillväxt på 5,0 procent per år 2007–2009. Detta motsvarar ett förhållandevis begränsat samhällsekonomiskt ansvarstagande och innebär att jämviktsarbetslösheten och den faktiska arbetslösheten stiger till 5,6 procent.¹⁵

¹³ Arbetskostnadstillväxt är den procentuella förändring i arbetsgivarnas arbetskostnader som uppkommer när ”allt räknas”. Utöver löneökningar ska exempelvis kostnader av arbetstidsförkortning och förändrade kollektiva avgifter räknas in. Siffrorna avser den slutliga ökning av arbetskostnaden som följer av bl.a. centrala och lokala, inklusive individuella, avtal.

¹⁴ Med arbetslöshet menas genomgående öppen arbetslöshet.

¹⁵ I avsnitt 2.1 ”Sveriges ekonomiska läge” presenteras ett tredje handlingsalternativ där parternas agerande leder till en genomsnittlig arbetskostnadstillväxt på 4,5 procent per år 2007–2009.

Arbetskostnadstillväxten *efter* avtalsperioden 2007–2009 uppgår till ca 4,4 procent per år i båda handlingsalternativen. Denna siffra motsvarar summan av genomsnittlig strukturell produktivitetstillväxt i näringslivet (2,7 procent per år 2006–2015) och ökningstakten i företagens förädlingsvärdepris (1,7 procent per år 2006–2015).¹⁶

Innan presentationen av den ekonomiska utvecklingen vid de två handlingsalternativen diskuteras hur arbetsmarknadens parter kan påverka jämviktsarbetslösheten och sysselsättningsutvecklingen i en ekonomi som den svenska med rörlig växelkurs och inflationsmål.

Arbetskostnadsutveckling vid rörlig växelkurs och inflationsmål

Sveriges ekonomiska utveckling bestäms till betydande del av de beslut som fattas av enskilda individer, enskilda företag samt arbetstagare- och arbetsgivareförbund på central och lokal nivå. Avtalsförhandlingarna 2007, som berör ca 80 procent av arbetsmarknaden, tillhör de viktigaste besluten som arbetsmarknadens parter kommer att fatta de närmaste åren.

Som beskrevs i kapitel 1 ”Arbetskostnadens utveckling” styr summan av arbetsproduktivitetstillväxten och ökningstakten i näringslivets förädlingsvärdepris i genomsnitt utrymmet för arbetskostnadsökningar. Även om arbetskostnadsökningen varierar mellan branscher och konjunkturlägen så är genomsnittet viktigt eftersom det styr inflationstakten i ekonomin. En arbetskostnadsökning som överstiger summan av arbetsproduktivitetstillväxt och ökningstakten i förädlingsvärdepriset riskerar att på kort sikt driva upp företagens prisökningar, vilket leder till att Riksbanken höjer reporäntan.¹⁷ En sådan utveckling gynnar varken arbetstagare eller arbetsgivare eftersom reporäntehöjningar i syfte att pressa tillbaka inflationstakten till 2 procent innebär anpassningskostnader i form av ökad arbetslöshet och utebliven produktion.

Om arbetskostnadsökningen överstiger summan av produktivitetstillväxt och ökningstakten i förädlingsvärdepriset under en längre period minskar således sysselsättningen, trots att Sverige har rörlig växelkurs. Orsaken är att företagen inte kan kompensera sig för den högre arbetskostnadsökningen genom högre prisökningar eftersom Riksbanken kommer att tvinga tillbaka prisökningarna till 2 procent genom att höja reporäntan. Såväl

¹⁶ Denna bedömning baseras på analysen i kapitel 3 ”Strukturell utveckling av arbetskostnaden”. Bedömningen är naturligtvis osäker och i avsnitt 3.5 ”Alternativa antaganden” analyseras faktorer som innebär att den strukturella arbetskostnadstillväxten hamnar inom intervallet 4,0–4,6 procent per år.

¹⁷ En ytterligare anledning för Riksbanken att då höja reporäntan är att den högre prisökningstakten riskerar att depreciera kronan vilket också bidrar till högre inflation.

konsumtion, investeringar och nettoexport bromsas av en högre reporänta.¹⁸ Då ökar arbetslösheten och inflationen faller.

En ansvarstagande lönebildning för högre sysselsättning och lägre arbetslöshet

Jämviktsarbetslöshet definieras som den arbetslöshetsnivå som är förenlig med en stabil inflation. Om arbetslösheten är lägre än jämviktsarbetslösheten tenderar arbetskostnadstillväxten, på grund av den stramare arbetsmarknaden, att överstiga summan av produktivitetstillväxt och ökningstakten i förädlingsvärdepri-set. För att bibehålla vinstnivån behöver företagen höja sina priser i en sådan takt att inflationsmålet hotas. Riksbanken kommer därför att höja reporäntan och därmed dämpa den ekonomiska aktiviteten så att arbetslösheten stiger upp till sin jämviktsnivå.

Arbetsmarknadens parter kan, genom de centrala avtalen i avtalsförhandlingarna 2007 samt därpå följande lokala avtal, påverka jämviktsarbetslösheten. *Hur mycket* parterna kan påverka jämviktsarbetslösheten är svårt att bedöma. Konjunkturinstitutet bedömer det som rimligt att parternas och medlarnas agerande på central och lokal nivå kan minska jämviktsarbetslösheten med åtminstone ca 1 procentenhet.¹⁹ Se avsnitt 4.1 ”Vad bestämmer jämviktsarbetslösheten?” för en analys av faktorer som påverkar jämviktsarbetslösheten.

Enkelt uttryckt är det parternas gemensamma agerande som bestämmer vid vilken arbetslöshetsnivå som stramheten på arbetsmarknaden leder till att arbetskostnaderna ökar snabbare än vad som är förenligt med 2 procents inflation. Om parterna agerar så att arbetskostnadsökningarna är lägre än summan av produktivitetstillväxten och ökningstakten i förädlingsvärdepri-set så länge arbetslösheten överstiger exempelvis 3,6 procent, så kommer arbetslösheten successivt anpassa sig till denna jämviktsnivå.²⁰ I det första handlingsalternativet som analyseras nedan motsvarar parternas agerande på central och lokal nivå denna jämviktsarbetslöshet.

I det andra handlingsalternativet överstiger arbetskostnadstillväxten summan av produktivitetstillväxten och ökningstakten i förädlingsvärdepri-set om arbetslösheten understiger 5,6 procent, vilket innebär att jämviktsarbetslösheten uppgår till denna nivå. De två alternativen kan sägas avspegla olika grad av

¹⁸ Nettoexporten försämrar genom att den högre reporäntan apprecierar växelkursen.

¹⁹ Parterna kan även agera så att jämviktsarbetslösheten stiger med åtminstone 1 procentenhet.

²⁰ Orsaken är att när tillväxten i den reala arbetskostnaden understiger produktivitetstillväxten så är det mer lönsamt för företagen att anställa. Den ökade produktionen och sysselsättningen hotar inte inflationsmålet eftersom den nominella arbetskostnadstillväxten under denna anpassningsprocess, tack vare parternas agerande, genererar ett inflationstryck under 2 procent. Därmed kan Riksbanken hålla en jämförelsevis låg reporänta, vilket påskyndar anpassningen till den lägre arbetslösheten.

samhällsekoniskt ansvarstagande eftersom den tillfälligt lägre arbetskostnadstillväxten i det första alternativet ger samhällsekonomiska vinster i form av lägre arbetslöshet och högre BNP.

Ekonomiska effekter av parternas agerande²¹

Arbetsmarknadens parter kan genom sitt gemensamma agerande välja bland en mängd olika utvecklingar av arbetskostnaden vid avtalsförhandlingarna 2007. Här analyseras två handlingsalternativ.²²

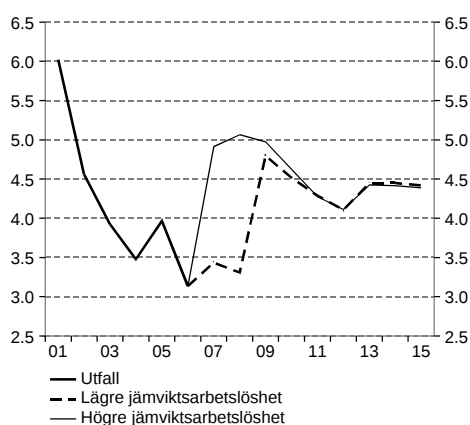
Lägre jämviktsarbetslöshet: Arbetsmarknadens parter sammantagna agerande leder till en arbetskostnadstillväxt på i genomsnitt 3,8 procent per år 2007–2009. Företagens arbetskraftsefterfrågan ökar förhållandevis snabbt, vilket medför att den faktiska arbetslösheten och jämviktsarbetslösheten minskar markant. Parterna tar därmed ett förhållandevis stort samhällsekoniskt ansvar, vilket avspeglar sig i att inflationen hotar inflationsmålet via för hög arbetskostnadstillväxt först vid en arbetslöshet under 3,6 procent.

Högre jämviktsarbetslöshet: Arbetsmarknadens parter sammantagna agerande leder till en arbetskostnadstillväxt på i genomsnitt 5,0 procent per år 2007–2009 i avtalsförhandlingarna 2007. Företagens arbetskraftsefterfrågan utvecklas förhållandevis svagt, vilket medför att den faktiska arbetslösheten och jämviktsarbetslösheten stiger markant. Parterna tar här ett förhållandevis begränsat samhällekoniskt ansvar, vilket avspeglar sig i att inflationen hotar inflationsmålet via för hög arbetskostnadstillväxt redan vid en arbetslöshet något under 5,6 procent.

Diagrammen beskriver den ekonomiska utvecklingen för de två handlingsalternativen för perioden 2007–2015. Perioden 2001–2006 ingår för att illustrera det gemensamma utgångsläget för de två handlingsalternativen.²³ Utöver parternas agerande påverkas perioden 2007–2010 av de konjunkturella faktorer som analyserades i avsnitt 2.1 ”Sveriges ekonomiska läge”. Ekonomin är däremot i princip konjunkturellt balanserad 2011–2015.

Diagram 25 visar utvecklingen av nominell arbetskostnadstillväxt. Som nämndes ovan uppgår arbetskostnadstillväxten till 3,8 procent per år 2007–2009 i lågalternativet (*Lägre jämviktsarbetslöshet*) jämfört med 5,0 procent per år i högalternativet (*Högre jämviktsarbetslöshet*). På längre sikt uppgår den nominella arbetskostnadstillväxten till 4,4 procent per år i båda alternativen, dvs. summan av den strukturella produktivitetstillväxten (2,7 procent

Diagram 25 Nominell arbetskostnad
Årlig procentuell förändring

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

²¹ Konjunkturinstitutets makroekonomiska modell KIMOD har använts i beräkningarna. Under hösten 2006 kommer ett *Working paper* som beskriver KIMOD att publiceras på www.konj.se.

²² Ett tredje handlingsalternativ analyseras i avsnitt 2.1 ”Sveriges ekonomiska läge”.

²³ Förhandlingarna på både central och lokal nivå pågår under stora delar av 2007 och därför kommer avtalsutfallet inte att påverka ekonomin fullt ut 2007. Eftersom KIMOD är en årsmodell antas av tekniska skäl att utfallet av avtalet får full effekt redan 2007. Skillnaden mellan de två alternativen 2007 är därför troligtvis något mindre än den skillnad som visas i diagrammen.

per år 2006–15) och ökningstakten i förädlingsvärdepriset (1,7 procent per år 2006–15).

Inflationstakten har legat under Riksbankens mål på 2 procent sedan 2004. Konjunkturuppgången, som på allvar tar fart i år, innebär en successivt stigande inflationstakt. Den lägre arbetskostnadstillväxten i lågalternativet innebär dock att inflationstakten blir lägre jämfört med högalternativet.²⁴ Den genomsnittliga skillnaden i UND1X-inflation är ca 0,5 procentenheter per år 2007–2009 (se diagram 26).

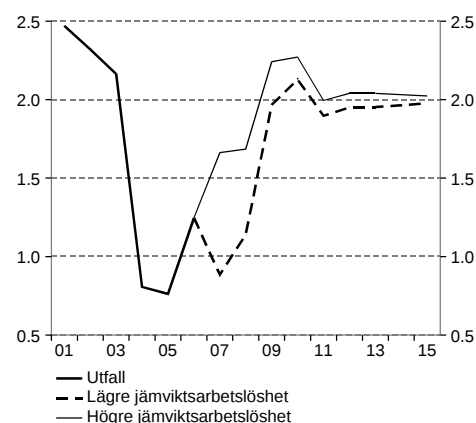
Konjunkturuppgången med stigande inflationstakt innebär en successivt högre reporänta men den återhållsammare arbetskostnadsökningen innebär förhållandevis lägre reporänta i lågalternativet (se diagram 27).²⁵ Den lägre reporäntan stimulerar konsumtions-, investerings- och nettoexporttillväxten och påskyndar därmed anpassningen till högre produktion och högre sysselsättning.²⁶

Diagram 28 visar utvecklingen av den reala arbetskostnadstillväxten, dvs. nominell arbetskostnadstillväxt deflaterad med företagets förädlingsvärdepris.²⁷ Skillnaden i den reala arbetskostnadstillväxten mellan de två handlingsalternativen är i genomsnitt ca 1,0 procentenheter per år 2007–2009. Från 2010 och framåt är skillnaden liten och den reala arbetskostnadstillväxten är i båda fallen ca 2,6 procent 2015.

Sysselsättningen tar normalt fart något senare än produktionen i en konjunkturuppgång. Den starka produktionstillväxten tillsammans med den tidigare mer begränsade sysselsättningsuppgången leder till en stark sysselsättningsökning under 2006. Därefter beror utvecklingen av parternas agerande (se diagram 29). Den lägre reala arbetskostnadstillväxten i lågalternativet ger en kostnadsbesparing i näringslivet på i genomsnitt ca 43 miljarder per år 2007–2009 jämfört med högalternativet. Det motsvarar kostnaden för ca 95 000 jobb. Det medför att företagets efterfrågan på arbetskraft ökar snabbt även 2007 och 2008.

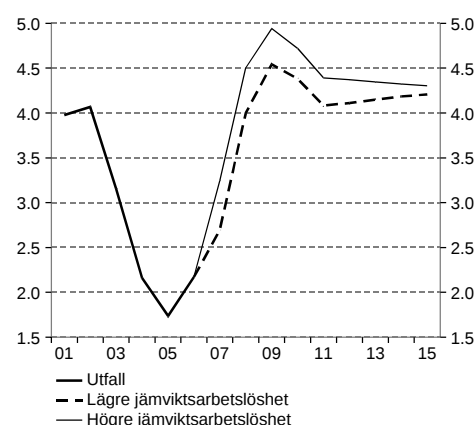
Den högre reala arbetskostnadstillväxten i högalternativet innebär att den positiva sysselsättningsutvecklingen 2006–2007 bryts och företagen minskar antalet anställda på sikt (se diagram 29). Skillnaden i sysselsättning 2015 mellan de två

Diagram 26 UND1X
Årlig procentuell förändring

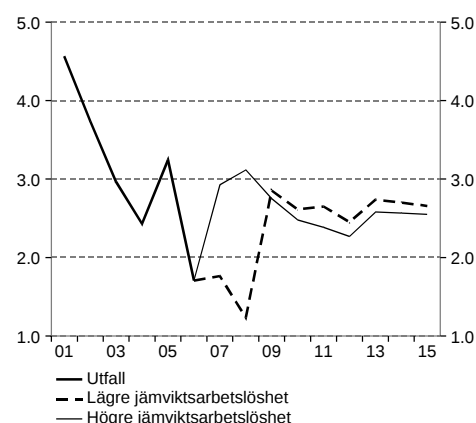
Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 27 Reporänta
Procent

Källor: Riksbanken och Konjunkturinstitutet.

Diagram 28 Real arbetskostnad
Årlig procentuell förändring

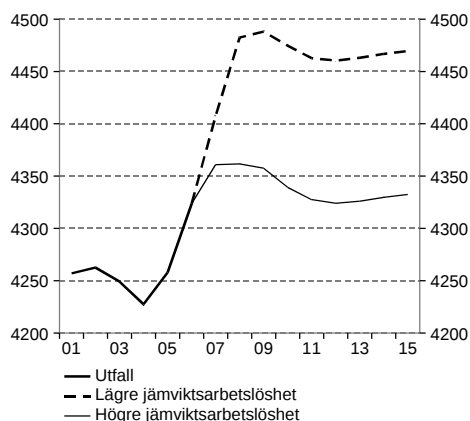
Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

²⁴ Att de två linjerna i diagrammen ej exakt konvergerar till 2015 beror på att resultaten baseras på modellberäkningar i KIMOD (se fotnot 21). Anpassningen i KIMOD sker gradvis eftersom permanenta förändringar av kapitalstocken tar tid, vilket "smittar av sig" på övriga variabler.

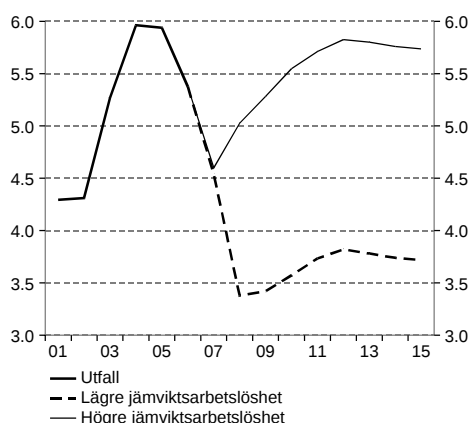
²⁵ Riksbanken kan inte påverka jämviktsarbetslösheten men påverkar hur snabbt arbetslösheten anpassas mot jämviktsarbetslösheten. Om exempelvis Riksbanken i mindre grad än vad som antagits reagerar på de lägre löneökningarna i lågalternativet så sjunker arbetslösheten långsammare än enligt diagram 30. Även antagandet om effekten av en ändrad reporänta på arbetslösheten och inflationen är givetvis osäker.

²⁶ Nettoexporten stimuleras genom att den lägre reporäntan deprecierar växelkursen.

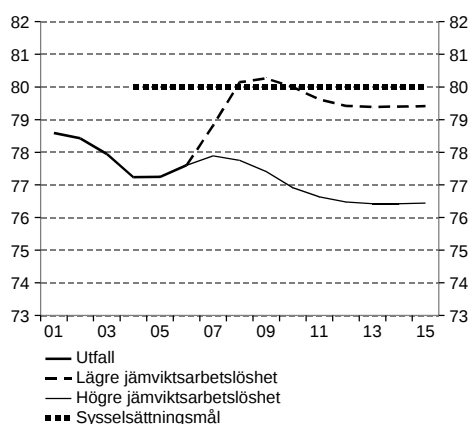
²⁷ Notera att diagram 26 visar UND1X-inflation, vilket är vägledande för Riksbankens räntesättning. Ökningstakten i företagets förädlingsvärdepriser avviker vanligtvis från UND1X-inflationen.

Diagram 29 Sysselsättning
Tusental

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 30 Öppen arbetslöshet
Procent av arbetskraften

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 31 Reguljär sysselsättningsgrad
Procent av befolkningen i åldern 20–64 år,
årsvärden

Anm. Serien är justerad bakåt i tiden av Konjunkturinstitutet.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

alternativen uppgår till ca 140 000 personer. Det motsvarar ca 3 procent av arbetskraften. En övergångsvis lägre nominal- och reallönetillväxt genererar alltså en varaktigt högre sysselsättning. Orsaken är att den kortsiktigt lägre *tillväxttakten* i real arbetskostnad (se diagram 28) innebär en långsiktigt lägre reallönenivå. Den sistnämnda är ca 1,9 procentenheter lägre 2015 i lågalternativet jämfört med högalternativet. Den lägre reallönenivån medför att företagens arbetskraftsefterfrågan blir högre.

Konjunkturuppgången medför att arbetslösheten sjunker 2006 och 2007 medan parterna framför allt påverkar utvecklingen efter 2007 (se diagram 30). Skillnaden i arbetslöshet mellan alternativen ökar med tiden och uppgår 2015 till 2 procentenheter²⁸, vilket också utgör skillnaden i jämviktsarbetslöshet mellan alternativen. Skillnaden motsvarar 93 000 personer, dvs. arbetsutbudet är högre motsvarande 47 000 personer eftersom fler söker sig till arbetsmarknaden när det är lättare att få jobb.²⁹

Den lägre arbetslösheten och den högre sysselsättningen i lågalternativet innebär att sysselsättningsmålet på 80 procent uppnås fram till 2010 (se diagram 31). När högkonjunkturen klingar av och ekonomin går mot konjunkturrell balans faller sysselsättningsgraden till ca 79,5 procent 2012–2015.

BNP-tillväxten är mycket hög (4,5 procent) under 2006 (se diagram 32). Denna höga tillväxtnivå är inte långsiktigt hållbar utan kommer att falla tillbaka de närmaste åren. De lägre arbetskostnadsökningarna i lågalternativet innebär att BNP-tillväxten blir klart högre 2007–2009 jämfört med högalternativet. Det medför att BNP-nivån i lågalternativet är ca 1,8 procentenheter högre 2009 och ca 2,6 procentenheter högre 2015.

Högre BNP och lägre arbetslöshet ger möjlighet till lägre skatter och/eller högre offentliga utgifter

De två handlingsalternativen resulterar således i olika utveckling av BNP och sysselsättning. Högre BNP och högre sysselsättning ökar skatteintäkterna och lägre arbetslöshet minskar utgifterna för arbetslöshetsersättning. För att alternativen ska vara jämförbara antas att dessa effekter neutraliseras genom en skattesänkning som är proportionell mot den disponibla inkomsten.³⁰

²⁸ Att sysselsättningsökningen motsvarar 3 procent av arbetskraften men arbetslösheten ”bara” faller med 2 procentenheter beror på antagandet att arbetsutbudet ökar med 0,5 procent i lågalternativet på grund av just den lägre arbetslösheten. Ju lägre arbetslöshet desto fler söker sig till arbetskraften eftersom det är lättare att få jobb. På motsvarande sätt antas arbetsutbudet att minska med 0,5 procent i högalternativet.

²⁹ Jämviktsarbetslösheten stiger av demografiska skäl med 0,1 procentenheter mellan åren 2007–2009 och 2015. Därför är jämviktsarbetslösheten 3,6 respektive 5,6 procentenheter 2007–2009 samt 3,7 respektive 5,7 procentenheter 2015 i de två alternativen.

³⁰ Alla hushåll får del av de sänkta skatterna. Löntagarkollektivet erhåller i utgångsläget ca 75 procent av Sveriges totala disponibla inkomst och antas därför få 75 procent av det belopp som återförs genom lägre skatter.

Löntagarkollektivets disponibla inkomst påverkas således av flera faktorer. I lågalternativet påverkas den negativt av lägre reallönetillväxt medan högre sysselsättningstillväxt och skattesänkningen påverkar den positivt. Diagram 33 visar utvecklingen av löntagarkollektivets reala disponibla inkomst. För perioden 2007–2009 balanseras den lägre reallönetillväxten av den högre sysselsättningen och återföringen av det förbättrade offentliga sparandet i lågalternativet vilket gör att den disponibla inkomsten 2007–2009 utvecklas på ett likartat sätt i de två handlingsalternativen. På längre sikt dominerar dock den högre sysselsättningen och skattesänkningen, så att nivån för real disponibel inkomst är ca 2,4 procentenheter högre 2015 i lågalternativet.

Tabell 4 sammanfattar resultaten av de två handlingsalternativen. Den arbetskostnads- och timlöneutveckling som framgår i tabellen avser det slutliga utfallet och inkluderar även bl.a. löneökningar vid byte av jobb samt ändrad sammansättning av de sysselsatta.³¹ De centrala avtalen är i allmänhet klart lägre än dessa slutliga utfall. Som framgår i avsnitt 2.4 ”Avtalsrörelsen 2007” blev utfallet av de centrala avtalen i näringslivet 2001–2003 och 2004–2006 i genomsnitt 2,5 respektive 2,1 procent per år. Där framgår även att timlöneutvecklingen i näringslivet enligt konjunkturlönestatistiken 2001–2003 och 2004–2006 i genomsnitt blev 3,8 respektive 3,2 procent per år.

Tabell 4 Ekonomiska effekter av parternas agerande

Procentuell förändring, genomsnitt per år

	2007–2009		2007–2015	
	Lägre jämviktsarbetslöshet	Högre jämviktsarbetslöshet	Lägre jämviktsarbetslöshet	Högre jämviktsarbetslöshet
Parternas agerande				
Arbetskostnad ¹	3,8	5,0	4,2	4,6
Timlön ²	3,5	4,7	3,9	4,3
Ekonomiska effekter				
Öppen arbetslöshet ³	3,8	5,0	3,7	5,5
Reguljär sysselsättningsgrad ⁴	79,7	77,7	79,6	76,9
Real disponibel inkomst ⁵	2,5	2,4	2,4	2,2
BNP, fasta priser	3,0	2,4	2,5	2,2

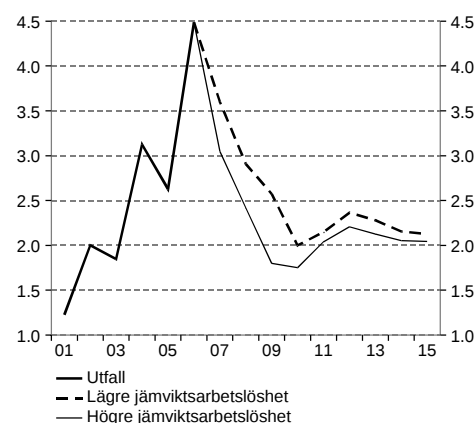
¹ Arbetskostnad enligt nationalräkenskaperna exkl. pensionspremierabatt.

² Timlön enligt konjunkturlönestatistiken. ³ I procent av arbetskraften.

⁴ Andel sysselsatta av befolkningen i åldern 20–64 år, exkl. deltagare i arbetsmarknadspolitiska åtgärder. ⁵ Avser löntagarkollektivet. Deflaterad med hushållens konsumtionsdeflator.

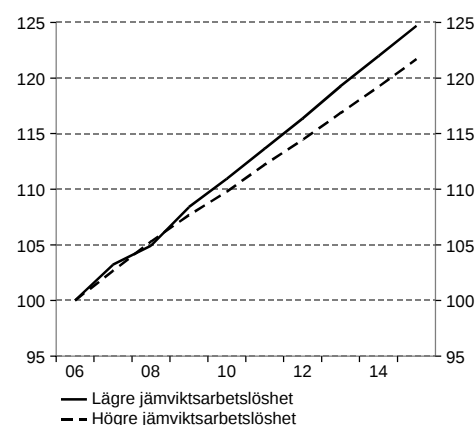
Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 32 BNP
Årlig procentuell förändring, fasta priser

Källor SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 33 Real disponibel inkomst för löntagarkollektivet
Index 2006=100. Deflaterad med hushållens konsumtionsdeflator

Källa: Konjunkturinstitutet.

³¹ Arbetskostnaden beräknas enligt nationalräkenskaperna genom att dela lönesumman med antalet arbetade timmar och till det addera sociala avgifter. Timlönen i konjunkturlönestatistiken baseras i stället på enkätundersökningar. Se fördjupningsrutan ”Löner och statistik” i *Lönebildningen: Samhällesekonomiska förutsättningar i Sverige 2003* för en detaljerad beskrivning av skillnaderna.

Resultat vid alternativa antaganden

Det är viktigt att komma ihåg att resultaten i tabell 4 baseras på ett antal bedömningar av såväl konjunkturrell och strukturell karaktär.

För det första baseras siffrorna på att ekonomin ungefär är i konjunkturrell balans inför avtalsförhandlingarna 2007, vilket inkluderar att även arbetskostnadsnivån är i linje med det internationellt bestämda avkastningskravet.³²

För det andra beror nivån på arbetskostnads- och timlönstillväxten i tabell 4 på bedömningen av den strukturella produktivitetstillväxten och ökningstakten i förädlingsvärdepriset. Som nämnts ovan bedöms dessa summera till 4,4 procent per år.

För det tredje baseras resultaten på att det internationellt givna avkastningskravet är konstant 2006–2015.

Om något eller några av dessa, i hög grad, osäkra antaganden ändras blir resultaten annorlunda. Detta analyseras närmare i fördjupningsrutan ”Arbetskostnad och sysselsättning vid ett lägre produktivitetsantagande”.

Hur kan en samhällsekonomiskt fördelaktig lönebildning uppnås?

Som framgår av tabell 4 ovan är lågalternativet att föredra ur samhällsekonomisk synvinkel eftersom produktion, sysselsättning och disponibel inkomst blir högre. En potentiellt intressant fråga, inte minst för arbetsmarknadens parter, är vilka institutionella ramar som ökar sannolikheten för att lönebildningen ska generera ett samhällsekonomiskt fördelaktigt utfall. Det finns givetvis olika tänkbara institutionella lösningar. I Sverige har arbetsmarknadens parter verkat i det s.k. Industriavtalets anda sedan det undertecknades 1997 och följdes av liknande samarbetsavtal inom andra delar av arbetsmarknaden. Samarbetsavtalen har lett till en förhandlingsordning med informell koordination mellan förbund tillsammans med en, inom de flesta avtalsområden, flexibel inställning till lokala avtal. Vid 2001 och 2004 års avtalsrörelser slöts ett s.k. normgivande första avtal mellan två parter som omfattades av Industriavtalet. Därefter slöts nivåmässigt motsvarande avtal inom ett stort antal avtalsområden.

Formell eller informell koordination på central nivå är ett sätt att uppnå ett fördelaktigt samhällsekonomiskt utfall. Orsaken är att det inom varje enskilt förbund finns incitament att endast tillgodose sina egna medlemmars intressen i stället för det samhällsekonomiska intresset. Höga arbetskostnadsökningar inom ett enskilt förbund påverkar endast mycket marginellt den generella prisökningstakten och därmed Riksbankens reporänta. Men, om alla förbund tänker och agerar på detta sätt kommer

³² Se avsnitt 2.1 ”Sveriges ekonomiska läge” och avsnitt 2.2 ”Är arbetskostnadsnivån i jämvikt 2006” för en analys.

inflationstakt och styrräntor att stiga vilket missgynnar såväl arbetsgivare som arbetstagare.

Formell eller informell koordinering på förbunds nivå utifrån ett samhällsekonomiskt perspektiv kan också innebära att förhandlingarna på lokal nivå präglas av detta synsätt eftersom förbundsavtalen är normgivande för de lokala avtalen.

En annan viktig faktor för att uppnå en samhällsekonomiskt fördelaktig lönebildning är *förtroende*. Det gäller mellan parterna och dess medlare samt mellan parterna och Riksbanken. Sannolikheten för att arbetstagarna ska verka för en lägre arbetslöshet genom att avtala om en lägre arbetskostnadstillväxt ökar om de har förtroende för att arbetsgivarna därmed kommer att välja en lägre prisökningstakt under avtalsperioden än vad de annars skulle ha gjort. Det sistnämnda är centralt för att Riksbanken ska välja en lägre reporänta under en övergångsperiod för att därmed driva på sysselsättningen. Det är därför också viktigt att Riksbanken är tydlig och vägleds av sitt inflationsmål så att parterna kan lita på att en lägre arbetskostnadstillväxt, som ger en lägre inflation, verkligen kommer att innebära en lägre reporänta än annars.

Slutligen kan nämnas att det finns andra institutionella lösningar för att uppnå en samhällsekonomiskt fördelaktig lönebildning. I Finland och på Irland samarbetar staten, arbetsgivarna och arbetstagarna vid behov formellt kring lönebildningen. Staten och arbetsmarknadens parter på Irland har sedan 1987 samarbetat om löner, sysselsättning och skatter i ett s.k. ”social partnership”. Enkelt uttryckt har arbetstagarna, trots en stark ekonomisk utveckling, accepterat måttliga löneökningar i utbyte mot att staten förbundit sig till inkomstskattesänkningar. Reallönetillväxten *efter skatt* har därför utvecklats på ett, för arbetstagarna, tillfredsställande sätt samtidigt som företagen, genom de måttliga löneökningarna, kunnat nyanställa. Den irländska konstruktionen liknar den som exemplifierades ovan i diagram 33. Eftersom skatten sänks vid en återhållsam lönebildning som ger en lägre arbetslöshet, så kommer den disponibla inkomsten utvecklas bättre trots övergångsvis lägre löneökningar.

DETTA AVSNITT I KORTHET

- Arbetsmarknadens parter kan genom sitt agerande på central och lokal nivå påverka sysselsättning och arbetslöshet på ett betydande sätt.
- Övergångsvis lägre arbetskostnadstillväxt ger högre sysselsättning och lägre arbetslöshet, såväl på kort som på lång sikt.
- Arbetsmarknadens parter bedöms genom ett relativt stort samhällsekonomiskt ansvarstagande kunna uppnå en hållbar arbetslöshetsnivå på 3,6 procent. Det innebär i praktiken att arbetskostnadsökningarna understiger summan av produktivitetstillväxten och ökningen av förädlingsvärdepriset så länge arbetslösheten överstiger 3,6 procent.
- Övergångsvis lägre arbetskostnadstillväxt leder till högre real disponibel inkomst för löntagarkollektivet.

Arbetskostnad och sysselsättning vid ett lägre produktivitsantagande

Som framgår i huvudtexten under rubriken ”Resultat vid alternativa antaganden” beror resultaten i tabell 4 på flera bedömningar. Denna fördjupningsruta syftar till att kortfattat visa hur resultaten förändras av ett lägre produktivitsantagande men med samma jämviktsarbetslösheter som i tabell 4 ovan.³³

I stället för att som i huvudtexten anta att näringslivets produktivitetstillväxt i genomsnitt uppgår till 2,7 procent per år 2006–2015, antas den här uppgå till 2,0 procent. Det kommer i sin tur påverka utvecklingen av bytesförhållandet (relationen mellan export- och importpriser) vilket gör att ökningstakten i förädlingsvärdepriset i genomsnitt uppgår till 2,0 procent i stället för 1,7 procent i huvudtexten. Det innebär sammantaget att arbetskostnadstillväxten uppgår till 4,0 procent 2015 jämfört med 4,4 procent i huvudtexten.

Med dessa nya förutsättningar och oförändrade jämviktsarbetslösheter uppgår arbetskostnadstillväxten till 3,4 respektive 4,6 procent per år för perioden 2007–2009 i de två handlingsalternativen (se diagram 34 och tabell 5). Skillnaden mot huvudtexten, där arbetskostnadstillväxten uppgick till 3,8 respektive 5,0 procent, är alltså 0,4 procentenheter. Timplönetillväxten, enligt konjunkturlönestatistiken, justeras i motsvarande mån och hamnar på 3,1 respektive 4,3 procent per år 2007–2009 (se tabell 5).

Utvecklingen av arbetslöshet och reguljär sysselsättningsgrad blir densamma som i huvudtexten (se diagram 35 och tabell 5).³⁴

Arbetsmarknadens parter kan alltså använda Konjunkturinstitutets tankeram för arbetskostnadens utveckling även i de fall de gör en annan bedömning av exempelvis produktivits- och prisutvecklingen. Det är dock viktigt att komma ihåg att produktivits- och prisutvecklingen inte är oberoende av varandra. Som visades ovan innebar en lägre produktivitetstillväxt i näringslivet att ökningstakten i förädlingsvärdepriset blev högre. I avsnitt 3.5 ”Alternativa antaganden” analyseras vad olika bedömningar för produktivitet och priser innebär för den möjliga utvecklingen av den strukturella arbetskostnaden.

³³ I avsnitt 3.5 ”Alternativa antaganden” analyseras hur den strukturella arbetskostnadstillväxten påverkas av att andra antaganden förändras.

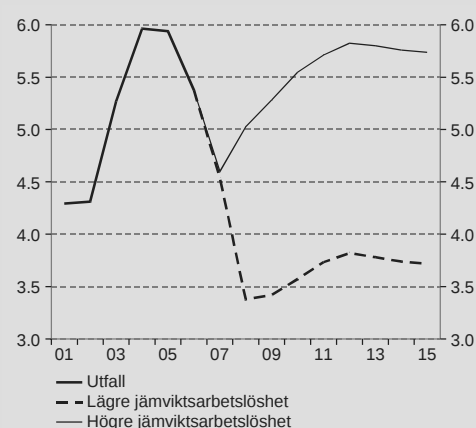
³⁴ Orsaken till detta är att såväl sysselsättning som arbetslöshet är oberoende av nivån på produktivitsutvecklingen så länge de reala arbetskostnaderna anpassar sig till denna produktivitsutveckling. Det finns alltså inget samband mellan produktivitet och arbetslöshet på lång sikt. Det finns dock ett starkt positivt samband mellan en real arbetskostnadsutveckling som överstiger produktivitsutvecklingen och arbetslöshet; om den reala arbetskostnadsutvecklingen överstiger produktivitsutvecklingen under en längre period ökar arbetslösheten.

Diagram 34 Nominell arbetskostnad vid ett lägre produktivitsantagande
Årlig procentuell förändring

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 35 Öppen arbetslöshet vid ett lägre produktivitsantagande
Procent av arbetskraften

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Tabell 5 Ekonomiska effekter av parternas agerande vid ett lägre produktivitetsantagande

Procentuell förändring, genomsnitt per år

	2007–2009		2007–2015	
	Lägre jäm- viktsarbets- löshet	Högre jäm- viktsarbets- löshet	Lägre jäm- viktsarbets- löshet	Högre jäm- viktsarbets- löshet
Parternas agerande				
Arbetskostnad ¹	3,4	4,6	3,8	4,2
Timlön ²	3,1	4,3	3,5	3,9
Ekonomiska effekter				
Öppen arbetslöshet ³	3,8	5,0	3,7	5,5
Reguljär syssel- sättningsgrad ⁴	79,7	77,7	79,6	76,9

¹ Arbetskostnad enligt nationalräkenskaperna exkl. pensionspremierabatt.

² Timlön enligt konjunkturlönestatistiken. ³ I procent av arbetskraften.

⁴ Andel sysselsatta av befolkningen i åldern 20–64 år, exklusive deltagare i arbetsmarknadspolitiska åtgärder.

Källa: Konjunkturinstitutet.

2.4 Avtalsrörelsen 2007

Avtalsrörelsen 2007 omfattar en stor andel av arbetstagarna och arbetsgivarna. I utgångsläget är BNP-tillväxten hög, sysselsättningen stigande och resursutnyttjandet på arbetsmarknaden närmar sig konjunkturell balans, samtidigt som inflationen ligger under Riksbankens inflationsmål.

Avtalsrörelsen 2007 gäller förbundsvisa centrala avtal som reglerar anställningsvillkor och löneökningar i företagen.

Tidigare avtalsrörelser

Under perioden från 1969 till 1982 slöts vanligtvis samordnade centrala avtal mellan SAF och LO. De nominella löneökningarna blev höga samtidigt som den offentliga sektorn expanderade. Under perioden devalverades kronan sammanlagt fem gånger.³⁵ År 1983 ingick Metallindustriarbetareförbundet ett eget avtal med Verkstadsföreningen, något som ofta betecknas som slutet på nationellt centraliserade förhandlingar. Efter 1983 och till början av 1990-talet skedde förhandlingar på förbunds nivå inom SAF/LO-området. Under perioden avreglerades kreditmarknaden. I slutet av perioden var pris- och löneökningarna höga, vilket till slut ledde till en kostnadskris som bidrog till en mycket stor sysselsättningsminskning och övergången till rörlig växelkurs i början av 1990-talet. Avtalsrörelsen 1995 saknade koordinering mellan olika avtalsområden och de avtalade löneökningarna liksom den slutliga arbetskostnadsökningen blev väsentligt högre än vad som på sikt är förenligt med 2 procents inflation.

Under senare delen av 1990-talet har parterna slutit samarbetsavtal som utgör en ram för avtalsrörelserna. Det första samarbetsavtalet var det s.k. Industriavtalet som slöts 1997. Avtalet är en överenskommelse mellan fackföreningarna och arbetsgivarorganisationerna inom industrin. Parterna som omfattas av Industriavtalet har som målsättning att den konkurrensutsatta exportindustrin ska vara lönenormerande för övriga avtalsområden genom tidiga avtal. Industriavtalet etablerar också en samordning kring tidtabeller för förhandling och konflikthantering i syfte att genomföra löneförhandlingar utan stridsåtgärder. Industriavtalet har senare fått efterföljare även inom andra avtalsområden bl.a. den kommunala och statliga sektorn. Industriavtalet omfattar ca 600 000 anställda. Drygt hälften av alla anställda i Sverige omfattas av någon form av avtal om förhandlingsordning, eller samarbetsavtal, som följer en liknande modell som Industriavtalet.

³⁵ 1976, två gånger 1977, 1981 och 1982.

Avtalsrörelsens ordning

Under 2007 kommer kollektivavtalen för cirka 2,8 miljoner löntagare, eller ca 80 procent av alla löntagare, att omförhandlas. Sammanlagt är det ca 500 avtal som ska slutas.³⁶ De flesta sektorerna omförhandlar under 2007. Transport- och banksektorn omförhandlar i stället sina avtal under 2008.

Under hösten 2006 inleder de fackliga organisationerna avtalsförberedelser inför 2007 års avtalsrörelse genom medlemsmöten, konferenser och medlemsundersökningar och fastställer sina övergripande mål. Utifrån dessa preciserar de olika fackförbunden sina avtalsyrkanden för respektive avtalsområde. Arbetsgivareförbunden diskuterar sina övergripande mål under samma tidsperiod. Under förhandlingar söker arbetsmarknadens parter att jämka samman sina mål och komma fram till överenskommer som är acceptabla för de olika parterna.

Slutdatum för de gällande avtalen under 2007 visas i tabell 6.

Tabell 6 Slutdatum för löneavtal 2007

De viktigaste löneavtalen

Slutdatum för gällande avtal	Bransch	Antal anställda
31 mars	Industri, tjänster och bygg	1 100 000
30 april	Industri och tjänster	300 000
30 maj	Industri och tjänster	100 000
30 juni	Kommuner och landsting	1 000 000
30 september	Staten	240 000
	Totalt	2 740 000

Anm. Antalet anställda är osäkert eftersom inte bara fackanslutna berörs, utan alla löntagare.

Källa: Medlingsinstitutet.

En uttalad målsättning i Industriavtalet är att nya avtal ska träffas i tid utan att konfliktåtgärder behöver vidtas. Under avtalsrörelsen 1998 blev avtalen för 30 procent av de anställda klara innan föregående avtal hade löpt ut. Under 2001 och 2004 års avtalsrörelser skedde detta för 75 respektive 72 procent av de anställda.

Under ett avtals giltighetstid gäller fredsplikt, dvs. parterna får inte tillgripa stridsåtgärder för att genomdriva förändringar i gällande avtal eller krav på förmåner utanför avtalen.

³⁶ En överenskommelse på den privata sidan mellan en arbetsgivarorganisation och en arbetstagarorganisation räknas som ett avtal, medan en överenskommelse mellan ett arbetsgivarförbund och flera fackliga organisationer räknas som flera avtal. Inom den offentliga sektorn träffas avtal på riksavtalsnivå för sju förbundsområden. Varje förbundsområde räknas som ett avtal även om ett förbundsområde kan representera flera fackliga organisationer.

Avtalsrörelserna 2001 och 2004

Det svagare arbetsmarknadsläget 2004 bidrog till att de centralt avtalade löneökningarna hamnade på en lägre nivå vid avtalsrörelsen 2004 än vid avtalsrörelsen 2001. Även lägre inflationsförväntningar bidrog till de lägre avtalade löneökningarna. För näringslivet som helhet minskade den genomsnittliga årliga centralt avtalade löneökningen från 2,6 procent 2001 till 2,1 procent 2004, dvs. med 0,5 procentenheter (se tabell 7). För kommunal och statlig sektor var minskningen 0,4 respektive 0,2 procentenheter.³⁷

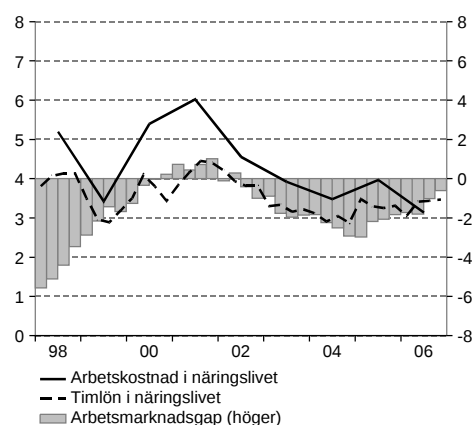
År 2004 innehöll en tredjedel av de träffade avtalen inom näringslivet olika former för förkortning av arbetstiden. Inom den kommunala sektorn finns möjlighet för de lokala parterna att använda en del av löneutrymmet till andra åtgärder än löneökningar. Det kan t.ex. vara arbetstidsförkortning, kompetensutveckling eller ökad pensionsavsättning. Avtalen inom den statliga sektorn innehåller inga regler om kortare arbetstid.

Vid 2001 års avtalsrörelse blev den totala arbetstidsförkortningen i genomsnitt 0,5 procent per år och vid 2004 års avtalsrörelse blev den något lägre. Arbetstidsförkortningen kan vara kompensationsledighet eller centralt föreskrivna lediga dagar såväl som generell förkortning av antalet arbetade timmar per vecka.

Den preliminära löneökningstakten enligt konjunkturlönestatistiken för perioden 2004–2006 är lägre än för perioden 2001–2003 inom alla sektorer och branscher. För näringslivet som helhet var den genomsnittliga löneökningstakten 0,6 procentenheter lägre per år. För ekonomin som helhet uppgick nedväxlingen till 0,8 procentenheter per år.

Även arbetskostnadsökningen var lägre 2004–2006 än under perioden 2001–2003. Förutom de lägre centralt avtalade löneökningarna har den svagare arbetsmarknaden 2004–2006 bidragit till nedväxlingen av löneökningen (se diagram 36 och tabell 7).

Diagram 36 Arbetsmarknadsgap, timlön och arbetskostnad
Procent av potentiellt arbetade timmar respektive årlig procentuell förändring, års- respektive kvartalsvärden

Anm. Arbetskostnaden i näringslivet, rensad för den tillfälliga pensionspremierabatten för 2006, kalenderkorrigerad.

Källor: SCB, Medlingsinstitutet och Konjunkturinstitutet.

³⁷ I anslutning till tabell 7 finns en mer utförlig diskussion om hur ökningstakterna beräknas i de centrala avtalen.

Tabell 7 Centrala avtal, timlön enligt konjunkturlönestatistiken och arbetskostnad enligt nationalräkenskaperna

Årlig procentuell förändring, kalenderkorrigerade värden

	Centrala avtal		Lön		Arbetskostnad	
	01–03	04–06	01–03	04–06	01–03	04–06
Industri	2,3	2,0	3,7	3,1	4,9	3,6
Bygg	2,6	2,2	4,1	3,2	5,4	4,5
Tjänstebranscher	2,7	2,1	3,8	3,3	4,7	3,4
Näringsliv	2,6	2,1	3,8	3,2	4,8	3,5
Kommunal	2,3	1,9	4,4	3,5	4,9	3,3
Stat	1,8	1,6	4,2	3,1	5,0	2,9
Total	2,5	2,0	4,0	3,2	4,8	3,2

Anm. Medelvärde över tre kalenderår. Arbetskostnaden är rensad för den tillfälliga pensionspremierabatten 2006.

Källor: Medlingsinstitutet och Konjunkturinstitutet.

Olika avtalskonstruktioner ger skillnader i lokalt inflytande

Under andra hälften av 1990-talet och hittills under 2000-talet har de centrala förbundsavtalen i ökande grad medgivit lokalt inflytande över lönebildningen. Detta har skett inom kollektivavtalens ramar genom att fackföreningar och arbetsgivare i många fall har skrivit avtal där de lokala parterna har givits ökade möjligheter att påverka fördelningen av löneökningarna.

Medlingsinstitutet har gjort en uppdelning av hur decentraliserade de olika avtalen är genom att skapa en sjugradig skala för de centrala avtalskonstruktionerna (se tabell 8). Reglerna i de centrala avtalen är ofta kopplade till dispositiva bestämmelser, så kallade stupstockar, som träder i kraft om parterna på lokal nivå inte kan komma överens. Den avtalskonstruktion som ger starkast decentraliserad lönesättning är *lokal lönebildning utan centralt angivet utrymme*, där lönefördelningen bestäms helt av de lokala parterna eller i lönesamtal mellan arbetstagare och arbetsgivare och det varken finns centralt angivet utrymme eller individgaranti. Den avtalskonstruktionen finns huvudsakligen representerad inom tjänstemannaförbund. Den avtalskonstruktion som ger starkast centraliserad lönesättning är *generell utläggning*, där löneutrymmet läggs ut som en allmän höjning av allas löner.³⁸ Den avtalskonstruktionen finns huvudsakligen representerad inom arbetarförbund. Mellan dessa två avtalsformer finns det fem olika avtalskonstruktioner med sjunkande grad av decentraliserad lönesättning.

Vid beräkning av löneökningstakterna i de centrala avtalen så räknas den siffra som specificeras i avtalet. Det kan t.ex. innebära att avtalskonstruktion 1 i tabellen får noll i ökningstakt, och avtalskonstruktion 2 får den ökningstakt som eventuellt stipuleras i stupstocken. Sambandet mellan ökningstakterna som

³⁸ En allmän höjning förhindrar dock mestadels inte att en individs lönehöjning överstiger den generella höjningen.

nämns i de centrala avtalen och de slutliga löneutfallen kan därför vara svagt även om de lokala parterna agerar enligt det centrala avtalet.

Tabell 8 Andel anställda i procent berörda av olika avtalskonstruktioner

Privat sektor 2001 och samtliga sektorer 2004

Avtalskonstruktion	Andel anställda i procent				Samtliga sektorer 2004
	Näringslivet 2001	Näringslivet 2004	Kommunal sektor 2004	Statlig sektor 2004	
1. Lokal lönebildning utan centralt angivet utrymme	7	7	28	38	18
2. Lokal lönebildning med stupstock om utrymmets storlek	5	8			4
3. Lokal lönebildning med stupstock om utrymmets storlek och någon form av individgaranti	8	16		62	14
4. Lönepott utan individgaranti	7	12	72		30
5. Lönepott med individgaranti alt. stupstock om individgaranti	45	28			17
6. Generell utläggning och lönepott	18	18			10
7. Generell utläggning	10	11			7

Anm. Efter avtalsrörelsen 2001 redovisades endast avtalskonstruktionen för näringslivet.

Källa: Medlingsinstitutet.

Som framgår av tabell 8 har näringslivet använt alla avtalskonstruktioner både år 2001 och 2004. Utvecklingen har gått mot att de centrala avtalen specificerar en allt högre grad av lokal lönesättning i näringslivet.

Löneskillnader mellan kvinnor och män

Löneskillnader och eventuell lönediskriminering mellan kvinnor och män var en av de frågor som stod i fokus under avtalsrörelsen 2004 och detta bedöms bli en viktig fråga även i avtalsrörelsen 2007. Med lönediskriminering i det här sammanhanget menas att kvinnor i genomsnitt får lägre lön än män för samma arbete.

En annan form av potentiell lönediskriminering är att kvinnor möter sämre chanser till karriärutveckling än vad män gör, vilket i sin tur kan leda till att kvinnor får lägre lön än män. I detta avsnitt diskuteras enbart lön, dvs. kompensation utöver lön, som t.ex. andel i företagets vinst och tjänstebil beaktas inte.

Det finns en omfattande forskning om löneskillnader mellan män och kvinnor som tar hänsyn till olika lönepåverkande individuella faktorer som t.ex. ålder, hel- eller deltidsarbete,

civilstatus, antal barn och utbildning.³⁹ Lönerna mellan män och kvinnor varierar också betydligt mellan olika sektorer och branscher. Löneskillnaden mellan män och kvinnor ligger vanligtvis runt 20 procent när ingen hänsyn tas till skillnader i individegenskaper och yrkesval. När skillnader i dessa individrelaterade faktorer beaktats återstår en löneskillnad på 1–10 procent (se tabell 9).

Tabell 9 Kvinnors och mäns löner 2004

	Månadslön 2004		Kvinnors lön i procent av mäns lön	
	Kvinnor	Män	Före standardvågning	Efter standardvågning
Arbetare i näringslivet	18 500	20 900	88	95
Tjänstemän i näringslivet	24 200	31 500	77	90
Näringsliv totalt	22 000	25 900	85	91
Kommuner	20 100	22 000	91	99
Landsting	23 000	32 400	71	94
Hela ekonomin exkl. staten	21 400	25 700	83	93

Anm. Statlig sektor ingår inte på grund av att staten införde ett nytt system för yrkesklassificering 2004. Vid standardvågning fördelas datamaterialet i grupper. Det finns fyra åldersgrupper, två utbildningsnivåer samt del- eller heltidsarbete. Vid standardvågning beräknas vad den genomsnittliga lönen för män och kvinnor skulle ha varit om de hade fördelat sig lika i de olika grupperna, dvs. hänsyn är tagen till fördelningen av män och kvinnor i olika grupper med olika individ- och anställningsegenskaper som ålder, yrke och om personen arbetar hel- eller deltid.

Källa: Medlingsinstitutet.

Vad den kvarstående löneskillnaden består av och i vilken grad den är att betrakta som lönediskriminering är dock svårt att avgöra genom statistiska metoder. En större andel kvinnor arbetar t.ex. deltid än män, något som kan signalera till arbetsgivaren att kvinnor är mindre ambitiösa än män, och därmed får kvinnor som grupp lägre löneökningar. Men om skillnaden i förekomst av deltidsarbete är orsaken till löneskillnaderna eller orsakat av löneskillnaderna är inte vetenskapligt belagt. Det är också möjligt att en stor del av den underliggande diskrimineringen som leder till lönediskriminering rensas bort när yrke och position etc. beaktas, eftersom män i högre utsträckning når höga positioner.

För att komma till rätta med eventuella osakliga eller diskriminerande löneskillnader sökte de avtalande parterna i avtalsrörelsen 2004 i större utsträckning än tidigare år att förebygga diskriminerande löneskillnader. I avtalen framhölls således lika-

³⁹ Några exempel på artiklar som behandlar löneskillnader mellan män och kvinnor är: Thoursie, A., *Varför tjänar kvinnor mindre? Handbok i lönediskriminering*, LO, Stockholm, 2004; Granqvist, L. och H. Regné, "Löneskillnader mellan män och kvinnor. Vad kan vi lära oss av ekonomisk forskning?", Sacos rapportserie, 2003; Johansson, M., K. Katz och H. Nyman, "Wage differentials and Gender Discrimination – Changes in Sweden 1981–1998", Working paper 15, Department of Economics, Stockholm University, 2001 och SOU 1997:36, *Arbetsinkomster för kvinnor med högre utbildning*.

löneprincipen och i många fall infördes olika bestämmelser i syfte att motverka diskriminering. För att kontrollera att det inte finns löneskillnader som strider mot avtalets löneprinciper ska det ske en kontinuerlig kartläggning av löneförhållandena.

Löneskillnaden mellan män och kvinnor, när hänsyn är tagen till olika ålders- och yrkeskategorier, störst för tjänstemän inom näringslivet. För arbetare inom näringslivet och även i landstingen ligger skillnaden på 5–6 procent. Skillnaden är minst i kommunerna, med endast en procents skillnad i den genomsnittliga standardvägda lönen.

DETTA AVSNITT I KORTHET

- Under 2007 kommer 80 procent av alla arbetstagare, cirka 2,8 miljoner personer, få sina kollektivavtal omförhandlade.
- Slutdatum för gällande avtal är sista mars och sista april för industri-, tjänste- och byggbranschen, sista juni för kommuner och landsting och sista september för staten.
- Det svagare arbetsmarknadsläget 2004 bidrog till att de centralt avtalade löneökningarna blev lägre i avtalsrörelsen 2004 än i avtalsrörelsen 2001. Resursutnyttjandet på arbetsmarknaden är högre inför 2007 års avtalsrörelse än inför 2004 års avtalsrörelse.
- Under andra hälften av 1990-talet och hittills under 2000-talet har de centrala avtalen i ökande grad medgivit lokalt inflytande över lönebildningen.

2.5 Vilka faktorer påverkar relativa löneökningar 2007–2009?

Som redovisats i avsnitt 2.3 ”Två av många handlingsalternativ för parternas gemensamma agerande” beräknas den genomsnittliga timlönen i näringslivet öka med 3,5 respektive 4,7 procent per år 2007–2009 i de två analyserade handlingsalternativen för arbetsmarknadens parter. Det är dock viktigt att poängtera att denna utveckling avser näringslivet i genomsnitt. För att främja låg jämviktsarbetslöshet samt smidig anpassning till olika störningar är det samhällsekonomiskt önskvärt att löneökningarna är olika för olika branscher, företag, regioner, yrken och kvalifikationsnivåer. Liksom tidigare kommer löneökningarna därför att vara olika 2007–2009. Variationerna blir givetvis betydligt större på individuell nivå, bl.a. beroende på företagens lönesättningspolicy och den enskilda individens resultat och kompetensutveckling. Ungefär hälften av löntagarna torde få en lägre slutlig löneökning än den genomsnittliga.

Det finns ett flertal faktorer som ger avvikelser från den genomsnittliga utvecklingen 2007–2009. Viktiga orsaker är efterfråge- eller utbudsförändringar som en följd av bl.a. teknisk ut-

veckling, demografiska förändringar samt den pågående globaliseringen. På längre sikt jämnas dock de kortsiktiga fluktuationerna ut för olika branscher och företag men i mindre grad för olika yrken och kvalifikationsnivåer. De bestående skillnaderna mellan olika branscher och företag beror då främst på olika sammansättning av arbetskraften avseende yrken och kvalifikationsnivåer.

Den ekonomiska utvecklingen medför ständiga förändringar av arbetskraftsefterfrågans och arbetskraftsutbudets sammansättning. För att jämviktsarbetslösheten ska kunna ligga på en låg nivå är det viktigt att rörligheten mellan branscher, regioner och yrken är hög. Annars finns det risk att det uppstår arbetslöshet och brist på arbetskraft samtidigt på olika delar av arbetsmarknaden. En faktor som påverkar rörligheten är lönestrukturen, dvs. löneskillnader mellan olika branscher, företag, regioner, yrken och kvalifikationsnivåer. Lönestrukturen påverkar bl.a. individers yrkes- och utbildningsval samt incitamenten att byta arbete. En lönestruktur som avspeglar utbud och efterfrågan på olika delar av arbetsmarknaden främjar låg arbetslöshet och bidrar till att sysselsättningen återhämtar sig fortare efter strukturella förändringar.

Förändringar av den relativa efterfrågan på arbetskraft har olika effekter på löneutvecklingen i olika branscher. Om efterfrågan för en produkt tillverkad i en viss bransch ökar särskilt snabbt kommer företagen i branschen att behöva mer arbetskraft än tidigare för att möta den ökade efterfrågan. Inledningsvis går det ofta att anställa arbetskraft till den rådande lönen. När bristen på arbetskraft inom branschen ökar måste företagen höja lönerna för att kunna anställa ytterligare arbetskraft. Den ökade efterfrågan på arbetskraft i branschen påverkar även fackets position gentemot arbetsgivaren eftersom risken för friställningar minskar. Med en stark förhandlingsposition finns större möjligheter att få en högre löneökning i lokala och individuella avtal.

Även förändringar av utbudet av arbetskraft påverkar lönestrukturen. Snabbt ökad tillgång av en specifik kompetens innebär att företagen inte behöver betala lika höga löner för att rekrytera denna kompetens. En stor ökning av antalet personer som söker sig till ett visst yrke leder därmed till en långsammare löneökning för just det yrket. Att lönen på detta sätt påverkas av förändringar av efterfrågan och utbud innebär att lönen fungerar som en signal om vilken kompetens som är förhållandevis knapp, vilket påverkar individers yrkes- och utbildningsval.

Friktionsarbetslösheten, dvs. den arbetslöshet som uppstår av att arbetstagare lämnar arbeten och får nya anställningar och söker arbete däremellan, kan också ha en effekt på löneutvecklingen. Fackföreningar som förhandlar om lönen måste väga in risken för friställningar av arbetskraft vid för höga lönekrav. När arbetslösheten i branschen är hög har arbetsgivaren inte heller så starka incitament att gå med på höga löneökningar. Ett sådant samband mellan arbetslöshet och löneökningar får stöd i en

studie av Arai och Heyman (2001).⁴⁰ De finner att en ökad risk för arbetslöshet i en bransch har en negativ effekt på lönerna i den specifika branschen.

Globaliseringen innebär ständiga förändringar av arbetskraftsefterfrågans sammansättning och bidrar därför till olika löneutveckling i bl.a. olika branscher och yrkeskategorier. Världsekonomin blir alltmer integrerad genom att allt fler länder bedriver frihandelspolitik och genom nya tekniska förbättringar som underlättar handel. Effekter i Sverige av globaliseringen är bl.a. ökad konkurrens och fortsatt strukturomvandling. Globaliseringen, liksom annan strukturomvandling, innebär därför att den relativa efterfrågan på arbetskraft gradvis förändras, vilket påverkar de relativa lönerna. Om en sådan anpassning inte sker riskerar strukturomvandlingen att leda till hög arbetslöshet för kategorier där efterfrågan utvecklas förhållandevis svagt och låg arbetslöshet för övriga kategorier. En annan effekt är att företag och branscher som inte klarar konkurrensen slås ut. Detta kan vara samhällsekonomiskt effektivt under förutsättning att den berörda arbetskraften i hög grad erhåller nya jobb genom bl.a. adekvat utbildnings- och arbetsmarknadspolitik.⁴¹

DETTA AVSNITT I KORTHET

- En flexibel lönestruktur som anpassas när relativ efterfrågan eller utbud ändras bidrar till låg jämviktsarbetslöshet samt att sysselsättningen återhämtar sig fortare efter olika typer av störningar.
- Eftersom lönen påverkas av utbudet av och efterfrågan för olika yrken och kvalifikationsnivåer tjänar den som signal för vilken kompetens som är förhållandevis knapp och därmed för individens yrkes- och utbildningsval.

⁴⁰ Se Arai M. och F. Heyman, "Wages, Profits and Individual Unemployment Risk: Evidence from Matched Worker-Firm Data", FIEF Working Paper 172, 2001.

⁴¹ Detta kan jämföras med "lika lön för lika arbete" enligt Rehn-Meidner modellen, där syftet var att skapa ett utslagningstryck bland företag och branscher med låga vinster. Denna utslagning betraktades som önskvärd då arbetskraft som frigjorts kunde överföras till mer produktiva verksamheter.

3 Strukturell utveckling av arbetskostnaden

Enligt Konjunkturinstitutets bedömning ökar arbetskostnaden strukturellt med i genomsnitt 4,4 procent per år under den närmaste tioårsperioden.^{42,43} Denna siffra baseras på att arbetsproduktiviteten i näringslivet strukturellt ökar med i genomsnitt 2,7 procent per år samt att förädlingsvärdepriset trendmässigt ökar med i genomsnitt 1,7 procent per år 2006–2015.

Bedömningen är naturligtvis väldigt osäker. Den baseras bl.a. på flera kritiska antaganden om hur arbetsproduktivitet och priser utvecklas i Sverige och omvärlden under den närmaste tioårsperioden. I kapitlets sista avsnitt analyseras hur alternativa bedömningar av bl.a. den strukturella produktivitetstillväxten, näringslivsstrukturen, inflationsutvecklingen, oljepriset samt det internationellt bestämda kapitalavkastningskravet påverkar den strukturella arbetskostnadsutvecklingen. I dessa alternativa scenarier stiger den strukturella arbetskostnaden med i genomsnitt 4,0–4,6 procent per år 2006–2015.

Den beräknade årliga strukturella arbetskostnadsökningen på mellan 4,0 och 4,6 procent är i linje med den faktiska utvecklingen under de senaste 15 åren (se tabell 10). Arbetskostnadsökningen var betydligt högre under 1980-talet, eftersom inflationen då var betydligt högre. I reala termer har däremot arbetskostnaden ökat betydligt snabbare sedan början av 1990-talet. Detta har varit hållbart tack vare den högre produktivitetstillväxten sedan början av 1990-talet.

Tabell 10 Arbetskostnadsutveckling i näringslivet, faktiskt utfall respektive beräknad strukturell arbetskostnad 2006–2015

Årlig procentuell förändring

	81–90	91–00	01–05	06–15
Arbetskostnad	8,4	4,5	4,1	4,0–4,6
Förädlingsvärdepris ¹	7,1	2,2	0,9	1,4–2,0
Real arbetskostnad	1,3	2,3	3,2	2,0–2,9
Arbetsproduktivitet	2,0	2,8	3,1	2,0–2,9

¹ Förädlingsvärdeprisutvecklingen 2006–2015 är förenlig med en ökning av konsumentpriset på 2,0 procent per år.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

⁴² Den strukturella arbetskostnadsutvecklingen är en referenspunkt för hur snabbt arbetskostnaden kan öka när ekonomin är i konjunkturrell balans och arbetslösheten är lika med den jämviktsarbetslöshetsnivå som avspeglar arbetsmarknadens parterers samhällsekonomiska ansvarstagande. Beräkningarna i detta kapitel skall således inte ses som normgivande för de kommande avtalsförhandlingarna. Som visades i kapitel 2 ”De närmaste årens ekonomiska läge” kan ekonomin närma sig den strukturella utvecklingen på olika sätt och arbetsmarknadens parterers agerande kan här spela en avgörande roll då de bl.a. kan förändra jämviktsarbetslösheten.

⁴³ Fokus ligger på utvecklingen i näringslivets som helhet, men som diskuteras i fördjupningsrutan ”Arbetskostnad i offentlig sektor” kan arbetskostnaden i den offentliga sektorn öka i samma takt som i näringslivet.

Det beräknade intervallet 4,0 till 4,6 procent för den strukturella arbetskostnadsökningen motsvarar en ökning av den reala arbetskostnaden på 2,0 till 2,9 procent per år under perioden 2006–2015.⁴⁴ Detta är ungefär i linje med den faktiska utvecklingen sedan början av 1990-talet men betydligt högre än under 1980-talet. För att detta skall vara hållbart krävs således att den strukturella arbetsproduktiviteten 2006–2015 ökar snabbare än under 1980-talet, vilket också är Konjunkturinstitutets bedömning (se tabell 10 och avsnitt 3.3 ”Arbetsproduktivitet i Sverige”).

Nedan redovisas mer ingående hur Konjunkturinstitutet har kommit fram till intervallet för den årliga strukturella arbetskostandsökningen på 4,0–4,6 procent. Först redogörs för antagandet om arbetskostnadsandelens strukturella utveckling. Därefter analyseras och prognostiseras den internationella arbetsproduktivitetsutvecklingen, dels för att denna i sig kan påverka den svenska arbetsproduktiviteten, dels för att den påverkar svenska priser via bytesförhållandet. Därefter analyseras och prognostiseras den svenska strukturella arbetsproduktivitetsutvecklingen och den trendmässiga prisutvecklingen. Slutligen redogörs för hur alternativa bedömningar av bl.a. produktivitetstillväxten och prisutvecklingen påverkar den strukturella arbetskostnadsutvecklingen.

3.1 Arbetskostnadsandel och internationellt kapitalavkastningskrav

Konjunkturinstitutets analys av hur arbetskostnaden utvecklas strukturellt baseras på en makroekonomisk modell för sambandet mellan produktivitet, priser och arbetskostnad.⁴⁵ Utvecklingen av näringslivets strukturella arbetskostnad bestäms enligt denna modell av arbetsproduktivitetstillväxten och tillväxten i näringslivets priser, mätt som förädlingsvärdepriser, efter att hänsyn tagits till strukturella förändringar i arbetskostnadsandelen. Den strukturella utvecklingen av arbetskostnadsandelen bestäms i sin tur av utvecklingen av det internationellt bestämda kapitalavkastningskravet och av den teknologiska utvecklingens karaktär (se fördjupningsrutan ”Förändringar i kapitalavkastning och teknologi” för en utförligare diskussion).

Om arbetskostnadsandelen inte förändras strukturellt över tiden så är utvecklingen av den strukturella arbetskostnadsökningen lika med summan av den strukturella ökningen av när-

⁴⁴ Se avsnitt 3.5 ”Alternativa antaganden” för en detaljerad beskrivning över hur man kommer fram till intervallet 2,0 till 2,9 för den reala arbetskostnaden.

⁴⁵ I det enklaste fallet gäller sambandet $\text{arbetskostnadsökning} = \text{Riksbankens inflationsmål} + \text{produktivitetsökning i näringslivet} + \text{skillnad i produktivitetsökning i konsumtionskorgen och produktionskorgen} + \text{importandel} \cdot \text{förändringar i bytesförhållandet}$. Den fullständiga modellen presenteras i ”Produktivitet och löner till 2015”, Specialstudie nr 6, Konjunkturinstitutet, maj 2005. Specialstudien finns tillgänglig via www.konj.se.

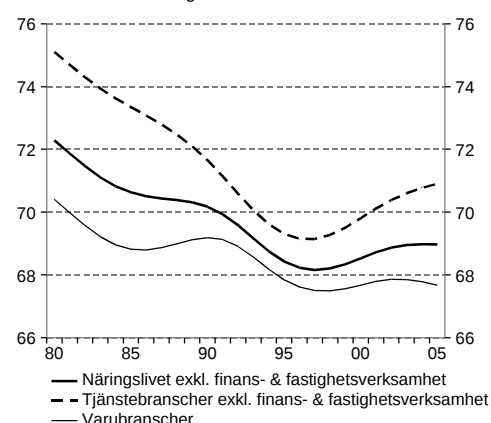
ingslivets produktivitet och den trendmässiga ökningen av förädlingsvärdepriset. Om det däremot finns en trend i arbetskostnadsandelen, till följd av förändringar i det internationella kapitalavkastningskravet och/eller till följd av den teknologiska utvecklingens karaktär, kommer den strukturella arbetskostnaden att utvecklas annorlunda än summan av produktivitets- och förädlingsprisökningen.

Som framgår av diagram 37 föll arbetskostnadsandelen strukturellt i näringslivet under 1980-talet och början av 1990-talet. Sedan mitten av 1990-talet förefaller dock den nedåtgående trenden ha brutits. Mot bl.a. denna bakgrund antas den strukturella arbetskostnadsandelen vara oförändrad 2006–2015. Mer specifikt antas att både det internationellt bestämda kapitalavkastningskravet och kapitaltjänstknoten inte förändras under perioden (se fördjupningsrutan ”Drivkrafter bakom produktivitetstillväxten”).

Bedömningen av den strukturella utvecklingen av arbetsproduktiviteten 2006–2015 som görs i avsnitt 3.3 ”Arbetsproduktivitet i Sverige” är betingad av att kapitaltjänstknoten och kapitalavkastningskravet inte förändras framöver. Kapitaltjänstknotens, och därmed arbetskostnadsandelens, framtida utveckling är dock osäker. Om den teknologiska utvecklingen t.ex. blir sådan att kapitaltjänstknoten stiger strukturellt i stället för att vara oförändrad, kommer den strukturella produktivitetstillväxten att bli högre.⁴⁶ Den stigande kapitaltjänstknoten innebär emellertid också att arbetskostnadsandelen faller strukturellt. Därmed ökar den strukturella arbetskostnaden långsammare än summan av den strukturella produktivitetsutvecklingen och den trendmässiga förädlingsvärdeprisutvecklingen. Dessa motverkande effekter är lika stora. Sammantaget blir därför den strukturella arbetskostnadsutvecklingen den samma som vid en teknologisk utveckling med oförändrad kapitaltjänstknot. En, av teknologiska skäl, annorlunda utveckling av kapitaltjänstknoten har därför ingen effekt på den strukturella arbetskostnadsutvecklingen.

Antagandet att det internationellt bestämda kapitalavkastningskravet inte förändras under perioden 2006–2015 är däremot både betydelsefullt och osäkert. I fördjupningsrutan ”Globaliseringen kan höja avkastningskravet på investeringar i Sverige” analyseras om det finns några trender i det internationellt bestämda kapitalavkastningskravet. Om kapitalavkastningskravet skulle stiga framöver, skulle givetvis den strukturella arbetskostnadsutvecklingen bli lägre (se fördjupningsrutan ”Förändringar i kapitalavkastning och teknologi”). I kapitlets sista avsnitt belyses konsekvenser för den strukturella arbetskostnadsökningen av en trendmässig ökning av kapitalavkastningskravet.

Diagram 37 Arbetskostnadsandelar, strukturell utveckling
Procent av förädlingsvärdet

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

⁴⁶ En stigande kapitaltjänstknot innebär att den s.k. kapitalintensitetens bidrag till produktivitetstillväxten blir större, medan bidraget från TFP är oförändrat (se fördjupningsrutan ”Drivkrafter bakom produktivitetstillväxten”).

DETTA AVSNITT I KORTHET

- Kapitäljänstknoten, det internationellt bestämda kapitalavkastningskravet och arbetskostnadsandelen förutses inte förändras strukturellt de närmaste tio åren.
- Detta medför att ökningen av den strukturella arbetskostnaden under de närmaste tio åren är lika med summan av den strukturella arbetsproduktivitetsökningen och den trendmässiga utvecklingen i förädlingsvärdepriset.
- Bedömningen av den strukturella utvecklingen av arbetsproduktiviteten för de närmaste tio åren som görs i avsnitt 3.3 "Arbetsproduktivitet i Sverige" är betingad på antagandet att kapitäljänstknoten och kapitalavkastningskravet inte förändras.

Förändringar i kapitalavkastning och teknologi

Arbetskostnadens strukturella utveckling beror i hög grad på arbetsproduktivitetsutvecklingen. Arbetsproduktiviteten påverkas i sig av andra reala faktorer, vilka också kan påverka den strukturella utvecklingen av arbetskostnaden direkt (se figur 4).

En snabbare ökning av arbetsproduktiviteten ger, allt annat lika, utrymme för motsvarande snabbare ökning av arbetskostnaden. Under antagandet att arbetskostnadens andel av förädlingsvärdet är konstant, summerar tillväxten i arbetsproduktivitet och tillväxten i förädlingsvärdepris till den strukturella utvecklingen av arbetskostnaden.

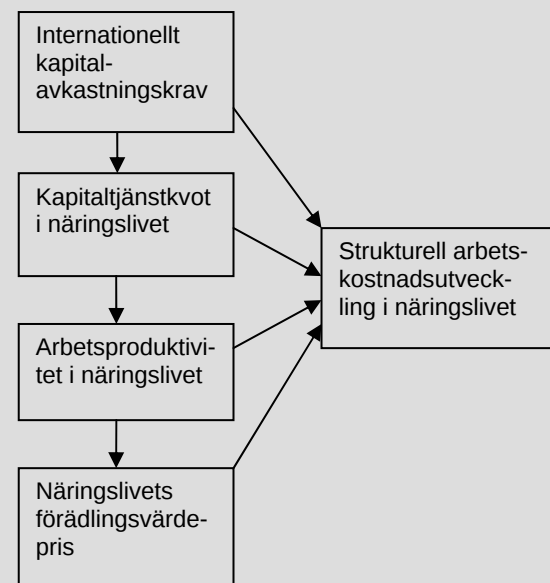
Men arbetskostnadsandelen kan förändras över tiden, inte bara av konjunkturella skäl utan även strukturellt. Exempelvis kan den teknologiska utvecklingen vara av sådan karaktär att näringslivets kapitaltjänstkot, dvs. kvoten mellan kapitaltjänster och förädlingsvärde, ändras strukturellt.⁴⁷ Om den teknologiska utvecklingen medför att kapitaltjänstkoten t.ex. minskar över tiden, innebär det att den strukturella arbetskostnaden växer snabbare än vad arbetsproduktivitetsutvecklingen i sig indikerar och att arbetskostnadsandelen stiger över tiden.⁴⁸

I en liten öppen ekonomi som den svenska, styrs kapitalavkastningen av kapitalavkastningskravet i omvärlden. Kapitaltjänstkoten kan därför ändras strukturellt även till följd av att det internationellt bestämda avkastningskravet på kapital förändras. Exempelvis medför ett stigande internationellt kapitalavkastningskrav att kapitaltjänster blir relativt sett dyrare. Därmed kommer det att ske en substitution

från kapitaltjänster mot arbetskraft, om så är möjligt. Den minskande kapitaltjänstkoten medför då att arbetsproduktiviteten utvecklas svagare, och därmed måste arbetskostnaden öka långsammare. Hur arbetskostnadsandelen påverkas bestäms av i vilken omfattning kapitaltjänster ersätts med arbetskraft. Om substitutionen är liten kommer arbetskostnadsandelen att falla, medan det omvända gäller om substitutionen är stor.⁴⁹

Men förändringar i kapitalavkastningskravet påverkar den strukturella arbetskostnadsutvecklingen även om det inte sker någon substitution mellan kapitaltjänster och arbete, dvs. till given kapitaltjänstkot.⁵⁰ Om kapitalavkastningskravet stiger kommer arbetsproduktiviteten vid denna teknologi inte att påverkas, men arbetskostnadsutvecklingen hålls givetvis ändå tillbaka och arbetskostnadsandelen minskar.

Figur 4 Faktorer som bestämmer den strukturella arbetskostnadsutvecklingen i näringslivet som helhet

Anm. Med kapitaltjänstkot avses kapitaltjänster i förhållande till förädlingsvärde.

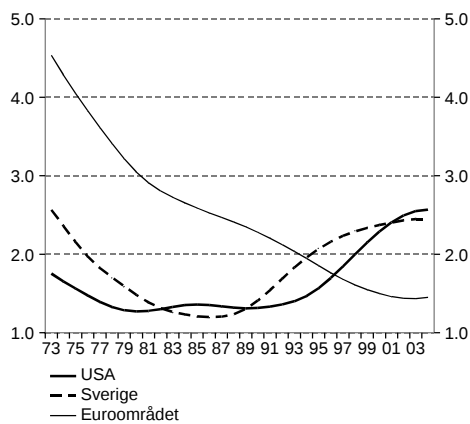
⁴⁷ Även trendmässiga skillnader i utvecklingen av investeringsvarupris och förädlingsvärdepris kan påverka kapitaltjänstkoten.

⁴⁸ Den teknologiska utvecklingen kan vara av olika karaktär; arbetsbesparande eller kapitalbesparande. Den teknologiska utvecklingens karaktär och graden av substituerbarhet mellan produktionsfaktorerna arbete och kapital påverkar hur kapitaltjänstkoten utvecklas. I en liten öppen ekonomi, där kapitalavkastningskravet kan ses som givet av omvärlden, innebär dock en given ökning av den totala faktorproduktiviteten (TFP) att arbetskostnaden strukturellt stiger lika mycket oavsett om den teknologiska utvecklingen är av kapitalbesparande eller arbetsbesparande karaktär. Kapitalägarna ersätts för sin insats av kapital enligt det internationellt bestämda kapitalavkastningskravet. Den resterande delen av förädlingsvärdet tillfaller arbetskraften. Det extra förädlingsvärde som skapas till följd av teknologisk utveckling, oavsett karaktär, tillfaller därför kapitalägarna bara i den mån de ökar insatsen av kapital. Den resterande delen av det extra förädlingsvärdet tillfaller arbetskraften i form av ökad ersättning för arbetsinsatsen.

⁴⁹ Om substitutionselasticiteten mellan kapital och arbete är lägre än 1 kommer arbetskostnadsandelen att falla. Om substitutionselasticiteten är 1 (dvs. Cobb-Douglas teknologi) är arbetskostnadsandelen konstant och påverkas inte av kapitalavkastningskravet. Om substitutionselasticiteten är större än 1 stiger arbetskostnadsandelen om kapitalavkastningskravet ökar.

⁵⁰ Dvs. Leontief teknologi.

Diagram 38 Arbetsproduktivitet, strukturell utveckling
Årlig procentuell förändring

Anm. BNP per arbetad timme.
Källor: Groningen Growth and Development Centre and the Conference Board, Total Economy Database, August 2005, <http://www.ggdc.net> och Konjunkturinstitutet.

3.2 Internationell arbetsproduktivitet

Arbetskostnadens strukturella utveckling i Sverige påverkas av produktivitetens utvecklingen i omvärlden via dess effekter på importpriserna och därmed på näringslivets förädlingsvärdepris vid den givna konsumentprisökningen på 2 procent. I detta avsnitt beskrivs de senaste decenniernas arbetsproduktivitetens utveckling i ett antal länder och regioner. Sist i avsnittet redovisas framskrivningar av arbetsproduktivitetstillväxten i omvärlden.

Diagram 38 visar den strukturella arbetsproduktivitetstillväxten för hela ekonomin i USA, euroområdet och Sverige. Under 1970-talet föll arbetsproduktivitetstillväxten internationellt. Nedgången var dock betydligt större i exempelvis euroområdet än i USA. En av förklaringarna är sannolikt en avtagande grad av upphämtning i euroområdet mot den högre arbetsproduktivitetsnivån i USA.

Arbetsproduktivitetstillväxten i euroområdet fortsatte att falla under 1980- och 1990-talen. I USA var arbetsproduktivitetstillväxten relativt stabil under 1980-talet och i början av 1990-talet. Därefter började emellertid arbetsproduktivitetstillväxten i USA att stiga och från slutet av 1990-talet har tillväxten varit högre än i euroområdet. Den främsta anledningen till den högre strukturella produktivitetstillväxten i USA tycks vara ökad produktion och användning av den nya informations- och kommunikationsteknologin (IKT).

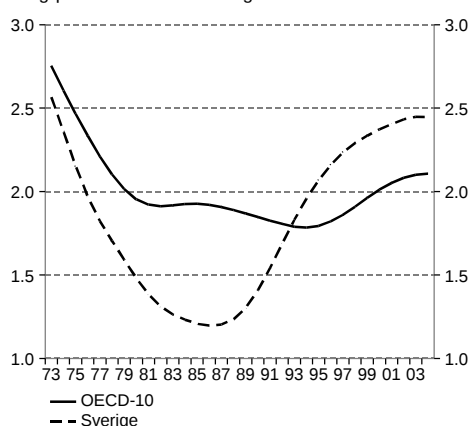
Även i Sverige föll arbetsproduktivitetstillväxten under 1970-talet (se diagram 38). Nedväxlingen var snabbare än i USA. Också i jämförelse med OECD-10⁵¹ var den svenska nedväxlingen i strukturell arbetsproduktivitetstillväxt under 1970-talet jämförelsevis stor (se diagram 39). Efter det svaga 1980-talet återhämtade sig emellertid arbetsproduktivitetstillväxten i Sverige under 1990-talet. Uppgången under 1990-talets första hälft berodde främst på massutslagningen av förhållandevis lågproduktiva arbetstillfällen i samband med den ekonomiska krisen.

Den svenska arbetsproduktivitetstillväxten fortsatte emellertid att stiga även under 1990-talets andra hälft då sysselsättningen ökade starkt. Liksom i USA är en viktig förklaring en snabbare arbetsproduktivitetsutveckling i IKT-producerande och IKT-användande sektorer. I Sverige utgör dessa branscher en relativt stor del av BNP.

Arbetsproduktivitetstillväxt för internationellt handlade respektive icke-handlade varor och tjänster

Skillnader mellan olika länders arbetsproduktivitetstillväxt i den internationellt konkurrensutsatta sektorn påverkar den struktu-

Diagram 39 Arbetsproduktivitet, strukturell utveckling
Årlig procentuell förändring

Anm. BNP per arbetad timme. I fotnot 51 redovisas vilka länder som ingår i OECD-10.
Källor: Groningen Growth and Development Centre and the Conference Board, Total Economy Database, August 2005, <http://www.ggdc.net> och Konjunkturinstitutet.

⁵¹ OECD-10 avser Danmark, Finland, Frankrike, Tyskland, Italien, Japan, Nederländerna, Norge, Storbritannien och USA.

rella arbetskostnadsutvecklingen i Sverige via förändringar i bytesförhållandet. I internationella studier har det konstaterats att arbetsproduktivitetstillväxten i Sverige under de senaste tio åren har varit högre än i OECD-10.⁵² Dessutom visar undersökningarna att skillnaden i arbetsproduktivitetstillväxt mellan branscher som producerar internationellt handlade varor och tjänster och branscher som producerar internationellt icke-handlade varor och tjänster varit större i Sverige än i övriga OECD-10. Denna slutsats stämmer väl med observationen att det svenska bytesförhållandet successivt har försämrats sedan början av 1990-talet (se avsnitt 3.4 "Förädlingsvärdepris").

Stark arbetsproduktivetsutveckling i svensk tillverkningsindustri

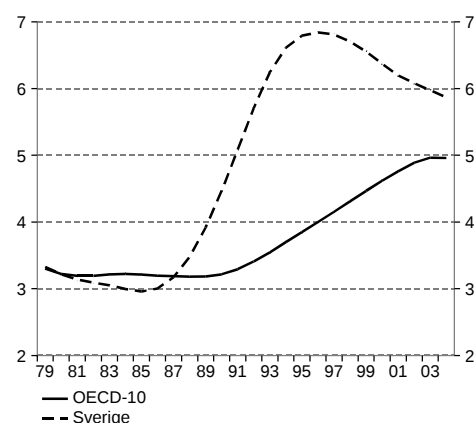
I diagram 40 visas den strukturella arbetsproduktivetsutvecklingen i tillverkningsindustrin. Tillverkningsindustrin producerar till en övervägande del internationellt handlade varor, medan en ganska liten del av tjänsteproduktionen handlas internationellt.

Under 1980-talet var produktivetsutvecklingen i den svenska tillverkningsindustrin lik den i omvärlden. I början av 1990-talet steg emellertid den svenska strukturella arbetsproduktivitetstillväxten markant och har sedan dess fortsatt att vara betydligt högre än i OECD-10.

Den strukturella arbetsproduktiviteten mäts här som förädlingsvärde per sysselsatt. Detta mått påverkas av förändringar i medelarbetstiden. En ökning av medelarbetstiden resulterar i en ökning av den på detta sätt uppmätta arbetsproduktivetsökningen. Den exceptionellt starka svenska arbetsproduktivitetstillväxten i början på 1990-talet beror till viss del på en starkare utveckling av medelarbetstiden än i omvärlden. Men den kvalitativa slutsatsen att arbetsproduktiviteten i den svenska tillverkningsindustrin under de senaste två decennier ökat snabbare än i OECD-10 kvarstår.

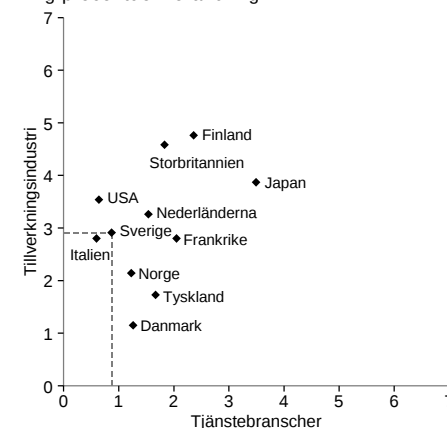
Diagram 41 och diagram 42 visar arbetsproduktivitetstillväxten i tillverkningsindustrin och näringslivets tjänstebranscher under 1981–1990 respektive 1991–2003. Även ur dessa diagram framgår att uppväxlingen i svensk arbetsproduktivitetstillväxt var stor i en internationell jämförelse, framför allt i tillverkningsindustrin. Ökningen mellan de två perioderna är tydlig även inom tjänstesektorn. Från att under perioden 1981–1990 ha varit förhållandevis låg i ett internationellt perspektiv, har den strukturella arbetsproduktivitetstillväxten i den svenska tjänstesektorn sedan början av 1990-talet varit ungefär lika hög som i OECD-10.

Diagram 40 Arbetsproduktivitet i tillverkningsindustrin
Årlig procentuell förändring

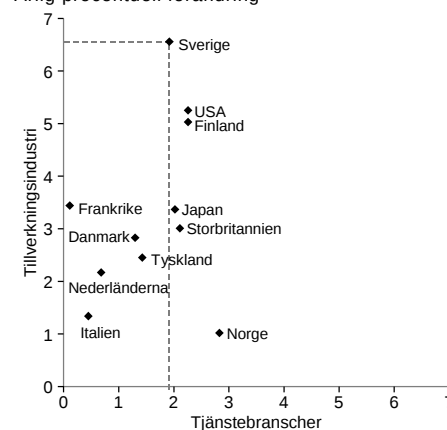
Anm. Förädlingsvärde per sysselsatt.
Källor: OECD och Konjunkturinstitutet.

Diagram 41 Produktivitet i näringslivet 1981–1990
Årlig procentuell förändring

Anm. Förädlingsvärde per sysselsatt.
Källa: OECD.

Diagram 42 Produktivitet i näringslivet 1991–2003
Årlig procentuell förändring

Anm. Förädlingsvärde per sysselsatt.
Källa: OECD.

⁵² Se bl.a. Tomsik, V. och J. Kubicek, "Sectoral Productivity and the Relative Price of Non-tradables: Really Much Ado about Nothing", Newton College Working Paper Autumn 2004.

Framskrivningar av strukturell arbetsproduktivitets- tillväxt i omvärlden

I USA har produktivitsutvecklingen varit stark den senaste tioårsperioden och utsikterna för en fortsatt gynnsam utveckling bedöms vara goda. Arbetsproduktiviteten för hela den amerikanska ekonomin, mätt som BNP per arbetad timme, väntas 2006–2015 stiga strukturellt med i genomsnitt 2,2 procent per år. I euroområdet har produktivitsutvecklingen varit svagare de senare åren och arbetsproduktiviteten väntas stiga med endast 1,7 procent per år. Det viktade medelvärdet för hela OECD-området är 2,0 procent per år för perioden 2006–2015. Detta kan jämföras med Sverige där arbetsproduktivitetsstillväxten för hela ekonomin stiger strukturellt med i genomsnitt 2,2 procent per år 2006–2015.

DETTA AVSNITT I KORTHET

- Sverige har sedan mitten av 1990-talet haft en internationellt sett hög arbetsproduktivitetsstillväxt.
- Produktivitsutvecklingen i Sverige har varit särskilt stark i branscher som producerar internationellt handlade varor och tjänster. En viktig förklaring till denna utveckling är en mycket snabb arbetsproduktivitsutveckling i IKT-producerande och IKT-användande sektorer.
- Den höga produktivitsstillväxten i branscher som producerar internationellt handlade varor i Sverige är en förklaring till att bytesförhållandet fallit sedan mitten av 1990-talet.
- Den strukturella arbetsproduktivitsstillväxten i den svenska tjänstesektorn har sedan början av 1990-talet varit i paritet med utvecklingen i övriga OECD-området.

3.3 Arbetsproduktivitet i Sverige

Strukturell arbetsproduktivitetsutveckling i näringslivet

Den starka tillväxten i arbetsproduktiviteten i näringslivet sedan början av 1990-talet har fortsatt under 2000-talet. Den högre produktivitetstillväxten jämfört med 1980-talet förklaras bl.a. av avregleringar, tilltagande inhemsk och internationell konkurrens samt av den exceptionella utvecklingen inom IKT-industrin.

Starkast har arbetsproduktiviteten utvecklats inom IKT-industrin (se diagram 43). Även motorfordonsindustrin och läkemedelsindustrin har uppvisat en snabb arbetsproduktivitets-tillväxt. Övriga varubranscher⁵³ utanför industrin har i stället haft en avtagande arbetsproduktivitetstillväxt fram till 2000-talets början, då tillväxten stabiliserades (se diagram 44). Inom tjänstebranscherna har arbetsproduktivitetstillväxten ökat successivt sedan 1980-talet, även om tillväxttakten är betydligt lägre än inom varubranschererna som helhet. Uppgången har fortsatt på 2000-talet, vilket delvis är en effekt av att nya metoder för pris-mätning, och därmed produktivetsmätning, successivt införts. De nya metoderna fångar arbetsproduktivitetstillväxten på ett bättre sätt, men gör det svårt att dra slutsatser om det faktiskt har skett en verklig förändring.⁵⁴ Några tjänstebranscher där arbetsproduktiviteten utvecklats relativt starkare under 2000-talet är databehandling och telekommunikation samt handel. I genomsnitt har den strukturella arbetsproduktiviteten ökat med 3,1 procent per år 2001–2005 i näringslivet som helhet (se tabell 11).

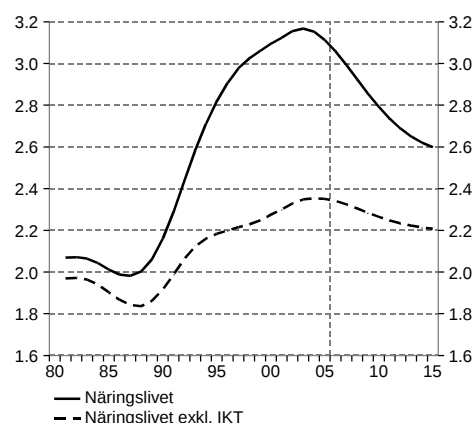
Tabell 11 Strukturell arbetsproduktivitet i näringslivets branscher

Årlig procentuell förändring, genomsnitt

	81–90	91–00	01–05	06–15
Varubranscher	3,1	4,4	4,8	4,1
Industrin	3,0	5,7	6,4	5,3
Övriga varubranscher	3,3	1,5	1,0	1,3
Tjänstebranscher	1,2	1,8	2,1	2,0
Näringsliv	2,0	2,8	3,1	2,7
IKT-producenter	4,3	10,9	13,1	8,6
Näringsliv exkl. IKT	1,9	2,2	2,3	2,2

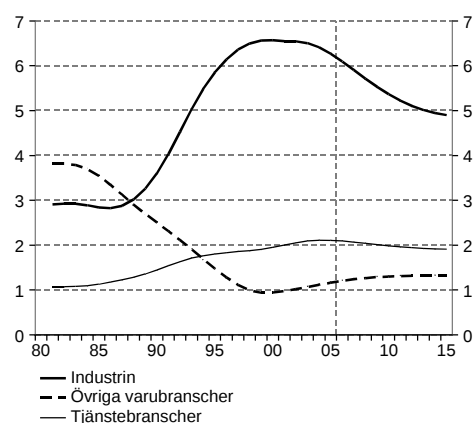
Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 43 Arbetsproduktivitet, strukturell utveckling
Årlig procentuell förändring

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 44 Arbetsproduktivitet, strukturell utveckling
Årlig procentuell förändring

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

⁵³ Dvs. jord- skogsbruk, fiske, byggindustrin, el- värme- vatten- och avloppsverk.

⁵⁴ Se vidare fördjupningsrutan ”Tjänsteprisindex” i ”Produktivitet och löner till 2015”, Specialstudie nr 6, Konjunkturinstitutet, maj 2005. Specialstudien finns tillgänglig via www.konj.se.

Strukturell utveckling av arbetsproduktiviteten till 2015

Bedömningen av den strukturella arbetsproduktivitetstillväxten 2006–2015 är betingad på att kapitaltjänstknoten och det internationellt bestämda avkastningskravet är konstant.⁵⁵ För perioden 2006–2015 antas den strukturella arbetsproduktivitetstillväxten i näringslivet successivt dämpas (se diagram 43).⁵⁶ Avmattningen beror på att den teknologiska utvecklingen bedöms bli något långsammare, framför allt inom IKT-industrin där utvecklingen varit exceptionell under 1990-talet och början av 2000-talet. Arbetsproduktivitetstillväxten väntas därmed bli betydligt lägre för IKT-producenterna jämfört med utvecklingen de senaste 15 åren. Skillnaden i strukturell arbetsproduktivitetstillväxt mellan industrin och tjänstebranscherna minskar därmed 2006–2015. I näringslivet exklusive IKT-producenter ligger arbetsproduktivitetstillväxten kvar på ungefär samma nivå som de senaste fem åren (se tabell 11 och diagram 44).

Avmattningen i arbetsproduktivitetstillväxten beror också på att sammansättningen i efterfrågan förändras och därmed också sammansättningen av produktionen i näringslivet. Detta är en konsekvens av att hushållen minskar sitt i nuläget höga sparande, delvis av demografiska skäl. Konsumtionens andel av BNP kommer därmed att öka och därtill antas att tjänstekonsumtionen ökar jämförelsevis mycket. Detta får till följd att industrins andel av produktionen minskar medan tjänstebranschernas andel ökar. Eftersom tjänstebranscherna har en svagare arbetsproduktivitetstillväxt och lägre produktivitetsnivå verkar detta återhållande på arbetsproduktivitetstillväxten i näringslivet som helhet. Sammantaget innebär detta att den strukturella arbetsproduktivitetstillväxten i näringslivet mattas till i genomsnitt 2,7 procent per år under perioden 2006–2015. Detta är fortfarande en starkare utveckling än i omvärlden men skillnaden minskar (se avsnitt 3.2 ”Internationell arbetsproduktivitet”).

⁵⁵ Om kapitaltjänstknoten stiger (faller) kommer arbetsproduktiviteten utvecklas snabbare (långsammare) samtidigt som arbetskostnadsandelen faller (stiger) så att utvecklingen i arbetskostnaderna förblir den samma.

⁵⁶ Till grund för bedömningen av den strukturella arbetsproduktivitetstillväxt för perioden 2006–2015 ligger dels den historiska utvecklingen och dels en bedömning av förändringar i den framtida utvecklingen i olika branscher. Se ”Produktivitet och löner till 2015”, Specialstudie nr 6, Konjunkturinstitutet, maj 2005. Specialstudien finns tillgänglig via www.konj.se.

DETTA AVSNITT I KORTHET

- Arbetsproduktiviteten i det svenska näringslivet har utvecklats starkt sedan första halvan av 1990-talet.
- Den starka produktivitetstillväxten förklaras bl.a. av ökad produktion och användning av informationsteknologi, samt ökad inhemsk och internationell konkurrens.
- För perioden 2006–2015 bedöms den strukturella arbetsproduktivitetstillväxten i näringslivet successivt dämpas, men produktiviteten beräknas ändå öka med i genomsnitt 2,7 procent per år.
- Avmattningen beror delvis på att den teknologiska utvecklingen går något långsammare, framför allt inom IKT-industrin.

Drivkrafter bakom produktivitetstillväxten

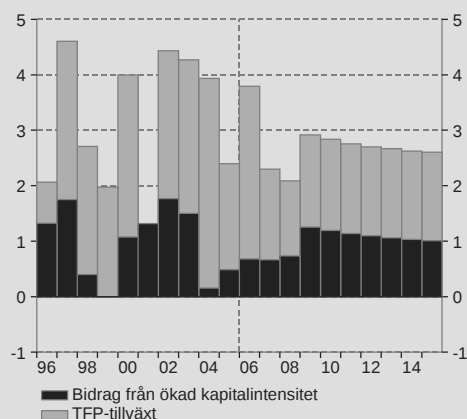
Med hjälp av s.k. tillväxtbokföring kan man beskriva drivkrafterna bakom arbetsproduktivitetstillväxten, dvs. hur mycket som beror på ökad insats av kapital och mer kvalificerad arbetskraft respektive hur mycket som beror på annat.⁵⁷ Arbetsproduktiviteten kan alltså öka till följd av att mer och bättre kapital⁵⁸ används per arbetad timme (dvs. ökad kapitalintensitet) och till följd av ökad kvalitet hos arbetskraften, t.ex. genom att den genomsnittliga utbildningsnivån ökar. Det som återstår att förklara av arbetsproduktivitetstillväxten benämns totalfaktorproduktivitet, TFP. Ökad TFP kan något förenklat sägas motsvara andra teknologiska framsteg än de som kan tillskrivas produktionsfaktorerna arbete och kapital.

Syftet med denna fördjupningsruta är att analysera arbetsproduktivitetstillväxten med hjälp av tillväxtbokföring. Statistiskt underlag finns tyvärr endast tillgängligt från 1993. Drivkrafterna bakom uppgången i arbetsproduktivitetstillväxten i början av 1990-talet kan därför inte analyseras med hjälp av tillväxtbokföring.

Beräkningarna beaktar inte ökad kvalitet av arbetskraften, dvs. förändrad sammansättning av arbetskraften. Andra studier indikerar att bidraget varit i storleksordningen 0,2 procent per år under perioden 1994–2004. I denna fördjupningsruta fångas därför denna effekt upp av TFP.⁵⁹ Då arbetskraftens kvalitetsförbättring är relativt stabil över tiden påverkas inte förloppet för TFP-tillväxten nämnvärt av detta.

Resultaten visar att det största bidraget, ca två tredjedelar, till arbetsproduktivitetstillväxten sedan 1995⁶⁰ kommer från stigande TFP (se tabell 12 och diagram 45).⁶¹ Den snabba teknologiska utvecklingen inom IKT-sektorn är en starkt bidragande orsak till detta. Ökad kapitalintensitet (kapitaltjänster i förhållande till arbetade timmar) förklarar endast ca en tredjedel av ökningen i

Diagram 45 Arbetsproduktivitet i näringslivet
Årlig procentuell förändring

Anm. Arbetsproduktivitetens tillväxt = TFP-tillväxt + bidrag från ökad kapitalintensitet.
Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

⁵⁷ Förändringen i arbetsproduktiviteten kan uttryckas som:

$$\Delta \ln \left(\frac{Y}{H} \right)_t = s_t^K \Delta \ln \left(\frac{K}{H} \right)_t + s_t^L \Delta \ln \left(\frac{L}{H} \right)_t + \Delta \ln A_t$$

där Y/H är förädlingsvärde per arbetad timme, K/H är kapitaltjänst per arbetad timme (kapitalintensitet), L/H är arbetskraftens kvalitet och A är totalfaktorproduktiviteten (TFP), s är ersättningen till respektive produktionsfaktors andel av förädlingsvärdet. För en utförlig beskrivning av tillväxtbokföring se "Produktivitet och löner till 2015", Specialstudie nr 6, Konjunkturinstitutet, maj 2005. Specialstudien finns tillgänglig via www.konj.se. Se även "Yearbook on Productivity 2005", SCB, Stockholm, 2005.

⁵⁸ Kapitaltjänster används i stället för realkapitalstockar.

⁵⁹ Antagandet innebär att $L=H$, i ekvationen i fotnot 57 botrfaller därmed andra termen i högerledet.

⁶⁰ Utvecklingen 1994 och 1995 är starkt präglade av den cykliska återhämtningen, varför dessa år utesluts ur redovisningen. Fokus i detta avsnitt är på den trendmässiga utvecklingen.

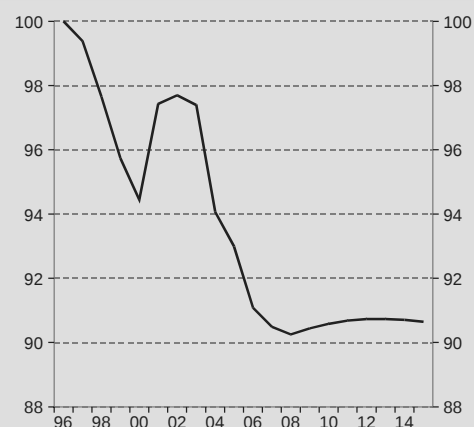
⁶¹ Se även "Yearbook on Productivity 2005", SCB, Stockholm, 2005.

arbetsproduktiviteten. Kapitaltjänsterna, vilka mäter flödet av tjänster från den reala kapitalstocken, har sedan 1995 ökat långsammare än förädlingsvärdet, vilket betyder att kapitaltjänstknoten (kapitaltjänster i förhållande till förädlingsvärde) har fallit (se diagram 46).

Den fallande kapitaltjänstknoten kan dock vara en konsekvens av att kapitaltjänsterna inte är korrekt mätta. Enligt andra studier, där något mer disaggregerade data används, ökar kapitaltjänsterna snabbare och fallet i kapitaltjänstknoten är mindre. Men den fallande kapitaltjänstknoten kan också indikera att den teknologiska utvecklingen i viss mån har varit av kapitalbesparande karaktär, dvs. det behövs en mindre mängd kapitaltjänster för att producera samma mängd varor och tjänster.

Under 2006–2015 antas kapitaltjänstknoten, efter en inledande konjunkturell anpassning, i stort sett vara oförändrad (se diagram 46). Bidraget från ökad kapitalintensitet till arbetsproduktiviteten blir i genomsnitt 1 procent per år under perioden 2006–2015 (se tabell 12). TFP-tillväxten blir lägre framöver bl.a. till följd av långsammare utveckling inom IKT-industrin⁶². Den lägre TFP-tillväxten är den huvudsakliga förklaringen till nedväxlingen i arbetsproduktivitetsstillväxten framöver (se tabell 12 och diagram 45).

Diagram 46 Kapitaltjänstknot i näringslivet
Index 1996 = 100

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Tabell 12 Arbetsproduktivitet i näringslivet

Årlig procentuell förändring, bidrag i procent

	1996–2005	2006–2015 ¹
Förädlingsvärde (Y)	3,5	3,0
Arbetade timmar (H)	0,4	0,3
Kapitaltjänster (K)	2,9	2,8
Kapitalintensitet (K/H)	2,5	2,5
Arbetskostnadsandel (1-s ^K), procent ²	59,2	59,8
Arbetsproduktivitet (Y/H)	3,1	2,7
Bidrag från: kapitalintensitet	1,0	1,0
TFP	2,1	1,7

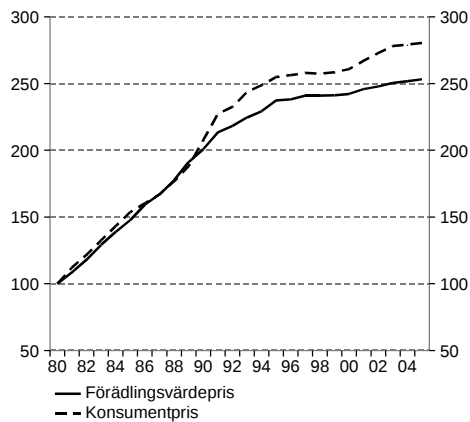
¹ Åren 2006–2009 innehåller en konjunkturell anpassning. Därefter är utvecklingen strukturell.

² Motsvarar (1-driftöverskott brutto/ förädlingsvärde).

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

⁶² Därtill minskar IKT-industrins andel av arbetade timmar i näringslivet.

Diagram 47 Förädlingsvärdepris och konsumentpris
Index 1980=100

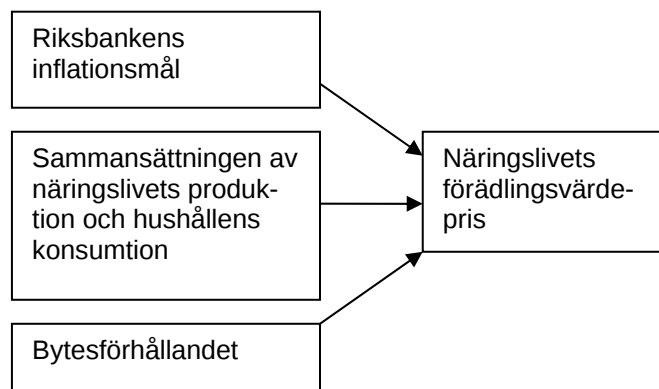
Källa: SCB.

3.4 Förädlingsvärdepris

Riksbankens mål att konsumentpriset ska öka med 2 procent per år (med ett toleransintervall på ± 1 procentenhet) är en av hörnstenarna för hur arbetskostnaden utvecklas strukturellt. Inflationsmålet har således en avgörande betydelse för i vilken takt arbetskostnaden stiger strukturellt. Ju högre inflationsmål, desto snabbare ökar arbetskostnaden strukturellt.⁶³ Utvecklingen av förädlingsvärdepriset, som är det relevanta priset för näringslivets arbetskostnader, avviker dock vanligen från konsumentprisutvecklingen. Sedan början av 1990-talet har förädlingsvärdepriset ökat långsammare än konsumentpriset (se diagram 47).

I figur 5 beskrivs vilka faktorer som bestämmer utvecklingen av förädlingsvärdepriset. Som illustreras i figuren finns flera skäl till varför förädlingsvärdeprisets utveckling vanligen avviker från konsumentprisutvecklingen. För det första kan förädlingsvärdepriset avvika från konsumentpriset eftersom förädlingsvärdepriset mäter priset på allt som produceras i näringslivet, vilket omfattar varor och tjänster som används till konsumtion men även till investeringar, insatsvaror och export. För det andra medför handeln med omvärlden att förändringar i det s.k. bytesförhållandet, dvs. exportpriset i förhållande till importpriset, påverkar hur förädlingsvärdepriset utvecklas relativt konsumentpriset.

Figur 5 Faktorer som bestämmer näringslivets förädlingsvärdepris

⁶³ Det är dock viktigt att poängtera att den strukturella utvecklingen av den *reala*, dvs. inflationskorrigerade, arbetskostnaden inte påverkas av Riksbankens inflationsmål.

Produktivitetstillväxt och prisutveckling

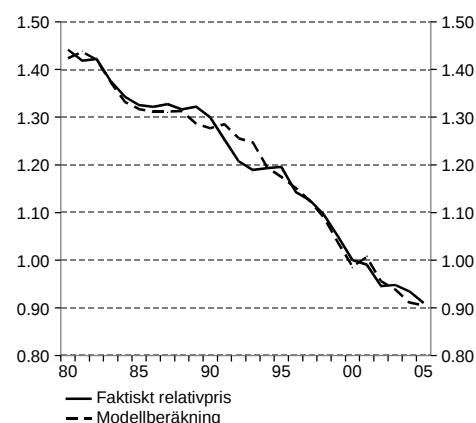
Snabb arbetsproduktivitetstillväxt i en bransch leder i allmänhet till en svag prisutveckling för branschens färdigvaror eftersom kostnaden per producerad enhet då tenderar att utvecklas svagt. Detta samband beror bl.a. på att arbetskraften är rörlig mellan olika sektorer och branscher i ekonomin, vilket medför att den strukturella utvecklingen av arbetskostnaden är likartad för samtliga branscher på lång sikt.⁶⁴ Det innebär i sin tur att summan av produktivitetstillväxten och tillväxten i förädlingsvärdepriserna kommer att vara ungefär densamma i alla branscher, givet att arbetskostnadsandelen utvecklas likartat.

Exempelvis har den svagare arbetsproduktivetsutvecklingen i tjänste- relativt varubranscher medfört att priset på tjänster stigit snabbare än priset på varor (se tabell 13). I diagram 48 visas att varubranscher har haft en svagare prisutveckling jämfört med tjänstebranscherna, framför allt sedan andra halvan av 1990-talet. Samtidigt har produktivitetstillväxten varit betydligt högre i varubranscher, vilket medfört att summan av produktivitetstillväxten och prisförändringen har varit snarlikt i varubranscher och tjänstebranscherna (se tabell 13). De mindre skillnader som ändå finns kan förklaras av att arbetskostnadsandelen har utvecklats något olika i varu- och tjänstebranscherna (se diagram 49) under den undersökta perioden. Eftersom varor utgör en relativt sett större andel av näringslivets produktion än av hushållens konsumtion medför den relativt lägre prisutvecklingen för varor att förädlingsvärdepriset trendmässigt tenderar att stiga långsammare än konsumentpriset (se diagram 47).

Som framgår av diagram 50 har hushållen under de senaste åren konsumerat varor och tjänster vars producenter i genomsnitt har haft ett par tiondelar lägre produktivitetstillväxt än näringslivet som helhet. Under de närmaste åren bedöms skillnaden minska något. Detta är en konsekvens av att hushållen minskar sitt i nuläget höga sparande, delvis av demografiska skäl. Konsumtionens andel av BNP kommer därmed att öka och därtill antas att tjänstekonsumtionen ökar jämförelsevis mycket. Hushållens konsumtionskorg kommer emellertid även på lång sikt bestå av varor och tjänster som produceras i branscher som i genomsnitt har en lägre produktivitetstillväxt än näringslivet som helhet eftersom investeringar bara till en mindre del består av tjänster. Under den närmaste tioårsperioden bedöms hushållens konsumtion bestå av varor och tjänster vars producenter strukturellt har 0,2 procentenheter lägre årlig produktivitetstillväxt än näringslivet som helhet. Detta medför i sin tur att förädlingsvär-

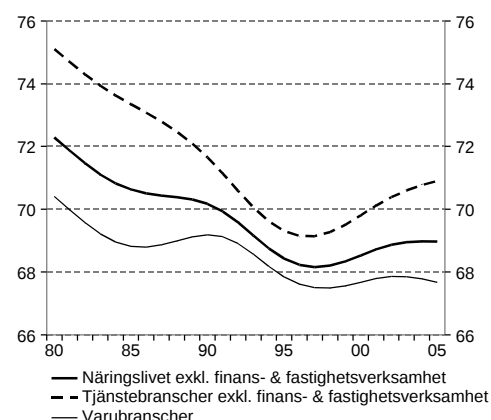
⁶⁴ Arbetskostnadsnivån kommer emellertid inte att vara den samma för alla personer/yrken eftersom produktivetsnivån skiljer sig åt mellan olika personer/yrken till följd av olika utbildningsnivå och erfarenhet. Vidare kan förändrad sammansättning av arbetsstyrkan inom branscher leda till att arbetskostnadsutvecklingen varierar mellan olika branscher.

Diagram 48 Relativpris mellan varu- och tjänstebranscher
Index 2000=1

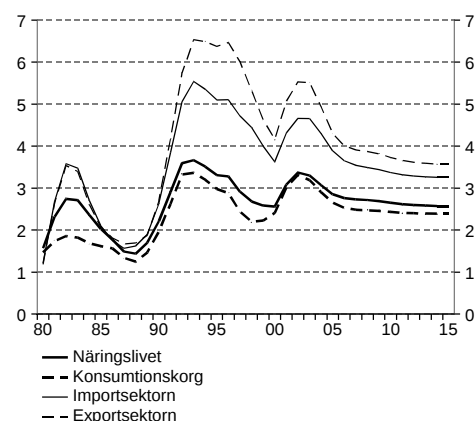
Anm. Modellberäkning baseras på det estimerade sambandet relativpris varor/tjänster = 1,18*(relativ produktivitet varor/tjänster).
Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 49 Arbetskostnadsandelar, strukturell utveckling
Procent av förädlingsvärdet

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 50 Produktivitet
Årlig procentuell förändring

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

depriset av den orsaken under de närmaste tio åren ökar 0,2 procentenheter långsammare per år än konsumentpriset.

Tabell 13 Produktivitetstillväxt och prisutveckling i näringslivet 1980–2005

Årlig procentuell förändring

	Produktivitet	Förädlings- värdepris	Summa
Näringslivet	2,6	3,9	6,5
Tjänstebanscher	1,6	4,7	6,3
Varubanscher	4,0	2,7	6,7

Källa: SCB.

Bytesförhållandet fortsätter att försämrast

Den trendmässiga utvecklingen av bytesförhållandet bestäms i stor utsträckning av skillnaden i produktivitetstillväxt mellan omvärldens och Sveriges exportsektorer. Om Sverige exporterar varor och tjänster som kommer från branscher som i genomsnitt har en högre produktivitetstillväxt än de branscher från vilka Sverige importerar varor och tjänster tenderar det svenska bytesförhållandet att försämrast, dvs. exportpriserna utvecklas svagare än importpriserna. Förädlingsvärdepriset kommer då att öka långsammare än konsumentpriset. Detta beror på att exportpriset endast ingår i förädlingsvärdepriset medan importpriset har störst inverkan på konsumentpriset, som till ungefär 30 procent består av importerade varor och tjänster.

I tabell 14 och diagram 50 visas den strukturella produktivitetstillväxten i export- och importsektorerna under perioden 1980–2015.⁶⁵ Som framgår av diagrammet har produktivitetstillväxten varit högre i exportsektorn framför allt sedan början av 1990-talet. Det beror i hög grad på att Sverige har en, relativt omvärlden, stor teleproduktindustri som har haft en mycket hög produktivitetstillväxt (se avsnitt 3.2 ”Internationell arbetsproduktivitet”). Även under perioden 2006–2015 bedöms Sverige exportera varor och tjänster som kommer från branscher som i genomsnitt har en högre produktivitetstillväxt än de branscher från vilka Sverige importerar varor och tjänster.

Sambandet mellan produktivitetstillväxt och prisutveckling gäller framför allt för varor och tjänster som kommer från branscher med stark internationell konkurrens, låga transportkostnader eller där kostnaderna att flytta produktionen till ett annat land är låga. Exempel på sådana produkter är IKT-produkter och läkemedel samt olika tjänster som datakonsulter och callcen-

⁶⁵ Produktiviteten för den svenska importsektorn är konstruerad under antagandet att produktivitetstillväxten i respektive bransch är densamma i utlandet som i Sverige. Det vill säga produktivitetstillväxten i en svensk bilfabrik antas vara densamma som i en tysk bilfabrik. I övrigt är produktiviteten i export- och importsektorn konstruerad på motsvarande sätt som för konsumtionskorgen.

terföretag. För många andra varor och tjänster, som t.ex. råvaror, är kopplingen mellan priser och produktivitetsutvecklingen betydligt svagare. En generellt högre produktivitetsökning i den svenska exportsektorn relativt omvärldens exportsektor får därför inte fullt genomslag i bytesförhållandet. Vidare har många exportföretag, framför allt på kort och medellång sikt, en viss grad av prissättningsmakt på den internationella marknaden. Detta medför att även förändringar i mängden varor och tjänster som exporteras kan påverka bytesförhållandet, och därmed även arbetskostnadsutvecklingens strukturella utveckling.

Tabell 14 Strukturell arbetsproduktivitet

Årlig procentuell förändring

	81–90	91–00	01–05	06–15
Näringslivet	2,0	2,8	3,1	2,7
Tjänstebanscher	1,2	1,8	2,1	2,0
Varubanscher	3,1	4,4	4,8	4,1
Exportsektor	2,3	5,7	4,8	3,7
Importsektor	2,3	4,8	4,0	3,4
Hushållens konsumtionskorg	1,5	2,8	2,8	2,5

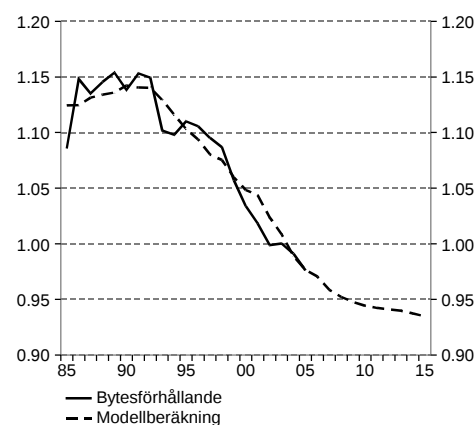
Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Under de närmaste tio åren finns det ett antal motverkande krafter som påverkar bytesförhållandet. För det första kommer Sverige att exportera varor och tjänster som även under perioden 2006–2015 kommer från branscher som strukturellt har högre produktivitetstillväxt än de branscher Sverige importerar varor och tjänster ifrån (se diagram 50). Detta bidrar, allt annat lika, till att bytesförhållandet försämras. För det andra bedöms oljepriset falla något och i genomsnitt ligga på ca 55 dollar per fat under perioden 2006–2015. För det tredje minskar nettoexporten något från 7,7 procent av BNP år 2005 till 6,4 procent av BNP 2015. De två senare faktorerna tenderar att förbättra bytesförhållandet. Sammantaget bedöms dock bytesförhållandet fortsätta att försämras under de närmaste åren, men i betydligt lugnare takt än den historiska utvecklingen sedan början av 1990-talet (se diagram 51). Det fortsatt försämrade bytesförhållandet bidrar till att förädlingsvärdepriset kommer att öka långsammare än konsumentpriset under perioden 2006–2015.

Förädlingsvärdepriset ökar långsammare än konsumentpriset

Under förutsättning att konsumentprisinflationen är i linje med Riksbankens mål på 2 procent, bedöms förädlingsvärdepriset trendmässigt öka med i genomsnitt 1,7 procent per år den närmaste tioårsperioden (se tabell 15). Av skillnaden på 0,3 procentenheter förklaras 0,2 procentenheter av skillnader i produkt-sammansättningen i näringslivets produktion och hushållens konsumtion. Den resterande 0,1 procentenheten förklaras av

Diagram 51 Bytesförhållande
Index 2002=1

Källa: Konjunkturinstitutet.

fortsatt fallande bytesförhållande. Som jämförelse kan nämnas att skillnaden mellan den genomsnittliga årliga ökningen av konsumentpriset och förädlingsvärdepriset under de senaste 15 åren uppgick till 0,5 procentenheter. Den mindre skillnaden under de närmaste tio åren är en följd av att nettoexporten minskar, oljepriset faller samt att den starka produktivitetstillväxten i framförallt exportsektorn dämpas något.

Tabell 15 Priser, trendmässig utveckling

Årlig procentuell förändring, respektive procentenheter

	2006–2015
Konsumentpris	2,0
Förädlingsvärdepris	1,7
Differens mellan konsumentpris och förädlingsvärdepris	0,3
Bidrag till differensen	
Bytesförhållande	0,1
Produktsammansättning	0,2

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Växelkursen förstärks trendmässigt

Som diskuterades i kapitel 1 ”Arbetskostnadens utveckling” spelar den rörliga växelkursen en avgörande roll för vad som bestämmer arbetskostnadens strukturella utveckling. Med en rörlig växelkurs är det Riksbankens inflationsmål som är det nominella ankaret för hur snabbt arbetskostnaderna kan utvecklas strukturellt. I en regim med en fast växelkurs eller gemensam valuta är det i stället prisutvecklingen i omvärlden som tjänar som det nominella ankaret.

Den trendmässiga utvecklingen av växelkursen är komplex och beror på många olika faktorer. Växelkursutvecklingen förklaras bl.a. av skillnader mellan inflationsutvecklingen i Sverige och i omvärlden samt av skillnader i arbetsproduktivitetstillväxten i det svenska näringslivet och i näringslivet i omvärlden. Men även andra faktorer som trendmässiga förändringar i bytesförhållandet, trender i nettoexporten samt i vilken grad skillnaderna i arbetsproduktivitetstillväxling härrör från tjänstesektorn respektive exportsektorn, såväl i Sverige som i omvärlden, påverkar den trendmässiga utvecklingen av växelkursen.

Sammantaget bedöms den effektiva växelkursen ha en svagt apprecierande trend under perioden 2006–2015, både i nominella och reala termer i förhållande till Sveriges viktigaste handelspartners. Det är en följd av att inflationsutvecklingen i Sverige och i omvärlden bedöms vara likartad, att produktivitetstillväxten i den svenska exportsektorn fortsätter att vara högre än i omvärldens exportsektor (se avsnittet 3.2 ”Internationell arbetsproduktivitet”), att bytesförhållandet fortsätter att falla samt att nettoexporten minskar något under perioden 2006–2015.

DETTA AVSNITT I KORTHET

- Riksbankens mål om att konsumentpriset ska öka med 2 procent per år är en av hörnstenarna för hur arbetskostnaden utvecklas strukturellt.
- Utvecklingen av förädlingsvärdepriset, som är det relevanta priset för näringslivets arbetskostnader, avviker vanligen från konsumentprisutvecklingen.
- Under förutsättning att konsumentprisinflationen är i linje med Riksbankens mål på 2 procent, bedöms förädlingsvärdepriset trendmässigt öka med i genomsnitt 1,7 procent per år under perioden 2006–2015.
- Av skillnaden på 0,3 procentenheter förklaras 0,2 procentenheter av skillnader i produktsammansättningen i näringslivets produktion och hushållens konsumtion. Den resterande 0,1 procentenheten förklaras av att importpriset stiger fortare än exportpriset.

Arbetskostnad i offentlig sektor

Till skillnad från näringslivet är arbetskostnadsutvecklingen i den offentliga sektorn inte direkt kopplad till konsumentprisinflationen. Offentliga tjänster är i huvudsak gratis för användaren och är i stället skattefinansierade.

En naturlig utgångspunkt vid en analys av arbetskostnadsutvecklingen i offentlig sektor är att skattesatserna hålls oförändrade. Under det förenklade antagandet att den offentliga sektorns utgifter finansieras av en konstant proportionell inkomstskatt så växer skatteinkomsterna i takt med de totala arbetsinkomsterna i ekonomin. Om de övriga offentliga utgifterna växer i samma takt och andelen arbetade timmar i offentlig sektor är konstant, så kan den offentliga arbetskostnaden per timme öka i samma takt som i näringslivet. Detta gäller trots att produktivitetsutvecklingen är betydligt lägre i offentlig sektor än i näringslivet. Arbetskostnadsökningen i näringslivet spiller under dessa omständigheter över fullt ut i form av motsvarande arbetskostnadsökning i den offentliga sektorn. En snabbare arbetskostnadsutveckling i den offentliga sektorn än i näringslivet leder därmed till skatte- eller avgiftshöjningar, eller till nedskärningar i offentlig verksamhet och sysselsättning.

I denna rapport antas arbetskostnaden per timme i den offentliga sektorn öka i samma takt som i näringslivet som helhet. Dessutom antas att standarden i den offentliga sektorn kommer att hållas oförändrad framöver. Detta innebär t.ex. att personaltätheten i den offentliga verksamheten bibehålls.

Med utgångspunkt från nuvarande konsumtionsmönster och den framtida demografiska utvecklingen innebär detta att antalet arbetade timmar i den offentliga sektorn ökar med i genomsnitt 0,5 procent per år under perioden 2006–2015, medan antalet arbetade timmar i näringslivet ökar med i genomsnitt 0,3 procent per år under samma period.

Vidare antas att skattesatserna är oförändrade under åren 2006–2015.⁶⁶ Den stigande andelen arbetade timmar i den offentliga sektorn medför därför att det offentliga sparandet gradvis försämras under 2006–2015. Det förhållandevis höga sparand-

det 2006, 2,8 procent som andel av BNP, medför dock att det finns en betydande marginal innan det av riksdagen beslutade sparmålet om 2 procents överskott i genomsnitt över en konjunkturcykel hotas. Under 2015 bedöms dock denna marginal vara uttömd och sparandet väntas då uppgå till 1,8 procent som andel av BNP.

⁶⁶ Trots att skattesatserna antas vara oförändrade faller skattekvoten 2006–2008 till följd av den konjunkturella utvecklingen. I avsnitt 2.3 ”Två av många handlingsalternativ för parternas gemensamma agerande” görs dock justeringar i skattesatserna så att de olika handlingsalternativen ska bli jämförbara.

3.5 Alternativa antaganden

Den strukturella arbetskostnadsutvecklingen är en referenspunkt för hur snabbt arbetskostnaderna kan öka när ekonomin är i konjunkturell balans och arbetslösheten är lika med den jämviktsarbetslöshetsnivå som avspeglar arbetsmarknadens parterers vilja och förmåga att ta samhällsekonomiskt ansvar. Som beskrivits tidigare i detta kapitel styr summan av arbetsproduktivitetsökningen och förädlingsvärdeprisökningen hur den strukturella arbetskostnaden utvecklas.

I Konjunkturinstitutets huvudalternativ bedöms arbetsproduktiviteten i näringslivet öka strukturellt med i genomsnitt 2,7 procent per år under den närmaste tioårsperioden, samtidigt som förädlingsvärdepriset trendmässigt ökar med i genomsnitt 1,7 procent per år (se tabell 16). Eftersom arbetskostnadsandelen i näringslivet antas vara konstant, stiger därmed den strukturella arbetskostnaden med i genomsnitt 4,4 procent per år.

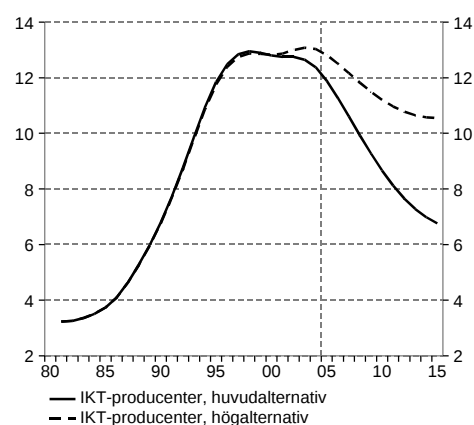
Bedömningen är naturligtvis väldigt osäker. Den baseras bl.a. på flera kritiska antaganden om hur arbetsproduktivitet och priser utvecklas i Sverige och i omvärlden under den närmaste tioårsperioden. För att visa vilka effekter bl.a. alternativa produktivets- och prisantaganden har på den strukturella arbetskostnadsökningen beskrivs nedan ett antal realistiska alternativ till den ovan beskrivna utveckling. I dessa alternativa scenarier stiger den strukturella arbetskostnaden med 4,0–4,6 procent per år under perioden 2006–2015 (se tabell 16).

Högre produktivitetstillväxt i IKT-sektorn

Framtida tekniksprång är i det närmaste omöjliga att förutse. I framskrivningarna av produktivitetsutvecklingen i avsnittet 3.3 ”Arbetsproduktivitet i Sverige” bedömdes att de stora tekniksprången inom IKT-sektorn redan är gjorda. Produktivitetsutvecklingen inom denna sektor skulle därmed avta något, men fortfarande vara betydligt högre än för näringslivet som helhet. Om produktivitetstillväxten inom IKT-sektorn fortsätter att bli hög även framöver kommer den strukturella produktivitetstillväxten i näringslivet att bli 2,9 procent per år i genomsnitt 2006–2015, alltså 0,2 procentenheter högre än i huvudalternativet (se tabell 16 och diagram 52).

Den starkare produktivitetstillväxten inom IKT-sektorn medför en svagare prisutveckling för IKT-produkter. Eftersom exporten består av en större andel IKT-produkter än importen kommer därför bytesförhållandet försämrats jämfört med huvudalternativet. Hushållens konsumtionskorg består av en mindre andel IKT-produkter jämfört med produktionskorgen. Högre produktivitetstillväxt i IKT-sektorn medför därmed att skillnaden i produktivitetstillväxt mellan konsumtionskorgen och pro-

Diagram 52 Produktivitet i IKT-sektorn
Årlig procentuell förändring

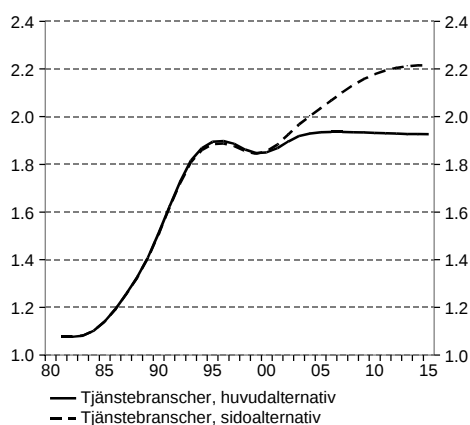
Källa: Konjunkturinstitutet.

duktionskorgen ökar, och följaktligen blir skillnaden i tillväxten mellan konsumentpriset och förädlingsvärdepriset större.

Det försämrade bytesförhållandet och den ökade skillnaden mellan produktivitetens utvecklingen i produktions- och konsumtionskorgen medför att skillnaden mellan inflationen i konsumentpriset och förädlingsvärdepriset ökar med 0,1 procentenheter. Högre produktivitetstillväxt i IKT-sektorn motsvarande 0,2 procentenheter högre produktivitetstillväxt i näringslivet som helhet ger alltså 0,1 procentenheter lägre utveckling av förädlingsvärdepriserna. Därmed kommer näringslivets arbetskostnad i detta alternativ att öka strukturellt med 4,5 procent per år, dvs. 0,1 procentenhet snabbare än i huvudalternativet.

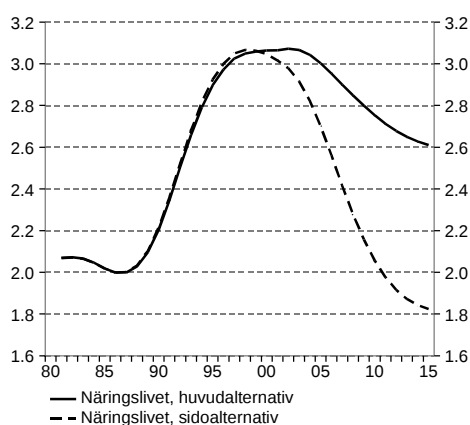
Att arbetskostnaden bara ökar med 0,1 procentenhet trots att produktivitetstillväxten ökar med 0,2 procentenheter beror bl.a. på att bytesförhållandet försämras. I specialfallet när all produktion i den bransch som får ökad produktivitetstillväxt går på export och om Sverige inte importerar motsvarande vara kommer uppgången i produktivitet helt att ätas upp av lägre exportpriser (försämrat bytesförhållande) och arbetskostnaden påverkas då inte alls.⁶⁷ Stark produktivitetstillväxt i branscher där produktionen framför allt går på export har därför begränsad betydelse för den strukturella arbetskostnadsutvecklingen.

Diagram 53 Produktivitet i tjänstebanscher
Årlig procentuell förändring

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 54 Produktivitet i näringslivet
Årlig procentuell förändring

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Högre produktivitetstillväxt i tjänstesektorn

Om man i stället antar att den stigande trenden för produktivitetstillväxten i tjänstebanscher fortsätter (se diagram 53) uppgår även i detta fall produktivitetstillväxten i näringslivet till 2,9 procent per år. Men i detta fall kommer den strukturella arbetskostnaden att öka 0,2 procentenheter snabbare per år än i huvudalternativet, dvs. med 4,6 procent. Denna jämförelsevis större effekt följer av att bytesförhållandet inte påverkas i någon större utsträckning eftersom endast en mindre del av tjänstebanscheras produktion exporteras.

Produktivitetstillväxt som under 1980-talet

Det är även möjligt att produktivitetstillväxten i näringslivet utvecklas betydligt svagare än vad som förutses i avsnitt 3.3 "Arbetsproduktivitet i Sverige". Om den strukturella produktivitetens utvecklingen i näringslivet i stället blir som under 1980-talet blir den 2,0 procent per år i genomsnitt under 2006–2015, dvs. 0,7 procentenheter lägre än i huvudalternativet (se diagram 54). I detta alternativ förbättras bytesförhållandet, eftersom produktivitetstillväxten i exportsektorn kommer att vara lägre än i importsektorn. Dessutom blir skillnaden i produktivitetens utveckling mellan hushållens konsumtionskorg och näringslivets produk-

⁶⁷ Detta samband bygger på att branchen är utsatt för internationell konkurrens och att branchen omfattas av producenter både i Sverige och i omvärlden.

tionskorg mindre än i huvudalternativet. Sammantaget medför detta att förädlingsvärdepriset trendmässigt kommer att öka i samma takt som konsumentpriset under perioden 2006–2015. Den sämre produktivitsutvecklingen får därmed inte fullt genomslag på den strukturella arbetskostnaden, som ökar med 4,0 procent per år i genomsnitt under 2006–2015.

Tabell 16 Arbetskostnadens strukturella utveckling 2006–2015 under alternativa antaganden

Årlig procentuell förändring

	Huvud- alternativ	Högre IKT– pro- duktivitets- tillväxt	Högre tjäns- teproduktiv- tetsstillväxt	Produktivi- tetsstillväxt som under 1980-talet	Lägre inflation	Högre oljepris	Oförändrad näringslivs- struktur	Stigande avkast- ningskrav
Produktivitet								
Näringslivet	2,7	2,9	2,9	2,0	2,7	2,7	2,8	2,6
Varubranscher	4,1	4,4	4,1	3,0	4,1	4,1	4,1	4,0
Tjänstebranscher	2,0	2,0	2,2	1,4	2,0	2,0	2,0	1,9
Exportsektor	3,8	4,2	3,9	2,7	3,8	3,8	3,8	3,7
Importsektorn	3,5	3,8	3,5	3,5	3,5	3,5	3,5	3,5
Hushållens konsumtionskorg	2,5	2,6	2,7	1,8	2,5	2,5	2,5	2,4
Priser								
Konsumentpris	2,0	2,0	2,0	2,0	1,8	2,0	2,0	2,0
Förädlingsvärdepris	1,7	1,6	1,7	2,0	1,5	1,4	1,6	1,7
Differens mellan förädlingsvärdepris och konsumentpris	-0,3	-0,4	-0,3	-0,1	-0,3	-0,6	-0,4	-0,3
Bidrag till differensen								
Bytesförhållande	-0,1	-0,2	-0,1	0,1	-0,1	-0,4	-0,1	-0,1
Produktsamman- sättning	-0,2	-0,2	-0,2	-0,1	-0,2	-0,2	-0,3	-0,2
Strukturell förändring i arbetskostnadsandelen	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	-0,2
Strukturell arbetskostnad	4,4	4,5	4,6	4,0	4,2	4,1	4,4	4,1

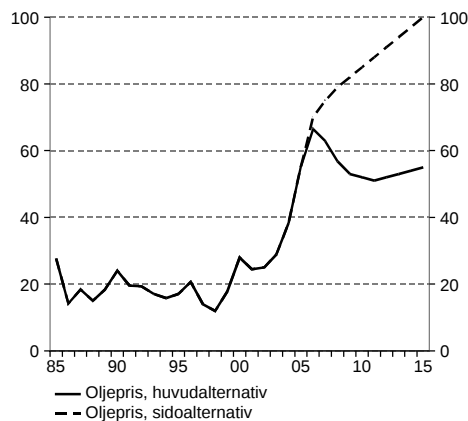
Källa: Konjunkturinstitutet.

Lägre inflation

Även en annan prisutveckling än i huvudalternativet påverkar den strukturella arbetskostnadsutvecklingen. Om Riksbanken agerar asymmetriskt, t.ex. genom att föra inflationen snabbare mot målet när inflationen överstiger målet än när inflationen understiger målet, så kan den genomsnittliga inflationen bli t.ex. 1,8 procent i stället för 2 procent.⁶⁸ Detta skulle få fullt genomslag på den strukturella arbetskostnaden som då skulle växa med 4,2 procent per år, i stället för 4,4 procent. Det är dock viktigt

⁶⁸ Den genomsnittliga UND1X-inflationen 1995–2005 uppgick till 1,75 procent.

Diagram 55 Oljepris
Dollar per fat

Källa: Konjunkturinstitutet.

att poängtera att arbetskostnaden i reala termer inte påverkas och att den nominella växelkursen i motsvarande grad skulle appreciera snabbare än i huvudalternativet så att den internationella konkurrenssituationen inte heller skulle påverkas.

Högre oljepris

Det råder stor osäkerhet om den framtida oljeprisutvecklingen. Om oljepriset gradvis stiger till 100 dollar per fat i stället för som i huvudalternativet ligga på ca 55 dollar per fat under 2006–2015 dämpas den strukturella arbetskostnadsökningen. Det beror på att importpriserna i detta fall kommer att stiga snabbare. Detta medför att priset på inhemskt producerade varor och tjänster måste öka långsammare för att inflationen ändå ska bli 2 procent. Förädlingsvärdepriset kommer i detta fall att stiga med i genomsnitt 1,4 procent per år 2006–2015, dvs. 0,3 procentenhet långsammare än i huvudalternativet. Den svagare förädlingsvärdesprisutvecklingen medför i sin tur att den strukturella arbetskostandsutvecklingen dämpas. Den strukturella arbetskostnaden stiger i detta alternativ således med i genomsnitt 4,1 procent per år (se diagram 55 och tabell 16).

Alternativ utveckling av näringslivsstrukturen

Även strukturella förändringar i näringslivsstrukturen samt förändringar i hushållens spar- och konsumtionsbeteende har betydelse för utvecklingen av den strukturella arbetskostnaden. Framskrivningarna i föregående avsnitt baseras bl.a. på att hushållen under den närmaste tioårsperioden minskar sitt i nuläget höga sparande. Detta innebär i sin tur bl.a. att överskottet i nettoexporten bedöms minska något från 7,7 procent av BNP år 2005 till 6,4 procent av BNP 2015. Konsumtionens andel av BNP kommer därmed att öka och därtill bedöms tjänstekonsumtionen öka jämförelsevis mycket. Detta får till följd att industrins andel av produktionen hålls tillbaka medan tjänstebranschernas andel ökar. Eftersom tjänstebranscherna har en lägre produktivitetsnivå och en svagare produktivitetstillväxt verkar detta återhållande på den strukturella produktivitetstillväxten i näringslivet som helhet.

Antas i stället att strukturen i näringslivet är oförändrad under den närmaste tioårsperioden, t.ex. till följd av att hushållen inte minskar sitt sparande, kommer produktivitetstillväxten i näringslivet att bli ca 0,1 procentenhet högre, alltså 2,8 procent i genomsnitt under perioden 2006–2015 (se tabell 16). Det högre sparandet i detta alternativ medför i sin tur att nettoexporten ligger kvar på ca 8 procent av BNP fram till 2015. Vidare medför den starkare produktivitetstillväxten och det högre sparandet att växelkursen, i såväl nominella som reala termer, kommer att ha en mer apprecierande trend jämfört med utvecklingen i huvudscenariot.

I detta alternativ är således skillnaden mellan näringslivets produktion och hushållens konsumtion större än i huvudalternativet. Därmed kommer skillnaden i produktivitetstillväxt mellan produktions- och konsumtionskorgen, och följaktligen skillnaden i tillväxttakten mellan konsumentpriset och förädlingsvärdet, att öka något jämfört med huvudalternativet (se tabell 16).

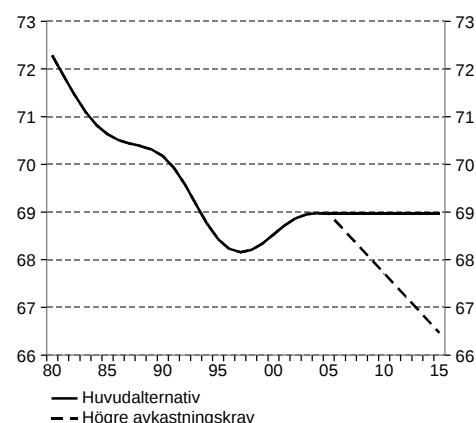
Sammantaget medför det att den strukturella arbetskostnaden kan öka med 4,4 procent per år, dvs. i samma takt som i huvudalternativet trots att produktivitetstillväxten i näringslivet i detta alternativ är högre.

Stigande avkastningskrav

I huvudalternativet antas den strukturella arbetskostnadsandelen vara konstant under perioden 2006–2015. Mer specifikt antas att det internationellt bestämda kapitalavkastningskravet och kapitaltjänstkvoten inte förändras under perioden (se fördjupningsrutan ”Drivkrafter bakom produktivitetstillväxten”). Antagandet att det internationellt bestämda kapitalavkastningskravet är oförändrat framöver är dock osäkert. Som diskuteras i fördjupningsrutan ”Globaliseringen kan höja avkastningskravet på investeringar i Sverige” är det exempelvis möjligt att det internationellt bestämda kapitalavkastningskravet på investeringar i Sverige stiger under åren 2006–2015.

I följande alternativ antas att det reala avkastningskravet på investeringar i Sverige stiger under perioden 2006–2015, för att 2015 vara en halv procentenhet högre. Det högre avkastningskravet medför att den strukturella arbetskostnadsandelen minskar (se diagram 56), vilket håller tillbaka den strukturella arbetskostnaden under perioden 2006–2015. Det stigande avkastningskravet medför att den strukturella arbetskostnaden utvecklas ca 0,3 procentenheter svagare per år än i huvudalternativet. Därmed kommer näringslivets strukturella arbetskostnad öka med 4,1 procent per år under perioden 2006–2015 (se tabell 16).

Diagram 56 Arbetskostnadsandel i näringslivet, exkl. finans- och fastighetsverksamhet, strukturell utveckling
Procent av förädlingsvärdet

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

DETTA AVSNITT I KORTHET

- I huvudalternativet bedöms den strukturella arbetskostnaden stiga med i genomsnitt 4,4 procent per år 2006–2015.
- Bedömningen är mycket osäker. Den baseras bl.a. på att arbetsproduktiviteten i näringslivet ökar med i genomsnitt 2,7 procent per år samt att förädlingsvärdepriset ökar med i genomsnitt 1,7 procent per år.
- Vid alternativa och rimliga antaganden stiger den strukturella arbetskostnaden med i genomsnitt 4,0–4,6 procent per år 2006–2015.

Globaliseringen kan höja avkastningskravet på investeringar i Sverige

I huvudalternativet för den strukturella arbetskostnadsutvecklingen antas att det internationellt bestämda avkastningskravet på investeringar är oförändrat framöver. Antagandet bygger på att det inte finns några säkra indikationer på att avkastningskravet har förändrats på ett systematiskt sätt de senaste åren. I avsnitt 3.5 "Alternativa antaganden" visas dock att om avkastningskravet skulle öka kan det få stora effekter på den strukturella arbetskostnadsutvecklingen. I denna fördjupningsruta redogörs för två möjliga orsaker till att avkastningskravet kan öka i framtiden.

Avkastningskravet under osäkerhet

Avkastningskravet på en *real* investering, t.ex. en maskin eller fastighet, kan antas vara lika den förväntade medelavkastningen på en *finansiell* tillgång, t.ex. en aktie eller obligation, med samma risk. Dvs. avkastningskravet är lika med *alternativkostnaden* för det fysiska kapitalet, där alternativet är att investera på finansmarknaden.

Investeringar är alltid förknippade med risker, som en följd av t.ex. osäkerhet om efterfrågan i framtiden. Att bedöma risknivån i realinvesteringar är dock inte helt enkelt. Speciellt svårt är riskbedömningen av investeringar i utvecklingsländer, där det även kan finnas en risk för kapitalförstöring. Även om strejker, naturkatastrofer, statskupper osv. har en låg sannolikhet kan det få förödande resultat för investeraren om det investerade realkapitalet konfiskeras eller förstörs. Ett exempel är nationaliseringen av Lundin Petroleum's oljetillgångar i Venezuela i år.

Prissättning av risk

Det enklaste sättet att analysera risk är att jämföra avkastningens medelvärde och varians för olika

finansiella tillgångar.⁶⁹ Hög varians är då ett mått på hög risk. Genom *portföljval* kan investeraren i princip välja vilken risknivå (varians) han eller hon vill.⁷⁰ Lägst risk men också lägst förväntad avkastning ger normalt obligationer. Aktiefonder ger högre förväntad avkastning än obligationer men till betydligt högre risk. Än högre risk noteras normalt för aktiefonder som investerar i enskilda branscher och på utvecklingsmarknader. Men genom att kombinera dessa fonder kan avkastningen öka utan att risken ökar, beroende på att värdet på olika fonder inte samvarierar perfekt över tiden (s.k. diversifiering).

För varje risknivå finns det en portfölj som ger högst förväntad avkastning i jämvikt. Skillnaden mellan den förväntade avkastningen, vid en viss risknivå, och den riskfria räntan kallas för riskpremie. Jämvikt på finansmarknaden innebär att endast genom att acceptera en högre risk kan en högre riskpremie uppnås.

Nya investeringsprojekt uppkommer ständigt, och är en del av den ekonomiska utvecklingen, men enskilda projekt påverkar normalt inte riskpremien. Det som kan hända i framtiden är att stora ekonomier som Kina och Indien mognar som kapitalmarknader – och att deras storlek kan påverka riskpremien.⁷¹

Kina påverkar jämvikten på finansmarknaden

Möjligheten att investera i Kina har funnits en längre tid och utländska direktinvesteringar förekom i liten skala redan vid slutet av 1970-talet. Att lönekostnaderna i Kina är låga är heller inget nytt. En totalitär politisk regim, en outvecklad infrastruktur och kulturella skillnader har dock inneburit väsentliga hinder för industriell utveckling. Om sådana hinder fortsätter att minska blir en investering i

⁶⁹ Att beskriva jämvikten på finansmarknaden med denna s.k. *mean-variance* analys härrör från Markowitz (Journal of Finance, 1952). Sharpe (Journal of Finance, 1964) utvecklade denna till den välkända Capital Asset Pricing Model (CAPM) som tar hänsyn till samvariationen mellan tillgångar. Medelvärde och varians är tillräcklig information för individens portföljval om tillgångspriser är normalfördelade (eller om nyttofunktionen är kvadratisk). Men även i andra mer realistiska fall är det en bra utgångspunkt för en enkel analys.

⁷⁰ Med portföljval menas en fördelning av investerarens förmögenhet på olika finansiella objekt, med olika risk.

⁷¹ Persson, M. och M. Radetzki, "Kina, Sverige och globaliseringen", *Ekonomisk Debatt*, nr 1, 2006, tar också fasta på att det just är Kinas och Indiens kolossala storlek som gör globaliseringsfrågan viktig.

Kina betydligt mindre riskfylld än tidigare, samtidigt som den förväntade avkastningen är hög. Nya portföljer med högre avkastning till oförändrad risk kan då skapas. Jämvikten på finansmarknaden kan därmed förskjutas. För investeringar i Sverige innebär det ökad konkurrens om kapital, vilket kan innebära att riskpremien och därmed kapitalavkastningskravet ökar. Detta skulle hålla tillbaka den strukturella arbetskostnadsökningen.

Ökad kapitalavkastning genom globalt snabbt växande arbetskraft

Det internationellt bestämda avkastningskravet för investeringar i Sverige kan också tänkas öka fram till 2015 som en följd av ett globalt snabbt ökande arbetsutbud genom fortsatt integrering av bl.a. Kina och Indien i världsekonomin och stora omflyttningar av arbetskraft från jordbruket till industri- och tjänsteproduktion i dessa länder. Tanken är att det för världsekonomin relevanta arbetsutbudet ökar mycket snabbt och att kapital därmed blir mer knäppt jämfört med arbetskraft, vilket ökar kapitalavkastningen.⁷² Denna hypotes motsägs dock av utvecklingen fram till 2006. Dessa liksom många andra utvecklingsländer har överskott i sina bytesbalanser, dvs. sparandet är ännu högre än de höga investeringarna, vilket tenderar att reducera den internationellt bestämda kapitalavkastningen.⁷³ Invändningen stöds även av observationen att såväl den nominella som den reala riskfria räntan för närvarande är låg snarare än hög i ett historiskt perspektiv. Om den hittillsvarande globaliseringen med snabb integration av bl.a. Kina och Indien inte gett upphov till ökad knapphet på kapital förefaller det kanske mindre sannolikt att den fortsatta globaliseringen kommer att leda till en kraftigt ökande kapitalavkastning fram till 2015.

Effekten av ett globalt ökande arbetsutbud är således en av många källor till osäkerhet om framtida kapitalavkastning som i sin tur är en av många källor till osäkerhet om den framtida ökningen av den strukturella arbetskostnadsutvecklingen.

⁷² Se bl.a. Persson, M. och M. Radetzki, "Kina, Sverige och globaliseringen", *Ekonomisk Debatt*, nr 1, 2006.

⁷³ Se fördjupningsrutan "Varför är räntorna så låga" i *Konjunkturläget*, mars 2005.

4 Jämviktsarbetslösheten

I kapitel 2 ("De närmaste årens ekonomiska läge") analyserades sambandet mellan arbetskostnadens ökningstakt 2007–2009 och jämviktsarbetslösheten. Slutsatsen var att en högre grad av samhällsekonomiskt ansvarstagande innebär lägre jämviktsarbetslöshet.

Parternas agerande är således en fundamental faktor som påverkar jämviktsarbetslösheten. Den nationalekonomiska forskningen har dock belyst sambandet mellan jämviktsarbetslösheten och ett antal andra faktorer, i synnerhet olika institutionella förhållanden på arbetsmarknaden, som påverkar jämviktsarbetslösheten. Detta avsnitt inleds med en översikt av den internationella arbetslöshetsforskningen. Därefter följer ett avsnitt om den svenska jämviktsarbetslösheten och dess bestämningsfaktorer. Detta kapitel skall betraktas som komplement till analysen i kapitel 2 ("De närmaste årens ekonomiska läge") om lönebildningens betydelse för jämviktsarbetslösheten.

4.1 Vad bestämmer jämviktsarbetslösheten?

Jämviktsarbetslösheten definieras som den nivå på arbetslösheten som är förenlig med stabil inflation. Om arbetslösheten understiger denna nivå tenderar löntagarnas förmåga att driva igenom löneökningar, liksom arbetsgivarnas vilja att acceptera sådana, att öka. Därmed ökar inflationen. På motsvarande vis kan en högre arbetslöshet medföra en lägre löneökningstakt, eftersom arbetsgivarna då har lättare att attrahera arbetssökande utan att behöva konkurrera med lönen.

Även om begreppet jämviktsarbetslöshet är teoretiskt väldefinierat är det svårt att mäta den på ett tillförlitligt sätt. Jämviktsarbetslösheten är inte direkt observerbar utan kan bara uppskattas med indirekta metoder som t.ex. utnyttjar observerade samband mellan inflation, löneökningstakt och arbetslöshet. Inflationstakten och löneökningstakten kan dock variera av många andra skäl än endast förändringar i arbetslöshet, vilket försvårar uppskattningen av jämviktsarbetslöshetens nivå.

Jämviktsarbetslösheten förändras normalt över tiden. När arbetsmarknadens institutionella förhållanden förändras, förändras också jämviktsarbetslösheten. Jämviktsarbetslösheten är olika hög i olika länder bl.a. som en konsekvens av olika institutionella förhållanden på arbetsmarknaden.

Jämviktsarbetslösheten påverkas av många faktorer

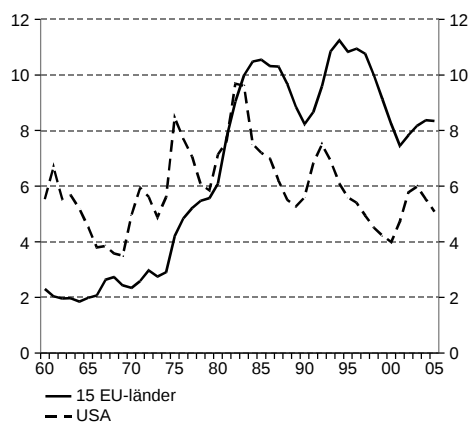
Jämviktsarbetslösheten bestäms av hur väl arbetsmarknaden och lönebildningen fungerar. En låg jämviktsarbetslöshet främjas av ett antal faktorer, såsom en rörlig arbetskraft som aktivt söker sig till lämpliga arbeten, en lönebildning som gör att lönerna

anpassas till efterfråge- och utbudsförhållanden på olika delar av arbetsmarknaden samt till individernas produktivitet, en effektiv konkurrens på varumarknaden, en nivå på arbetslöshetsersättning som inte uppmuntrar till alltför långa arbetslöshetsperioder och ett utbildningssystem som uppmuntrar löntagarna att vid behov förbättra sina yrkesfärdigheter och lära sig nya yrkeskunskaper.

En del av dessa bestämningsfaktorer kan påverkas av arbetsmarknadens parter. Den viktigaste faktorn för parterna är löneökningstakten som bestäms i kollektiva förhandlingar både på central och på lokal nivå. Den avgörande faktorn är således hur mycket sysselsättningen kan öka och arbetslösheten sjunka innan löne- och prisökningarna börjar ta fart och Riksbanken måste ingripa med högre reporänta.

Arbetslösheten i USA och Europa

Diagram 57 Arbetslösa
Procent av arbetskraften

Anm. Luxemburg ingår ej 1960–1973.
Källa: OECD.

Arbetslösheten var i de flesta europeiska länder låg och lägre än i USA ända fram till 1970-talet. Därefter började arbetslösheten öka i både USA och Europa (se diagram 57). Från och med början av 1980-talet minskade dock arbetslösheten i USA, medan den förblev hög i Europa, i synnerhet i de stora kontinentala EU-länderna Frankrike, Tyskland, Spanien och Italien.

Dessa olika erfarenheter kan förklaras av både konjunkturella och institutionella faktorer som påverkar arbetslösheten. Arbetslöshetens ursprungliga uppgång förorsakades av liknande mekanismer i USA och Europa. En av de främsta orsakerna var en trendmässig nedgång av produktivitetstillväxten som löntagare och företag alltför länge uppfattade som en tillfällig störning. Det är mycket svårt att förutsäga eller omedelbart fastställa om en uppbromsning av produktivitetstillväxten ägt rum.

Löneökningstakten växlade därför inte ned utan fortsatte i för hög takt under flera år vilket dels medförde att arbetslösheten steg och dels drev upp inflationen och inflationsförväntningarna. När sedan centralbankerna försökte tvinga ner inflationen genom en stramare penningpolitik steg arbetslösheten ytterligare. Först när löneökningskraven anpassades till den lägre produktivitetstillväxten och inflationsförväntningarna pressats ned kan arbetslösheten återgå till sin ursprungliga nivå.

Utöver denna långsammare produktivitetstillväxt bidrog även 1970-talets oljekriser till den höga arbetslösheten.

Arbetslösheten ökade igen i både USA och Europa i början av 1990-talet. I Europa var ökningen i hög grad betingad av att den tidigare höga inflationen växlades ned. Jämviktsarbetslöshetens nivå torde vara oberoende av nivån för inflationsmålet åtminstone om målet inte är alltför lågt. Men under anpassningsprocessen när såväl inflation och inflationsförväntningar anpassas till detta mål ökar vanligtvis arbetslösheten. Detta liknar den anpassning till lägre produktivitetstillväxt som beskrevs ovan. Om inflationen blir varaktigt lägre än förut, tar det tid innan

parterna på arbetsmarknaden har insett att den nominella löneökningstakten också bör bli lägre. Innan den nya och lägre inflationstakten har anammats av parterna och därmed påverkat deras faktiska beteende, ökar nominallönerna för snabbt för att sysselsättningen ska kunna upprätthållas.

Både USA och Europa drabbades således under perioden 1974–1995 av störningar som ledde till ökad arbetslöshet. I USA har arbetsmarknaden efter hand dock kunnat återhämta sig, och den amerikanska arbetslösheten varierar numera runt 5–6 procent. Denna positiva utveckling gynnades av en uppgång av produktivitetstillväxten i USA under 1990-talet. Då blev produktivitetstillväxten högre än förväntat och lönekraven låga i förhållande till denna. Detta bidrog till att arbetslösheten föll under denna period. En annan faktor som bidrog var att arbetskraftens demografiska sammansättning efter 1984 blivit gynnammare i USA. En större andel av arbetskraften består av personer i äldre kohorter med lägre arbetslöshet.⁷⁴

Fortsatt hög arbetslöshet i Europa

I Europa var utvecklingen annorlunda. I stället för att falla tillbaka som i USA fortsatte den europeiska arbetslösheten att öka under den första delen av 1980-talet. Därefter har den varierat runt 9 procent. En förklaring till Europas ihållande arbetslöshetsproblem är att produktivitetstillväxten inte ökade. En annan förklaring är en växelverkan av tillfälliga störningar och institutionella strukturer. De störningar som ledde till den ursprungliga ökningen av arbetslöshet – högre oljepris, nedväxling av inflationen samt lägre produktivitetstillväxt – var likartade i USA och Europa. I många europeiska länder tycks dock arbetslösheten bita sig fast på en hög nivå om den en gång har ökat.

Jämförelser av olika europeiska länders erfarenheter belyser dessa trögheter. Viktiga orsaker till den fortsatta höga arbetslösheten är bristande löneflexibilitet samt olika persistensmekanismer, så som bristande regional- eller yrkesmässig rörlighet, som gör att en arbetslös i de stora EU-länderna har en betydligt lägre sannolikhet att hitta och acceptera ett nytt jobb än vad fallet är i USA.

Med reallöneflexibilitet menas reallönens känslighet för ökad arbetslöshet. Om arbetslösheten stiger bör, såväl nominal- som reallönen, öka långsammare så att näringslivet anställer fler. Detta sker bl.a. via en mer expansiv penningpolitik som stimulerar efterfrågan. Reallöneflexibiliteten avgör hur mycket arbetslösheten behöver öka för att resultera i en viss nedväxling av reallöneökningen. Reallöneflexibiliteten, som således återspeglar hur snabbt reallönen rör sig mot den reallön som är önskvärd ur

⁷⁴ Den amerikanske nationalekonomen Joseph Stiglitz finner att 1,5 procentenheter av nedgången i den amerikanska arbetslösheten var demografiskt betingad. Se Stiglitz, J., ”Reflections on the natural rate hypothesis”, *Journal of Economic Perspectives*, Vol 11, No 1, Winter 1997.

sysselsättningssynpunkt, har ofta pekats ut som ett av problemen bakom den höga arbetslösheten i Europa. Även tröga relativa löner kan fördröja ekonomins anpassning och därmed bibehålla en hög arbetslöshet när ekonomin genomgår en snabb strukturomvandling.

Med nominallönestelhet menas att det är svårt att justera ingångna löneavtal och att löntagarna ogärna accepterar en sänkning av den nominella lönen. Alla arbetsmarknader präglas av viss nominallönestelhet, eftersom de flesta löneavtalen gäller under en viss period och inte indexeras till prisnivån eller någon annan makroekonomisk storhet. Även denna tröghet innebär att lönerna inte kan anpassas snabbt efter störningar.⁷⁵

Nominell lönestelhet bidrog under perioden av hög inflation 1970–1990 snarare till hög reallöneflexibilitet, eftersom inflation och devalveringar då vid behov snabbt kunde förbättra näringslivets lönsamhet. Under låg inflation kan stela nominella löner däremot bidra till hög arbetslöshet, i synnerhet om produktivitetstillväxten är svag och omfattande strukturförändringar är på gång. Då skulle det ibland behövas att även nominella löner åtminstone tillfälligt anpassas neråt för att arbetslösheten inte ska öka. Nominella lönesänkningar är naturligtvis sällsynta på alla arbetsmarknader, men det råder även i det här avseendet en skillnad mellan Europa och USA.

Den europeiska arbetsmarknaden har som helhet fungerat sämre än i USA i den meningen att arbetslösheten förblivit förhållandevis hög. Givetvis förekommer det dock även stora skillnader mellan de europeiska ländernas arbetsmarknader. Trots en likartad makroekonomisk utveckling uppvisade de europeiska länderna olika utveckling av arbetslösheten under 1990-talet. I de stora kontinentala länderna Tyskland, Frankrike, Spanien och Italien har arbetslösheten förblivit ganska hög medan den har fallit i Storbritannien, Irland, Nederländerna, Österrike, Danmark och Sverige.

Dessa olikheter i utvecklingen tyder på att skillnader eller förändringar i institutionella förhållanden påverkar utvecklingen av arbetslösheten. Som exempel på potentiellt viktiga institutionella förhållanden kan nämnas explicit eller implicit samordning av löneavtal, fackföreningsanslutning, arbetslöshetsförsäkring, anställningstrygghet samt arbetsmarknadspolitik.

En tentativ slutsats är att det är just skillnader i institutioner som kan förklara hur snabbt en ekonomi kan återhämta sig efter negativa störningar. En inflytelserik sammanfattande studie av Olivier Blanchard och Justin Wolfers utnyttjar data på 20 OECD-länder och åtta femårsperioder, från 1960 till 1999.⁷⁶ Huvudresultatet är att ofördelaktiga makroekonomiska

⁷⁵ Detta innebär inte att en ekonomi där alla löner kontinuerligt förhandlas om skulle vara bäst. Viss trögrörlighet i den nominella lönen kan vara bra av många andra skäl såsom löntagarnas riskaversion eller företagens incitament för investeringar.

⁷⁶ Se Blanchard, O. och J. Wolfers, "The Role of Shocks and Institutions in the Rise of European Unemployment: The Aggregate Evidence", *The Economic Journal*, March 2000.

störningar har en större effekt på arbetslösheten om arbetslöshetsersättningen är högre, ersättningstiderna är längre, anställningstryggheten är större, fackföreningsanslutningen är högre och samordningen i löneförhandlingarna är svagare.

Även andra jämförande studier bekräftar lönesättningsinstitutionernas och arbetslöshetsersättningens viktiga roll. Jämviktsarbetslösheten är normalt högre i ekonomier med en högre facklig anslutningsgrad, men samtidigt är den lägre i ekonomier med en hög grad av samordning i lönebildningen.⁷⁷ Vid högre grad av samordning finns större möjligheter att ta samhällsekonomiska hänsyn. Denna samordning förutsätter inte någon formell centralisering av lönebildning utan bara att de viktigaste arbetsmarknadsparterna har en likadan uppfattning om en rimlig genomsnittlig löneökningstakt.

Den positiva utvecklingen i Storbritannien tyder å andra sidan på att en decentraliserad lönebildning också fungerar samhällsekonomiskt bra. När alla förhandlingar är individuella eller på företagsnivå kan ingen enskild part påverka den genomsnittliga lönenivån. Olika mellanformer, såsom okoordinerade branschvisa avtal, tenderar däremot att leda till högre arbetslöshet eftersom fackföreningarna är tillräckligt stora att påverka lönen men inte tillräckligt stora för att ta samhällsekonomiskt ansvar.

Utöver lönebildningen finns således flera andra institutionella faktorer som bidrar till att förklara arbetslöshetsskillnader mellan europeiska länder. Flera faktorer påverkar den individuella sannolikheten att få ett nytt jobb om man har blivit arbetslös. Det är just denna sannolikhet som skiljer USA och Europa. Sannolikheten att bli arbetslös är ungefär den samma i USA och Europa, men när man en gång har blivit arbetslös är sannolikheten att finna en ny anställning avsevärt lägre i Europa.

Nivån och i synnerhet ersättningstiden i arbetslöshetsersättningen spelar enligt många studier en viktig roll.⁷⁸ Om ersättningstiden är längre, tenderar arbetslöshetsperioderna att bli längre eftersom incitamentet att acceptera ett nytt och kanske mindre attraktivt jobb är lägre. På så sätt kan höga ersättningsnivåer bidra till att arbetslöshetsproblemet blir *persistent*. Med begreppet persistens menas att tillfälliga störningar kan få bestående effekter. Det är dock svårt att kvantifiera sådana effekter på ett tillförlitligt sätt.

Dessa persistenseffekter förstärks sannolikt av andra mekanismer såsom förlust av humankapital. Långtidsarbetslösa förlorar en del av sin kompetens och kan inte uppdatera sina kunskaper om de senaste produktionsmetoderna. Därmed blir de mindre attraktiva på arbetsmarknaden. En annan mekanism kan verka

⁷⁷ Se Nickell, S., L. Nunziata och W. Ochel, "Unemployment in the OECD since the 1960s. What do we know?", *The Economic Journal*, January 2005. Denna uppsats ifrågasätter dock hypotesen att växelverkan av institutioner och störningar spelar en viktig roll.

⁷⁸ Se Nickell, S., L. Nunziata och W. Ochel, "Unemployment in the OECD since the 1960s. What do we know?", *The Economic Journal*, January 2005.

via kapitalbildningen. Om t.ex. alltför höga löner inte snabbt anpassas neråt faller vinsterna. Lägre vinster leder till minskad kapitalbildning. Minskad kapitalbildning leder till minskad efterfrågan på arbetskraft och arbetslösheten stiger ytterligare. Kapitalbildningens dynamik kan således leda till en långvarigare och större ökning av arbetslösheten.

En tredje potentiell mekanism gäller lönesättningens beteende. Enligt en inflytelserik teori återspeglar fackförningarnas lönekrav främst önskemål från s.k. "insiders" dvs. anställda som har kvar sitt jobb efter en negativ störning. När en arbetare har blivit arbetslös, utövar denne enligt denna teori inte längre något dämpande tryck på lönekraven.

Anställningsskyddet har i några studier pekats ut som en faktor som försvårar nyanställning. Även denna potentiella effekt är dock svår att mäta på ett tillförlitligt sätt. Anställningsskyddets roll har dessutom sannolikt minskat efter framväxten av bemanningsföretagen. Andelen löntagare som är tillfälligt anställda fördubblades mellan 1989 och 1998 i USA, och denna andel har ökat även i de europeiska länderna.

Ovan nämnda faktorer tycks kunna förklara skillnaderna i arbetslöshet mellan olika europeiska länder. En central hypotes i den senaste forskningen är att det är just växelverkan mellan konjunkturella störningar och institutionella drag som kan leda till bestående hög arbetslöshet. Förändringar över tiden i ersättningskvoter och trygghetslagar kan inte ensamma förklara den stora uppgången i arbetslöshet sedan 1970-talet i många europeiska länder, eftersom det inte skedde några större förändringar i dessa institutionella drag. När de europeiska ekonomierna drabbades av negativa makroekonomiska störningar, visade det sig att vissa institutionella egenskaper förhindrade eller fördröjde en återhämtning av arbetsmarknaden.

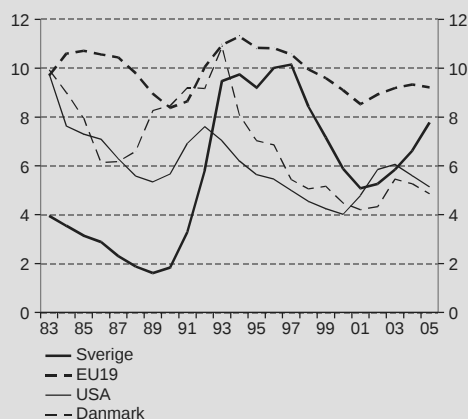
Andra faktorer som studerats är ökad globalisering, intensifierad konkurrens på varumarknaden, privatisering, lägre handels hinder och outsourcing, som kan ha bidragit till en ökad takt i jobbförstörelse och jobbskapande. Vid ökad turbulens kan arbetsmarknadens institutioner hålla arbetslösheten uppe. En invändning är dock att man inte kunnat visa att strukturomvandlingen verkligen har ökat över tiden. Tillgängliga data, som dock är bristfälliga, antyder inte att strukturomvandlingen har ökat över tiden. Dessutom är det klart att strukturomvandlingen både förstör och skapar jobb och ingenting tyder på att detta samband just under den nu pågående globaliseringen skulle ha blivit mer skadligt än förr.

Utöver dessa institutionella drag kan även förändringar i befolkningssammansättningen påverka jämviktsarbetslösheten om skillnaden i anställbarheten mellan olika befolkningsgrupper (ålder, kön, utbildning, invandrarstatus) är betydande och bestående över tiden. Arbetslösheten är exempelvis vanligtvis högre för ungdomar än för medelålders. I nästa avsnitt belyses denna sammansättningseffekt för Sverige.

DETTA AVSNITT I KORTHET

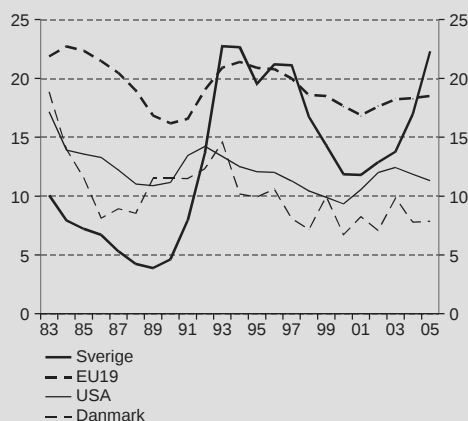
- Jämviktsarbetslösheten påverkas av faktorer som arbetsmarknadens parter kan påverka. En implicit eller explicit samordning av löneförhandlingarna kan bidra till en lönebildning som tar samhällsekonomiska hänsyn och därmed medför lägre jämviktsarbetslöshet. Parterna påverkar även graden av flexibilitet, dvs. i vilken mån genomsnittslön och relativa löner reagerar på varierande efterfråge- och utbudsförhållanden.
- Jämviktsarbetslösheten påverkas även av faktorer som är utanför arbetsmarknadsparternas kontroll. Till dessa hör demografiska faktorer, strukturomvandling och makroekonomiska störningar. Hit räknas även arbetsmarknadspolitiken, arbetslöshetsersättningens nivå och varaktighet samt anställningstryggheten.

Diagram 58 Arbetslöshet 15–64 år
Procent av arbetskraften

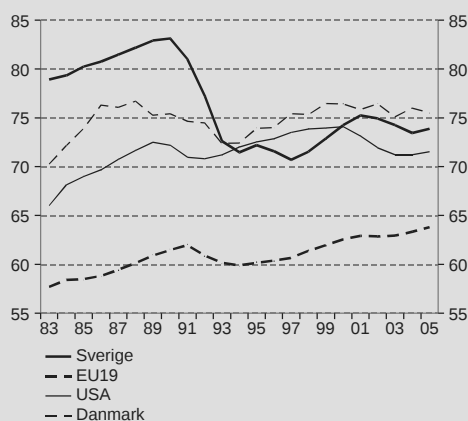
Källa: OECD.

Diagram 59 Arbetslöshet 15–24 år
Procent av arbetskraften

Källa: OECD.

Diagram 60 Sysselsättningsgrad
Procent av befolkningen i åldern 15–64 år

Källa: OECD.

Sveriges arbetslöshet i ett internationellt perspektiv

Arbetslösheten i Sverige var länge mycket låg i ett internationellt perspektiv. Med den internationellt jämförbara ILO-definitionen var arbetslösheten bara ca 3 procent av arbetskraften under 1980-talet och under överhettningen i slutet av decenniet understeg den 2 procent (se diagram 58).⁷⁹ Genomsnittet för EU-länderna (EU19)⁸⁰ var ca 9 procent och för USA ca 7 procent. Samma mönster framkommer i jämförelsen av ungdomsarbetslösheten (se diagram 59).

I samband med den ekonomiska nedgången i början av 1990-talet ökade arbetslösheten i de flesta EU-länderna. Särskilt dramatiskt var ökningen i Sverige. Under några år var arbetslösheten i Sverige över 9 procent och därmed i nivå med den i övriga EU-länder.

Under andra halvan av 1990-talet föll arbetslösheten i de flesta EU-länderna och USA framför allt av konjunkturella skäl. Nedgången var dock särskilt påtaglig i Sverige och USA.

Generellt förefaller arbetslösheten i Sverige variera mer över konjunkturcykeln än i både EU-området och USA. Delvis kan detta dock förklaras av att såväl EU som USA är betydligt större ekonomier där olika utveckling i olika länder eller regioner tenderar att ta ut varandra. Särskilt volatil förefaller ungdomsarbetslösheten i Sverige vara. Under den senaste ekonomiska nedgången har den ökat dramatiskt i Sverige medan den endast stigit marginellt i övriga länder. Troligtvis kan detta åtminstone delvis förklaras av den utvecklade anställningstryggheten i Sverige som missgynnar ungdomar och andra grupper med sämre fotfäste på arbetsmarknaden.

Under de senaste 15 åren har arbetslösheten i Sverige varit högre än i USA och Danmark. Skillnaden är särskilt stor bland ungdomar. Nedgången av arbetslösheten i Danmark anses ibland förklaras av de arbetsmarknadsreformer som genomförts sedan 1994.

Sysselsättningsgraden, dvs. andelen sysselsatta av befolkningen 15–64 år, var fram till början av 1990-talet betydligt högre i Sverige än i de flesta länder (se diagram 60). Efter nedgången och återhämtningen på 1990-talet är den svenska sysselsättningsgraden fortfarande betydligt högre än för EU-länderna som genomsnitt och ungefär i nivå med den i USA och Danmark.

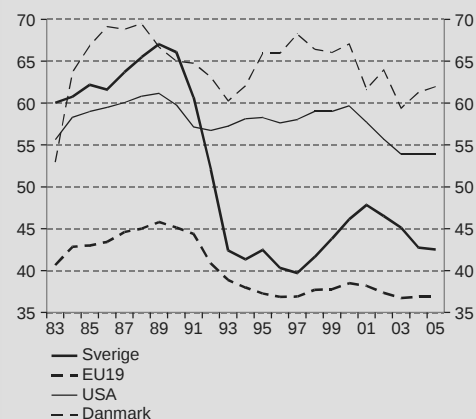
⁷⁹ Den officiella svenska definitionen på öppen arbetslöshet skiljer sig från den gängse internationella definitionen fastställd av ILO. Skillnaden består i att personer som uppfyller kriterierna för arbetslöshet men som heltidsstuderar räknas som arbetslösa enligt ILO-definitionen men som studerande utanför arbetskraften enligt den svenska definitionen. Den förra är därför vanligtvis 1–2 procentenheter högre än den senare. I internationella jämförande statistik används ofta åldersgruppen 15–64 år i stället för 16–64 år (eller 20–64 år) som är brukligt i Sverige.

⁸⁰ EU19 omfattar de EU-länder som också är medlemmar i OECD, dvs. alla nuvarande EU-länder utom Cypern, Estland, Lettland, Litauen, Malta och Slovenien.

Antalet frånvarande från arbetet på grund av sjukdom, semester eller tjänstledighet är dock normalt högre i Sverige än i de flesta andra länder.

Sysselsättningsgraden för ungdomar (15–24 år) är dock sedan början av 1990-talet betydligt lägre i Sverige än i USA och Danmark även om den är något högre än i EU-genomsnittet (se diagram 61). Efter krisen i början av 1990-talet och den kraftiga ökningen av ungdomsarbetslösheten byggdes den treåriga gymnasieskolan ut för att omfatta alla ungdomar. Nedgången i arbetskraftsdeltagande och sysselsättningsgrad blev därför bestående.

Diagram 61 Sysselsättningsgrad
Procent av befolkningen i åldern 15–24 år

Källa: OECD.

4.2 Den svenska arbetsmarknaden

Arbetsmarknadens funktionssätt är avgörande för arbetslösheten och sysselsättningen. En väl fungerande arbetsmarknad bidrar till en låg och stabil arbetslöshet, som i kombination med ett högt arbetsutbud leder till en hög sysselsättning. Det innebär för Sveriges del möjligheten att kombinera en låg arbetslöshet och en hög sysselsättning med att lönerna inte ökar så snabbt att inflationen överskrider Riksbankens inflationsmål på 2 procent.

Ur ett samhällsekonomiskt perspektiv är såväl låg arbetslöshet som hög sysselsättning eftersträvänsvärt i länder som Sverige med höga välfärdsambitioner och därmed förhållandevis höga skatter och bidrag. På lång sikt bestäms sysselsättningen som arbetsutbudet minus jämviktsarbetslösheten. För att uppnå varaktigt hög sysselsättning krävs därför ett högt arbetsutbud och en låg jämviktsarbetslöshet. En hög sysselsättning innebär fler arbetade timmar, vilket är av central betydelse för BNP och därmed för utrymmet för privat och offentlig konsumtion.

Ett högt arbetsutbud avser både ett stort antal personer i arbetskraften och många arbetade timmar. Utbudet av arbetskraft bestäms av befolkningens storlek, dess sammansättning och befolkningens benägenhet att delta i arbetskraften.

En ekonomi utsätts ständigt för störningar som kan påverka sysselsättningen i olika branscher, yrken och regioner på olika sätt, vilket påverkar arbetslösheten åtminstone på kort sikt. Vid sådana störningar bidrar en väl fungerande arbetsmarknad med en flexibel lönebildning till att omställningen sker smidigt utan att leda till en utdragen period med hög arbetslöshet. Arbetsmarknadens funktionssätt och lönebildningens flexibilitet avspeglas i den s.k. jämviktsarbetslösheten, dvs. den arbetslöshet som är förenlig med stabil inflation.

Jämviktsarbetslösheten bestäms bl.a. av hur lönebildningen fungerar samt av hur matchningen mellan lediga jobb och arbetslösa fungerar. En flexibel lönebildning, som uppmuntrar till rörlighet och möjliggör relativlöneförändringar mellan olika branscher, yrken och regioner vid förändrade utbuds- eller efterfrågeförhållanden, bidrar till en lägre arbetslöshet. En effektiv matchning mellan lediga jobb och arbetslösa bidrar också till att hålla arbetslösheten nere. Hur väl matchningen fungerar beror bl.a. på rörligheten mellan olika branscher, yrken och regioner. En låg rörlighet riskerar att leda till att arbetslöshet och bristsituationer uppstår samtidigt på olika delar av arbetsmarknaden, vilket bidrar till en högre jämviktsarbetslöshet. I detta kapitel diskuteras olika faktorer som är av betydelse för den svenska sysselsättningen.

Arbetsutbudet i Sverige

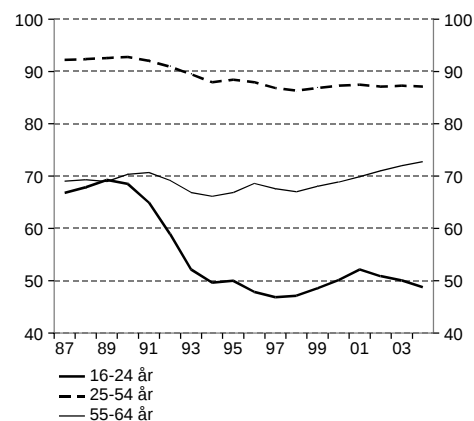
Ett högt arbetsutbud avser både ett stort antal personer i arbetskraften och många arbetade timmar. Utbudet av arbetskraft bestäms av befolkningens storlek och dess arbetskraftsdeltagande. Av befolkningen i arbetsför ålder (16–64 år) har de yngre och äldre åldersgrupperna lägre arbetskraftsdeltagande, på grund av exempelvis studier och pension, och en lägre medelarbetstid än åldersgruppen 25–54 år.

Arbetskraftsdeltagandet för gruppen 25–54 åringar har minskat från 92,2 procent 1987 till 88,5 procent 2005 (se diagram 62). Gruppen 55–64 åringar har däremot ökat sitt arbetskraftsdeltagande, från 69,0 procent 1987 till 72,4 procent 2005. Den största förändringen har dock de yngre stått för. Bland 16–24 åringarna har arbetskraftsdeltagandet minskat från 66,8 procent 1987 till 49,6 procent 2005. Minskningen förklaras av att de yngre studerar i en allt större utsträckning; 1987 studerade 27,4 procent av alla 16–24 åringar medan andelen var 40,2 procent 2004 (se diagram 63). De yngre väljer därmed att träda in på arbetsmarknaden allt senare. Förutom att de yngre deltar i arbetskraften i en mindre utsträckning än 25–54 åringar så har de en lägre medelarbetstid. Den faktiska medelarbetstiden per vecka 2005 var 26,6 för 16–24 åringar och 31,2 för 25–54 åringar.⁸¹

Även kvinnor och män har olika arbetskraftsdeltagande. I ett internationellt perspektiv har kvinnor i Sverige ett högt arbetskraftsdeltagande, men det är fortfarande lägre än för män. 2005 deltog 81,0 procent av alla män i åldrarna 16–64 år i arbetskraften. Motsvarande siffra för kvinnor var 76,1 procent. Förutom att arbetskraftsdeltagandet är lägre för kvinnor än för män så var den faktiska medelarbetstiden per vecka 26,3 för kvinnor och 33,3 för män 2005. Den lägre medelarbetstiden för kvinnor beror främst på en högre andel deltidsarbetande, men även frånvaron är högre bland kvinnor. Bland sysselsatta kvinnor arbetade endast 58,6 procent heltid 2005, att jämföra med 87,9 procent bland männen. Många deltidsarbetslösa vill jobba mer. Av kvinnorna i arbetskraften angav 7,3 procent att de var undersysselsatta 2005 medan motsvarande siffra för männen var 3,3 procent.

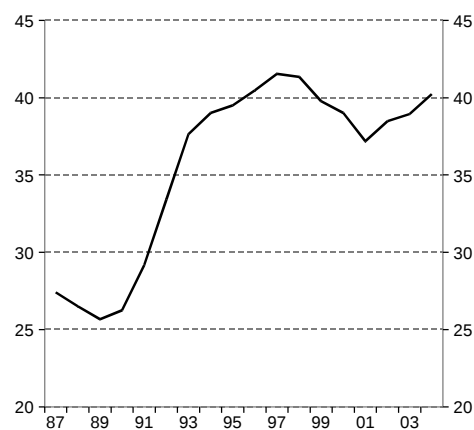
Arbetskraftsdeltagandet skiljer sig även åt mellan grupper med olika ursprung. Utlandsfödda har i genomsnitt ett lägre arbetskraftsdeltagande än svenskfödda. 2005 deltog 80,2 procent av alla svenskfödda i åldrarna 16–64 år i arbetskraften. Motsvarande siffra för utlandsfödda var 69,5 procent. Variationen är stor beroende på från vilket land man invandrat. Historiskt sett så har invandrare i Sverige till övervägande del kommit från andra nordiska länder. Detta förändrades dock under 1980-talets andra hälft då flyktinginvandringen tog fart och arbetskraftsinvandringen minskade. Den ökade flyktinginvandringen har både inneburit en ökad andel invandrare av befolkningen i arbetsför ålder och en förändrad sammansättning av den invandrarna.

Diagram 62 Arbetskraftsdeltagande
Procent

Källa: SCB.

Diagram 63 Studerande som andel av
befolkningen 16–24 år

Källa: SCB.

⁸¹ Avser antalet arbetade timmar i huvudsysslan.

Flyktinginvandrarna uppvisar en lägre anknytning till arbetsmarknaden än arbetskraftsinvandrarna, vilka medvetet sökt sig till Sverige med avsikt att arbeta. En ökad andel flyktinginvandrare av befolkningen i åldern 16–64 dämpar därmed arbetsutbudet och behovet av en förbättrad integration av invandrare på arbetsmarknaden gör sig påmint.

Den demografiska utvecklingen påverkar således hur utbudet av arbetskraft förändras över tiden. En ökande andel personer i grupper med lågt arbetskraftsdeltagande påverkar utbudet av arbetskraft negativt.

Såväl regering och riksdag som arbetsmarknadens parter kan på olika sätt bidra till att öka arbetsutbudet. Ett större antal arbetade timmar kan åstadkommas genom en ökad medelarbetstid eller ett ökat utbud av arbetskraft. Medelarbetstiden kan höjas genom att t.ex. undvika att avtala om arbetstidsförkortningar i stället för timlöneökningar, att öka det ekonomiska utbytet av en extra arbetad timme⁸² eller att underlätta för deltidsarbetslösa att arbeta heltid. Utbudet av arbetskraft kan ökas t.ex. genom minskad ohälsa, förbättrad integration av invandrare på arbetsmarknaden eller ett ökat arbetsutbud bland kvinnor. Ett tidigare inträde, givet bibehållen utbildningsnivå, av ungdomar på arbetsmarknaden, liksom ett senare utträde från arbetskraften för äldre skulle också leda till ett högre arbetsutbud.

En för avtalsrörelsen 2007 relevant fråga är avvägningen mellan arbetstidsförkortning och ökad månadslön. Arbetstidsförkortning inom ett enskilt avtalsområde leder till lägre skattepliktig inkomst och därmed lägre skatteintäkter från detta område. Detta drabbar löntagare inom andra områden via högre skatter eller lägre offentliga förmåner, dvs. arbetstidsförkortningen betalas delvis av andra än de som omfattas av avtalet. Ur samhälls-ekonomisk synvinkel är därför arbetstidsförkortning sämre än ökad månadslön.

En uppskattning av jämviktsarbetslösheten

Från mitten av 1970-talet fram till 1990 ökade sysselsättningen i Sverige trendmässigt, främst till följd av kvinnors stigande arbetskraftsdeltagande. 1976 deltog 69,1 procent av alla kvinnor i åldrarna 16–64 år i arbetskraften. Motsvarande siffra 2005 var 76,1 procent.

Arbetslösheten var under 1980-talet låg och förhållandevis stabil och uppgick till mellan två och tre procent. Sedan försämrades arbetsmarknadssituationen dramatiskt under 1990-talets första hälft i samband med den ekonomiska krisen. Mellan 1990 och 1994 minskade sysselsättningen med mer än 550 000 personer. Arbetskraftsdeltagandet sjönk från 84,5 procent 1990 till 77,6 procent 1994 och samtidigt steg den öppna arbetslösheten

⁸² Se t.ex. ”Marginell utbytesgrad - ett mått på drivkrafterna för arbete”, Specialstudie nr 9, Konjunkturinstitutet, maj 2006. Specialstudien finns tillgänglig via www.konj.se.

till 8,6 procent. I samband med konjunkturuppgången i slutet av 1990-talet steg sysselsättningen och arbetslösheten föll tillbaka. 2005 uppgick arbetslösheten till 5,9 procent (se diagram 64).

Enligt Konjunkturinstitutets bedömning var arbetslösheten i genomsnitt relativt nära sin jämviktsnivå under 1980-talet. I samband med den ekonomiska krisen i början av 1990-talet minskade sysselsättningen och i viss mån blev denna nedgång bestående då jämviktsarbetslösheten steg. Jämviktsarbetslösheten bedöms ha ökat under denna period eftersom krisen påverkade olika branscher, yrken och regioner på olika sätt. I samband med den ekonomiska krisen i början av 1990-talet minskade sysselsättningen drastiskt i samtliga regioner. Den sysselsättningsuppgång som därefter följde under den andra halvan av 1990-talet var däremot ojämnt fördelad över riket. Sysselsättningsuppgången var störst i den privata tjänstesektorn i storstäderna, vilket ledde till att bl.a. Stockholm hade stor brist på arbetskraft mot slutet av 1990-talet. Skogslänen hade fortsatt få vakanser och hög arbetslöshet. Denna regionala obalans bidrog till att arbetslösheten dröjde kvar på en relativt hög nivå.

Sedan mitten av 1990-talet bedöms några faktorer ha bidragit till att reducera jämviktsarbetslösheten. En faktor är att lönebildningen i och med Industriavtalet och dess efterföljare kombinerar en implicit samordning på arbetsmarknaden med en relativt flexibel lokal lönebildning. En annan faktor som bedöms ha bidragit till att minska jämviktsarbetslösheten är den förtidspensionering som ägde rum under slutet av 1990-talet. Det är nämligen troligt att det bland de personer som lämnade arbetskraften fanns en överrepresentation av personer som i annat fall hade varit varaktigt arbetslösa. Andelen förtidspensionerade ökade från 7,1 procent av befolkningen i arbetsför ålder 1996 till 8,5 procent 2004. En sådan utveckling är dock inte önskvärd samhällsekonomiskt eftersom förtidspensionärer sällan återkommer till arbetsmarknaden.

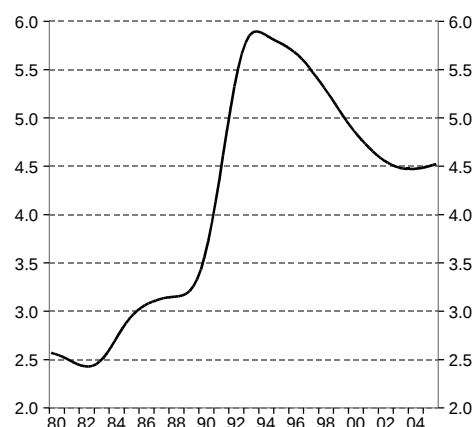
Då jämviktsarbetslösheten är en icke-observerbar storhet måste den uppskattas med indirekta metoder, exempelvis via ekonometriska skattningar. Olika metoder leder till olika slutsatser om jämviktsarbetslöshetens nivå, men samtliga skattningar indikerar att jämviktsarbetslösheten är högre nu än på 1980-talet. Konjunkturinstitutets sammantagna bedömning av jämviktsarbetslösheten, som ständigt omprövas i ljuset av tillkommande information, framgår av diagram 65. I dagsläget bedöms jämviktsarbetslösheten vara 4,6 procent.⁸³ Osäkerheten i denna bedömning är dock stor.

Diagram 64 Öppen arbetslöshet
Procent av arbetskraften

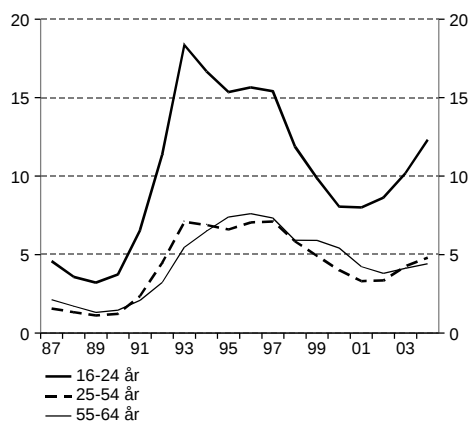
Anm. Arbetslöshet enligt nya AKU. Serien är justerad bakåt i tiden av Konjunkturinstitutet.
Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 65 Jämviktsarbetslöshet
Procent av arbetskraften

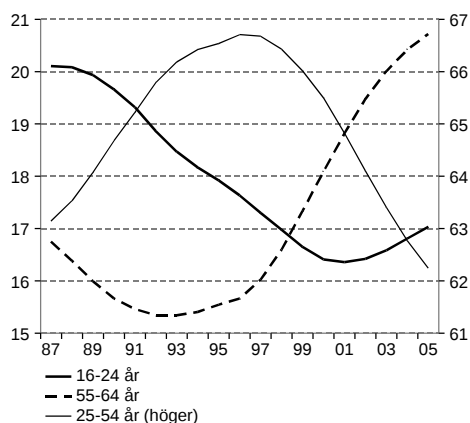

Källa: Konjunkturinstitutet.

⁸³ Jämviktsarbetslösheten bedöms i dag vara 4,6 procent givet att arbetsmarknadens parter tar samma grad av samhällsekonomiskt ansvar som de gjort i de senaste avtalsrörelserna. Arbetsmarknadens parter har dock möjlighet att påverka jämviktsarbetslösheten, se avsnitt 2.3 ”Två av många handlingsalternativ för parternas gemensamma agerande”.

Diagram 66 Arbetslöshet i olika åldersgrupper
Procent av arbetskraften

Källa: SCB.

Diagram 67 Åldersgruppernas utveckling
Andel av total befolkning i åldern 16-64 år

Källa: SCB.

Befolkningens sammansättning påverkar jämviktsarbetslösheten

Ovan nämndes att den demografiska utvecklingen påverkar utbudet av arbetskraft. Även jämviktsarbetslösheten påverkas av befolkningens sammansättning. Olika grupper har nämligen olika arbetslöshet. Åldersgruppen 16–24 år har en högre arbetslöshet än äldre grupper (se diagram 66). Om befolkningens åldersstruktur förändras så påverkas därmed jämviktsarbetslösheten. Om de yngre grupperna ökar sin andel av befolkningen i arbetsför ålder (16–64 år) tenderar jämviktsarbetslösheten att öka, medan den minskar om äldre grupper ökar sin andel, allt annat lika. Av befolkningen i arbetsför ålder var andelen 16–24 åringar som störst mot slutet av 1980-talet för att därefter sjunka fram till början av 2000-talet (se diagram 67). Om andelen unga inte hade minskat under 1990-talet hade sannolikt jämviktsarbetslösheten varit ännu högre under 1990-talet.

Graden av arbetslöshet varierar även mellan personer med olika födelseland. Personer födda utanför Sverige har betydligt högre arbetslöshet än personer födda i Sverige. Liksom för arbetskraftsdeltagandet finns skillnader i arbetslösheten för personer födda utomlands beroende på hur länge de har bott i Sverige och var de är födda. Om andelen födda utomlands ökar kan detta bidra till högre jämviktsarbetslöshet. Integrationsarbetet är således av betydelse både för att få upp arbetskraftsdeltagandet och för att få ner jämviktsarbetslösheten. Det finns inga studier över hur stor effekt den ökande andelen utlandsfödda i arbetskraften har haft på jämviktsarbetslösheten. Det finns dock anledning att tro att effekterna kan vara stora. Andelen invandrare av befolkningen i åldern 18–64 som kommer från länder utanför OECD-området och alltså nästan helt domineras av flyktinginvandrare, vilka uppvisar en högre arbetslöshet än arbetskraftsinvandrare, ökade från 4,7 procent till 8,7 procent mellan 1992 och 2003.⁸⁴ Denna kraftiga ökning av en grupp i arbetsför ålder med mycket hög arbetslöshet har sannolikt haft en betydande effekt på jämviktsarbetslösheten.

Matchningen mellan lediga jobb och arbetslösa

Arbetskraften skiljer sig åt med avseende på bl.a. utbildning, yrkeskompetens och geografisk hemvist. Denna variation i arbetskraften leder till att det tar en viss tid för en arbetsgivare att rekrytera personal och för en arbetslös att hitta ett arbete. En högre geografisk rörlighet och större möjligheter samt incitament till omskolning kan underlätta anpassningen till olika förändringar och därmed bidra till högre sysselsättning och lägre jämviktsarbetslöshet.

⁸⁴ Se Fredriksson, P. och R.. Topel, "Förändrade förutsättningar för svensk lönebildning", i Freeman, R., B. Swedenborg och R. Topel (red.), *Att reformera välfärdsstaten – Amerikanskt perspektiv på den svenska välfärdsstaten*, SNS Förlag, 2006.

Matchningsprocessen på arbetsmarknaden mellan vakanser och arbetslösa brukar illustreras med den s.k. Beveridgekurvan som uppvisar sambandet mellan antalet vakanser och antalet arbetslösa (se diagram 68). Ju färre vakanser det finns, desto lägre sannolikhet för en arbetslös att finna ett arbete, dvs. desto högre arbetslöshet. Genom att studera utvecklingen av antalet vakanser och arbetslösheten framgår det huruvida förändringar på arbetsmarknaden är av konjunkturell eller strukturell natur. En konjunkturell förändring innebär att antalet vakanser och arbetslösheten rör sig åt olika håll. Exempelvis leder fallande efterfrågan i ekonomin till att vakanserna minskar samtidigt som arbetslösheten stiger. I diagram 68 motsvaras detta av en rörelse från punkt A till punkt B. När konjunkturen vänder och efterfrågan i ekonomin stiger motsvaras det av en rörelse från punkt B tillbaka till punkt A. En strukturell förändring, exempelvis en försämrad matchningsprocess på grund av en lägre rörlighet hos arbetskraften, innebär att Beveridgekurvan förskjuts utåt. Ett givet antal vakanser förknippas då med en högre arbetslöshet än tidigare. En försämrad matchningsprocess leder därmed till en högre jämviktsarbetslöshet.

Utvecklingen av den öppna arbetslösheten och antalet vakanser i den svenska ekonomin under 1980-talet visar tydliga konjunkturella rörelser. I början av 1990-talet tycks det däremot ha skett ett skift utåt av kurvan (se diagram 69). Detta indikerar en försämrad matchning på arbetsmarknaden, vilket skulle stödja tesen om en högre jämviktsarbetslöshet under 1990-talet än under 1980-talet.⁸⁵ Det är ännu för tidigt att avgöra huruvida de senaste årens utveckling innebär ett skift inåt av kurvan.

Arbetsmarknadens parter spelar en viktig roll

En flexibel lönebildning, som uppmuntrar till rörlighet bl.a. genom relativlöneförändringar mellan olika branscher, yrken och regioner, kan bidra till en lägre jämviktsarbetslöshet. Sådan flexibilitet kan bl.a. uppnås genom att lokala förhållanden får spela en adekvat roll i lönebildningen. Om lönestrukturen inte är flexibel riskerar arbetslöshet och brist på arbetskraft uppstå samtidigt på olika delar av arbetsmarknaden. En anpassning av de relativa lönerna underlättas om det finns en samsyn på central nivå om att vissa avtalsområden är i behov av snabbare, och andra i behov av långsammare, löneutveckling än genomsnittet.

Diagram 68 Beveridgekurva

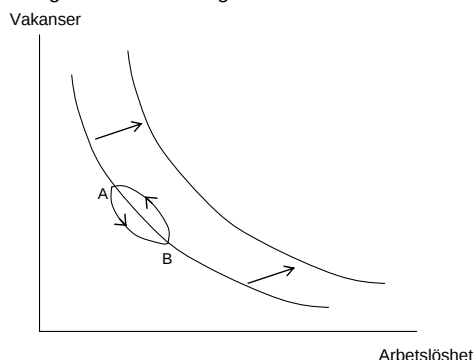
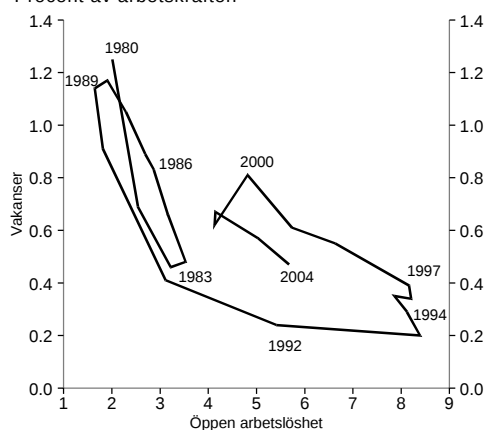

Diagram 69 Beveridgekurva 1980–2004
Procent av arbetskraften

Källa: SCB.

⁸⁵ Johansson, Lundborg och Zetterberg (1999) fann tendenser till att Beveridgekurvan skiftat utåt i början av 1990-talet, vilket skulle tyda på en försämrad matchningseffektivitet på arbetsmarknaden. Skiftet kunde dock inte beläggas vara statistiskt signifikant och antalet observationer från 1990-talet var litet. Se Johansson, S., P. Lundborg och J. Zetterberg, *Massarbetslöshetens karaktär och vägarna till full sysselsättning*, FIEF, Stockholm, 1999. Holmlund (2003) gjorde senare en genomgång utifrån data för hela 1990-talet över antalet vakanser och arbetslösa och drog slutsatsen att 1990-talets arbetslöshet inte kan tillskrivas en försämrad matchningseffektivitet. Se Holmlund, B. "The rise and fall of Swedish unemployment", Working Paper 13, Department of Economics, Uppsala University, 2003.

Den svenska lönebildningen har historiskt sett i hög grad varit centraliserad. Under 1980-talet och i början av 1990-talet skedde en betydande decentralisering, vilket senare under 1990-talet kombinerades med ökad implicit samordning. Efter det höga utfallet i avtalsrörelsen 1995 inledde parterna inom industrin diskussioner om spelreglerna för lönebildningen, vilket ledde fram till Industriavtalet 1997. Avtalet är en överenskommelse mellan fackföreningarna och arbetsgivarorganisationerna inom industrin. Parterna som omfattas av Industriavtalet har som målsättning att den konkurrensutsatta exportindustrin ska bli lönenormerande för övriga avtalsområden genom tidiga avtal. Avtalet innebär att förhandlingarna ska ha sin utgångspunkt i gemensamma bedömningar om de makroekonomiska förutsättningarna för lönebildningen som råder vid förhandlingstidpunkten. Motsvarande avtal finns nu även inom andra avtalsområden. Några år senare inrättades Medlingsinstitutet med ett uttalat mål att samråda med parterna i syfte att skapa samsyn om de samhällsekonomiska förutsättningarna för förhandlingarna och verka för en väl fungerande lönebildning. Preliminära utvärderingar tyder på att lönebildningen har uppvisat ett större samhällsekonomiskt ansvarstagande sedan Industriavtalet och Medlingsinstitutet etablerades.⁸⁶

För att lönebildningen ska kunna bidra till låg arbetslöshet och hög sysselsättning krävs att flexibla relativa löner, såväl inom som mellan avtalsområden, kombineras med en sammantagen löneutveckling som inte är inflationsdrivande även vid en låg arbetslöshet och hög sysselsättning. En rimlig slutsats är därmed att det ökade samarbetet mellan fackförbund och arbetsgivare genom Industriavtalet och efterföljande samarbetsavtal medfört en lägre jämviktsarbetslöshet.

Flexibilitet på arbetsmarknaden

För att upprätthålla en önskvärd sysselsättning ställs stora krav på att lönerna anpassas till de störningar som ekonomin ständigt utsätts för. En sådan störning är förändrad produktivitetstillväxt. Vid en nedväxling i produktivitetstillväxten måste löneutvecklingen bromsas. Ju längre tid en sådan inbromsning tar, desto längre kommer den lägre produktivetsökningen hålla uppe arbetslösheten. I en omfattande studie av real lönestelhet i tretton länder finner Dickens m.fl. (2006) att Sverige har den högsta reallönestelheten av alla de studerade länderna.⁸⁷ Studien baseras på data fram till och med 2003.

Med ett stort antal personer med låg kompetens i förhållande till arbetsmarknadens krav blir minimilöner och ingångslöner av

⁸⁶ Se Vartiainen, J. och L. Nekby, "Wage Setting Institutions in Sweden – a Timeline and an Economic Interpretation", stencil, uppsats skriven för det nordiska NOS-S-projektet, 2006.

⁸⁷ Se Dickens, W. m.fl., "The Interaction of Labor Markets and Inflation: Analysis of Micro Data from the International Wage Flexibility Project", The International Wage Flexibility Project, 2006.

betydelse. Jämfört med andra länder har Sverige förhållandevis höga minimilöner⁸⁸, vilket kan vara ett hinder för nytilträdande på arbetsmarknaden. Ett ytterligare ökat utrymme för individuell lönesättning kan underlätta för dessa grupper att komma in på arbetsmarknaden.⁸⁹ Det är dock lönekostnaden, och inte bara lönen, som är avgörande för anställningsbesluten. Ett substitut eller komplement till lägre ingångslöner och minimilöner kan därför vara lägre arbetsgivaravgifter för nytilträdande på arbetsmarknaden. Ju mer arbetslivserfarenhet de grupper som är svårplacerade på arbetsmarknaden har möjlighet att få, desto lägre kommer jämviktsarbetslösheten att vara.

DETTA AVSNITT I KORTHET

- En väl fungerande arbetsmarknad bidrar till en låg och stabil arbetslöshet, som i kombination med ett högt arbetsutbud leder till en hög och stabil sysselsättning.
- Såväl regering och riksdag som arbetsmarknadens parter kan på olika sätt bidra till att öka arbetsutbudet. Ett större antal arbetade timmar kan åstadkommas genom en ökad medelarbets tid och ett utökat utbud av arbetskraft.
- Medelarbets tiden kan höjas t.ex. genom högre ekonomiskt utbyte av en extra arbetad timme och genom att underlätta för deltidsarbetslösa att få arbeta heltid.
- Utbudet av arbetskraft kan ökas t.ex. genom minskad ohälsa, förbättrad integration av invandrare, högre utbyte av arbete samt åtgärder som ökar kvinnornas arbetsutbud.
- För att lönebildningen ska kunna bidra till låg arbetslöshet och hög sysselsättning krävs att en hög flexibilitet i löneutvecklingen, såväl inom som mellan avtalsområden, kombineras med en sammantagen löneutveckling som inte är inflationsdrivande även vid en låg arbetslöshet och hög sysselsättning.
- Ur samhällsekonomiskt synvinkel är arbetstidsförkortningar sämre än ökad månadslön.

⁸⁸ Se Skedinger, P. "Svenska minimilöner i den globaliserade ekonomin", *Ekonomisk Debatt*, nr 4, 2006.

⁸⁹ Relativt höga minimilöner kan dock vara önskvärt ur ett inkomstfördelningsperspektiv.

5 Strukturiomvandling och lönespridning

I kapitel 1 ”Arbetskostnadens utveckling” presenterades en tanke-ram som belyser lönebildningens drivkrafter och i kapitel 2 ”De närmaste årens ekonomiska utveckling” analyseras den ekonomiska utvecklingen vid olika handlingsalternativ för arbetsmarknadens parter. Alla dessa analyser handlar om den genomsnittliga arbetskostnadsökningen i näringslivet. Givetvis varierar arbetskostnadsutvecklingen mellan branscher, företag och individer. Arbetsmarknadsparterna på central och lokal nivå är bäst informerade om olika branschers, företags och individers specifika förutsättningar för arbetskostnadsökningar.

Lönestrukturen, dvs. de relativa lönerna, är också samhälls-ekonomiskt intressant. Lönespridningen har ökat i de flesta industriländer under de senaste decennierna. I detta kapitel presenteras utvecklingen av lönespridningen i Sverige och internationellt. De två första avsnitten presenterar en analys om hur strukturiomvandlingen av den globala ekonomin påverkar lönespridningen. Det sista avsnittet analyserar utvecklingen av lönespridningen i Sverige.

5.1 Ökad lönespridning internationellt

Spridningen i lön och inkomst mellan individer har ökat i de flesta OECD-länder under de senaste decennierna. Dock finns stora variationer både vad gäller nivå för och utveckling av lönespridningen. Tabell 17 presenterar kvoten mellan den 90:e och 10:e percentilen ($P90/P10$) i timlönespridningen.^{90 91} Den utgör ett mått på den relativa lönen mellan hög- och låginkomsttagare, där exempelvis en kvot på 2,0 innebär att löntagarna i den 90:e percentilen i genomsnitt har dubbelt så hög lön som löntagarna i den 10:e percentilen.

⁹⁰ Löntagarna delas in i 100 s.k. percentilgrupper efter storleken på timlönen. Den första percentilen innehåller den hundradel av löntagarna som har de lägsta timlönerna, den andra percentilen de som har de näst lägsta timlönerna, osv.

⁹¹ Den statistik som presenteras här baseras på bruttolöner, dvs. löner före skatt, för heltidsanställda. För Sveriges del är kvoten beräknad på årsinkomst rapporterad från SCB. Beräkningar på timlön, veckolön etc. kan också förekomma i OECD:s lönestatistik, beroende på vilket land och statistikproducent som rapporterat.

Tabell 17 Lönespridning i OECD åren 1975–2001

Percentilkvot P90/P10

	1975–79	1980–84	1985–89	1990–94	1995–99	2000–01
USA	3,75	3,91	4,23	4,39	4,59	4,64
Kanada	3,90	4,24	4,45	4,20	3,65	3,71
Österrike	..	3,45	3,49	3,56	..	..
Storbritannien	2,93	3,09	3,30	3,39	3,45	3,40
Frankrike	3,35	3,18	3,19	3,21	3,07	..
Japan	3,00	3,08	3,15	3,07	2,99	..
Australien	2,64	2,88	2,83	2,82	2,94	3,07
Tyskland	..	2,88	2,86	2,79	2,87	..
Nederländerna	2,57	2,47	2,55	2,60	2,85	..
Finland	2,65	2,49	2,50	2,39	2,36	2,41
Sverige	2,15	2,01	2,09	2,11	2,23	2,30

Anm. (..) indikerar icke tillgänglig data.

Källa: OECD.

Som framgår av tabell 17 har Sverige den lägsta lönespridningen under alla granskade perioder. För åren 2000–2001 var kvoten mellan den 90:e och 10:e percentilen 2,30 i Sverige. USA tillsammans med Kanada, Österrike och Storbritannien har störst lönespridning. Lönespridningen ökade i de anglosaxiska länderna under första delen av 1980-talet, medan den i övriga europeiska länder tenderade att minska under denna period. Under senare delen av 1980-talet och under 1990-talet ökade spridningen i flertalet länder. Lönespridningen i Sverige har gradvis ökat från 1980-talets början, men från en internationellt sett låg nivå.

Det är också intressant att analysera spridningen i disponibel inkomst, dvs. det belopp som kan användas för konsumtion eller sparande. Disponibel inkomst beräknas som summan av faktorinkomsterna plus transfereringar minus skatter. En jämförelse mellan inkomsttagarna i den 90:e och 10:e percentilen i olika OECD-länder visar att även svenska disponibla inkomster har en låg spridning (se tabell 18). Sverige hör, tillsammans med övriga nordiska länder, till de länder som har lägst inkomstspridning i ett internationellt perspektiv. Kontinentaleuropeiska länder återfinns i en grupp med ”medelstor” inkomstspridning, där spridningsmättet ligger mellan 3,0 och 3,6. Bland de länder som har förhållandevis hög inkomstspridning märks de anglosaxiska och de sydeuropeiska länderna.

Tabell 18 Inkomstspridning i OECD-länder omkring år 2000

Percentilkvot P90/P10

	År	90/10
USA	2000	5,45
Estland	2000	5,08
Spanien	2000	4,78
Grekland	2000	4,77
Storbritannien	1999	4,59
Irland	2000	4,56
Italien	2000	4,48
Australien	1994	4,33
Kanada	2000	3,95
Polen	1999	3,57
Ungern	1999	3,57
Frankrike	1994	3,54
Schweitz	2002	3,38
Belgien	2000	3,31
Tyskland	2000	3,29
Luxemburg	2000	3,24
Österrike	2000	3,17
Tjeckien	1996	3,01
Nederländerna	1999	2,98
Sverige	2000	2,96
Finland	2000	2,90
Slovakien	1996	2,88
Danmark	1992	2,85
Norge	2000	2,80

Anm. Kvoten beräknad på disponibel inkomst.

Källa: Luxembourg Income Study (LIS) mikrodatabas, 2006.

Ett annat sätt att analysera skillnader i lönespridning mellan olika länder är att jämföra löneskillnader mellan olika yrkesgrupper. Freeman och Oostendorp (2000) undersöker lönenivåerna för 161 yrken i 150 länder mellan åren 1983 till 1998.⁹² Studien fokuserar dels på hur utvecklingen av löneskillnader mellan yrkesgrupper varierat mellan länder och dels på hur ökad handel mellan länder påverkat lönen för olika yrkesgrupper. De fann att löneskillnaden mellan yrkesgrupper, och därmed indirekt utbildningsgrupper, har ett negativt samband med nivån på landets BNP per capita, dvs. ju fattigare ett land är desto större är löneskillnaderna mellan yrkes- och utbildningsgrupper. Studien finner även resultat som motsäger etablerad ekonomisk teori. Trots den ökande världshandeln, vilket enligt etablerad ekonomisk teori ska bidra till att priset på arbetskraft utjämnas⁹³, har löneskillnaderna inom samma yrke ökat mellan länder under den observerade perioden.

⁹² Se Freeman, R. och R. Oostendorp, "Wages around the world: pay across occupations and countries", Working Paper 8058, NBER, 2000.

⁹³ Se avsnitt 5.2 "Förklaringar till ökad lönespridning internationellt" för en fördjupad diskussion.

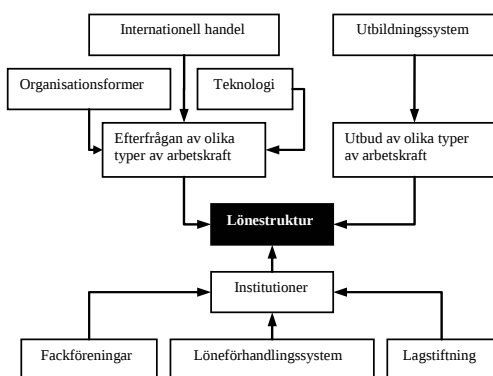
DETTA AVSNITT I KORTHET

- Lönespridningen har ökat i de flesta OECD-länder under de senaste decennierna.
- USA tillsammans med Kanada, Österrike och Storbritannien har störst lönespridning.
- Sverige har låg lönespridning, trots att spridningen ökat från 1980-talets början.

5.2 Förklaringar till ökad lönespridning internationellt

Den internationella trenden med ökad lönespridning har gett upphov till en forskning om tänkbara orsaker. I figur 6 sammanställs de viktigaste orsakerna till den ökade lönespridningen uppdelade i förklaringar som betonar förändringar i efterfrågan respektive utbud av olika typer av arbetskraft och förklaringar som betonar institutionella faktorer.

Figur 6 Lönestrukturens bestämningsfaktorer

Av de förklaringar som betonar förändringar i efterfrågan av kvalificerad arbetskraft framhålls emellanåt ökad internationell handel som den viktigaste orsaken till ökad lönespridning. Hypotesen är att ökad internationell handel medför utflyttning av enklare produktion från industriländer, vilket tenderar att minska de relativa lönerna för mindre kvalificerad arbetskraft i industriländerna. Hypotesen om att ökad konkurrens från låglöneländer har minskat de relativa lönerna för mindre kvalificerad arbetskraft baseras på utrikeshandelsteorin.⁹⁴ Utgångspunkten för teorin är att industriländer har en hög andel kvalificerad arbetskraft medan utvecklingsländer har en hög andel mindre kvalificerad arbetskraft.

Enligt den inflytelserika s.k. Heckscher-Ohlin-modellen leder utrikeshandel till att länder i allt högre grad specialiserar sig på produkter som tillverkas med hjälp av produktionsfaktorer som länderna har relativt gott om. Ett land som har en stor andel kvalificerad arbetskraft kan producera kvalificerade produkter till lägre relativ kostnad, jämfört med länder som har låg andel utbildad arbetskraft. Det är därför naturligt att industriländer främst producerar kvalificerade produkter och exporterar dessa i utbyte mot produkter som kräver intensivare insats av mindre kvalificerad arbetskraft. Handel med kvalificerade produkter kommer att ske om världsmarknadspriset på dessa överstiger det pris som skulle gälla på hemmamarknaden utan handel. För industriländer innebär utrikeshandel enligt denna teori därför stigande relativpriser på kvalificerade produkter. Export av dessa

⁹⁴ För en grundläggande introduktion till utrikeshandelsteorin se t.ex. Krugman, P. och M. Obstfeld, *International economics, theory and policy*, Addison-Wesley, 2006.

produkter innebär högre efterfrågan på kvalificerad arbetskraft, vilket driver upp lönen för kvalificerad arbetskraft jämfört med lönen för mindre kvalificerad arbetskraft i industriländerna.

Minskade kommunikations- och transportkostnader samt färre handelshinder i kombination med att nya länder integrerats i världshandeln kan bidra till att utbudet av produkter från länder med riklig tillgång på mindre kvalificerad arbetskraft ökar. Detta innebär att världsmarknadspriset på mindre kvalificerade produkter och tjänster faller. Givet specifika antaganden⁹⁵ innebär utrikeshandelsteorins s.k. faktorprisutjämningssteorem att prisfallet på mindre kvalificerade produkter leder till att lönerna pressas neråt för den mindre kvalificerade arbetskraften. Den ökade världshandeln kan på detta sätt leda till ökad lönespridning i industriländerna. Om löner är trögrörliga nedåt, exempelvis genom minimilönenivåer eller höga reservationslöner, kommer justeringarna delvis att ske genom att sysselsättningen för den mindre kvalificerade arbetskraften minskar.

Utrikeshandelsteorins förklaring till den ökade lönespridningen har dock ifrågasatts. För det första påverkas faktorpriserna i ett land inte enbart av konkurrens från andra länder. Skillnader i tillgång till olika teknologi samt tillgång till viktiga marknader spelar en viktig roll. Detta skulle innebära en mera begränsad press neråt på lönerna för mindre kvalificerad arbetskraft, än i fallet med fullständig faktorprisutjämnning. För det andra så får teorin endast svagt stöd i många empiriska studier av effekter av handel och utländska direktinvesteringar på arbetskraftefterfrågan i hemlandet. Studierna visar att effekterna är förhållandevis små. Sammantaget bidrar dessa observationer till att det är svårt att dra några starka slutsatser om i vilken mån ökad internationell handel har bidragit till den ökade lönespridningen.⁹⁶

En annan förklaring, som också utgår från förändringar i efterfrågan på olika typer av arbetskraft, betonar i stället den tekniska utvecklingen som den centrala drivkraften bakom den ökade lönespridningen. Utgångspunkten är att den tekniska utvecklingen, främst datoriseringen, har förändrat produktionsmetoderna i industriländerna på ett sätt som har ökat efterfrågan på kvalificerad arbetskraft. Exempelvis har datoriseringen underlättat en automatisering av rutinmässiga arbetsuppgifter som tidigare utfördes manuellt, samtidigt som den har gjort det lönsammare att skräddarsy produkter efter kundens behov och att utveckla

⁹⁵ Faktorprisutjämningssteomet förutsätter att länderna har tillgång till samma teknologi och frånvaro av såväl handelskvoter som tull- och transportkostnader.

⁹⁶ Se t.ex. Ekholm, K. och K. Hakkala, "Hur påverkar handel och utflyttning av produktion den svenska arbetsmarknaden", *Ekonomisk Debatt*, nr 4, 2006. eller Feenstra, R. och G. Hanson, "The impact of outsourcing and high technology capital on wages: estimates for the United States, 1979-1990", *Quarterly Journal of Economics*, No. 114 (3), 1999 eller Katz, L. och D. Autor, "Changes in the Wage Structure and Earnings Inequality" i Ashenfelter, O. och D. Card, *Handbook of Labor Economics*, Vol 3A, Elsevier Science, North-Holland, 1999.

nya produkter.⁹⁷ Den ökade relativa efterfrågan på kvalificerad jämfört med mindre kvalificerad arbetskraft har ökat relativlönerna för kvalificerad arbetskraft och därigenom ökat lönespridningen. Det som talar för denna teori är dels att introduktionen av datorer och den ökande lönespridningen sammanfaller tidsmässigt. Efter att persondatorerna introducerades i USA i slutet av 1970-talet började lönespridningen öka. Vidare tyder forskningsresultat på att det finns en korrelation mellan utbildning och datoranvändande. Personer med högre utbildningsnivå tenderar i högre grad att använda datorer i sitt arbete, vilket talar för att datoranvändning och kvalificerad arbetskraft är komplement till varandra. Även vid samma utbildningsnivå är personer olika bra på att utnyttja de tekniska framstegen, vilket kan öka spridningen av produktivitet och löner mellan individer. Förklaringen att sammansättningen av arbetskraftsefterfrågan påverkas av teknisk utveckling framstår som något tillförlitligare än teorin om ökad internationell handel, eftersom inga observationer direkt talar emot den. Troligen har båda faktorerna betydelse.

Det finns även andra faktorer som kan förklara ökad efterfrågan på kvalificerad arbetskraft. En förklaring tar fasta på att organisationsformerna har förändrats.⁹⁸ Tidigare var produktionen i högre grad uppbyggd så att arbetstagarna utförde vissa väl avgränsade uppgifter, s.k. "tayloristiska" organisationer. Under de senaste decennierna har flexibla organisationsformer blivit allt vanligare. Dessa "holistiska" organisationer kännetecknas exempelvis av lagarbete och arbetsrotation, färre beslutsnivåer och decentraliserat ansvar samt ökade krav på kontinuerlig inläring hos arbetskraften.⁹⁹ När sådana organisationer blir allt vanligare tenderar efterfrågan på kvalificerad arbetskraft att öka eftersom denna torde vara bättre lämpad för sådana mer komplexa arbetsuppgifter. Teorin kan ses som ett komplement till de ovan diskuterade förklaringarna. Teknisk utveckling kan t.ex. genom landvinningar inom IT-området ha drivit på utvecklingen mot "holistiska" organisationsformer. Den ökande internationella handeln kan ha gjort det möjligt för industriländernas företag att skifta till produkter och produktionsprocesser som kräver "holistiska" organisationsformer, medan mer rutinmässig produktion utlokaliseras till andra länder.

Ytterligare en förklaring till ökad lönespridning fokuserar på förändringar av institutionella faktorer. I synnerhet har forskningen betonat betydelsen av anslutningsgrad i fackföreningar,

⁹⁷ Katz, L. och D. Autor, "Changes in the Wage Structure and Earnings Inequality" i Ashenfelter, O. och D. Card, *Handbook of Labor Economics*, Vol 3A, Elsevier Science, North-Holland, 1999.

⁹⁸ Lindbeck, A. och D. Snower, "Multitask Learning and the Reorganization of Work: From Tayloristic to Holistic Organization", *Journal of Labor Economics*, No. 18, 2000.

⁹⁹ Med en holistisk organisationsprincip menas att arbetsorganisationen är mer flexibel, med ökade möjligheter för enskilda individer eller arbetsgrupper att fatta självständiga beslut, och med ett större inslag av olika typer av arbetsuppgifter. Vilket kan jämföras med en tayloristisk arbetsorganisation, som har ett större inslag av övervakning, kontroll och avgränsade arbetsuppgifter.

graden av centraliserade löneförhandlingssystem samt nivåer för minimilöner. Därvid identifieras två möjliga orsaker för den ökade lönespridningen i USA.¹⁰⁰ För det första sänktes den federala minimilönen (realt) i USA under perioden 1979–1988, vilket kan förklara den ökade spridningen i den nedre delen av lönefördelningen. För det andra minskade antalet fackföreningsanslutna i USA. Dessa två orsaker kan dock knappast förklara den ökade lönespridningen i den övre delen av inkomstfördelningen.¹⁰¹

DETTA AVSNITT I KORTHET

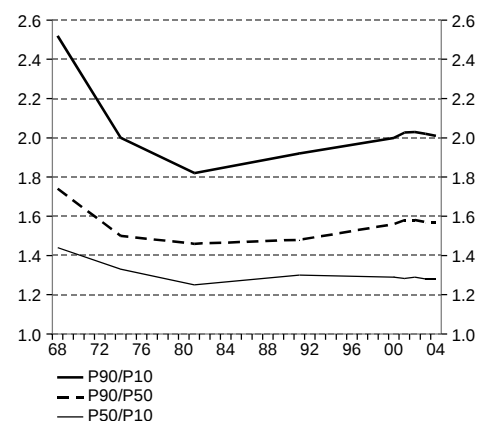
- Forskningen om tänkbara orsaker till en ökad lönespridning i industriländerna kan delas in i förklaringar som betonar förändringar i utbudet av och efterfrågan på olika typer av arbetskraft, samt förändringar av institutionella faktorer.
- Ökad efterfrågan på kvalificerad arbetskraft jämfört med efterfrågan på mindre kvalificerad arbetskraft förklaras bl.a. av ökad internationell handel och den tekniska utvecklingen. Den senare förklaringen bedöms ha ett något starkare stöd än den första förklaringen.
- Forskningen har inte tydligt kunnat identifiera en enskild orsak till den ökade lönespridningen. Troligtvis beror den ökade lönespridningen på flera olika faktorer.

5.3 Lönespridningen i Sverige

Diagram 70 visar lönespridningen i Sverige mätt med percentilkvoterna P90/P10, P90/P50 och P50/P10. Lönespridningen minskade påtagligt från slutet av 1960-talet till början av 1980-talet. Timlönen för en inkomsttagare i den 90:e percentilen var år 1968 ungefär 2,5 gånger timlönen för en inkomsttagare i den 10:e percentilen. 1981 hade denna kvot sjunkit till ca 1,8. Sedan mitten av 1980-talet har löneskillnaderna åter ökat något, denna kvot är nu ca 2,0.¹⁰²

Av diagram 70 framgår också att lönespridningen under 1990-talet har ökat mest inom den övre halvan av lönefördelningen. Det är således främst skillnaden mellan inkomsttagare i den 90:e och den 50:e percentilen (P90/P50) som har ökat. Skillnaden mellan inkomsttagare i den 50:e och den 10:e per-

Diagram 70 Lönespridning i Sverige
Kvot

Anm. T.o.m. 2000 är lönespridning beräknad på timlöner rapporterade från LNU, från 2001 på månadslöner rapporterade från SCB.
Källa: SCB och Levnadsnivå undersökningen (LNU).

¹⁰⁰ Se t.ex. Card, D. och J. DiNardo, "Skill biased technological change and rising wage inequality: some problems and puzzles" *Journal of Labor Economics*, No. 20, 2002 eller Lemieux, T., "Increasing Residual Wage Inequality: Composition Effects, Noisy Data, or Rising Demand for Skill?", *American Economic Review*, Vol. 96, No. 3, June 2006.

¹⁰¹ Se t.ex. Autor, D. m.fl., "Trends in U.S wage inequality: Re-assessing the revisionists", Working Paper 11627, NBER, 2005.

¹⁰² Dessa siffror skiljer sig något från siffrorna i tabell 17 beroende på olika dataunderlag.

tilen (P50/P10) har inte ändrats markant. Nivåer på löner i respektive percentil, samt spridningsmått för år 1995 och 2003 presenteras i tabell 19.

Tabell 19 Lönespridningen år 1995 och 2003

Nivåer och spridningsmått respektive år

	P10	P50	P90	"Gini"-koefficient	Kvot P90/P10
År 1995	11 800	14 650	21 325	15,0	1,81
År 2003	15 800	20 300	31 900	17,6	2,02

Anm. Lönespridning beräknad på månadslöner rapporterade från SCB. De redovisade percentilvärdena för de olika åren är i nominella enheter. Ginikoefficienten beräknas vanligtvis på disponibel inkomst. I detta fall är dock koefficienten beräknad på timlön.¹⁰³
Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

En utförligare analys av utvecklingen av lönespridningen mellan 1995 och 2003 presenteras i tabell 20. Tabellen redovisar lönespridningen mellan olika percentiler, samt differensen och den procentuella förändringen i P90/P10 måttet, mellan 1995 och 2003. Från tabellen framgår att kvoten mellan den 90:e och 10:e percentilen (P90/P10) ökat med 11,5 procent, samt att kvoten mellan den 90:e och 70:e percentilen (P90/P70) ökat med 5 procent.

Nästan hälften av ökningen i P90/P10-måttet mellan 1995 till 2003 beror alltså på att spridningen i lön mellan den 90:e och 70:e percentilen har ökat. Ökningen i P70/P50-måttet bidrar med ca en fjärdedel av ökningen. Spridningen i lön mellan den 30:e och 10:e percentilen har inte ändrats så mycket, dvs. det har endast skett små förändringar av spridningen i den nedre delen av lönefördelningen. Sammantaget beror den ökande lönespridningen mellan 1995 och 2003 framför allt på en ökning av de högsta lönerna.

¹⁰³ Gini-koefficienten är ett mätverktyg för att skatta ojämlikheten i en inkomst- eller lönefördelning. Gini-koefficienten kan röra sig mellan 0 och 100, och har en intuitiv tolkning: den representerar inkomstgapet mellan två slumpmässigt valda individer, jämfört med en jämn inkomst- eller lönefördelning. Ett exempel förtydligar detta: anta att samhället består av två medborgare och att den totala inkomsten är 100 kronor. Då, om Gini-koefficienten är t.ex. 23, innebär detta att den bättre lottade av dessa två individer får 73 kronor och den låginkomsttagaren får 27 kronor. Koefficientvärdet 23 är alltså skillnaden mellan den rikas inkomst (73) och den inkomsten som han skulle få om fördelningen var alldeles jämn, 50 kronor var. Gini-koefficienten tar inte hänsyn till individernas produktivitet eller andra egenskaper.

Tabell 20 Utveckling av spridningsmått

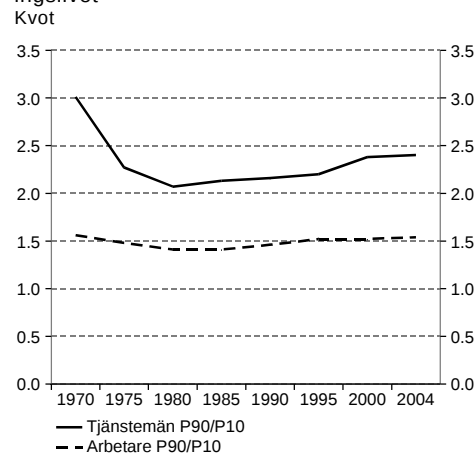
Relativförändring 1995 till 2003

	P90/P10	P90/P70	P70/P50	P50/P30	P30/P10
År 1995	1,81	1,29	1,13	1,10	1,13
År 2003	2,02	1,36	1,16	1,12	1,15
Differens (03–95)	0,21	0,07	0,03	0,02	0,02
Procentuell förändring	11,5	5,0	2,8	1,6	1,7
Andel av förändring av P90/P10		45	25	14	16

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 71 illustrerar hur lönespridningen har utvecklats för tjänstemän och arbetare i näringslivet mellan 1970 och 2004. Av diagrammet framgår att lönespridningen inom tjänstemannagruppen har ökat under senare delen av 1990-talet. Däremot har lönespridningen inom arbetargruppen varit stabil. I kombination med föregående observation tyder detta på att ökningen i det högre segmentet i lönefördelningen bidragit till att öka lönespridningen inom tjänstemannagruppen.

Diagram 71 Lönespridning inom tjänstemannagruppen och inom arbetargruppen, näringslivet

Källa: Svenskt näringsliv.

Varierad lönespridning inom olika sektorer

I detta avsnitt redovisas lönespridningen och utvecklingen inom olika sektorer på arbetsmarknaden. Vidare diskuteras utveckling av löner för olika utbildningsgrupper. Tabell 21 presenterar andelen sysselsatta, nivåer på löner i respektive percentil samt spridningsmått för arbetsmarknadens olika sektorer år 2003.

Tabell 21 Lönespridningen efter sektor, år 2003

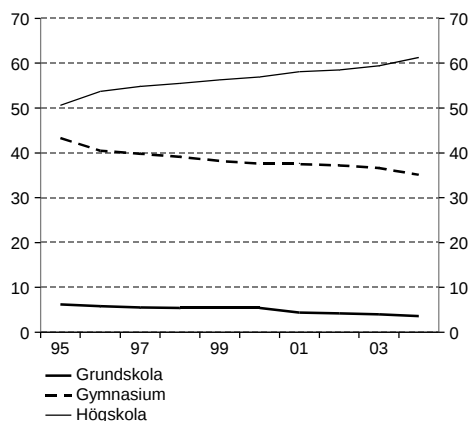
Nivåer och spridningsmått

Sektor	Andel syss.	P10	P50	P90	"Gini"	Kvot P90/P10
Kommun	19,0	15 400	18 800	25 200	11,2	1,64
Landsting	6,1	16 800	21 100	34 500	18,7	2,05
Stat	5,6	17 600	22 800	34 600	15,8	1,97
Privat	69,3	15 800	20 700	33 800	18,9	2,14

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

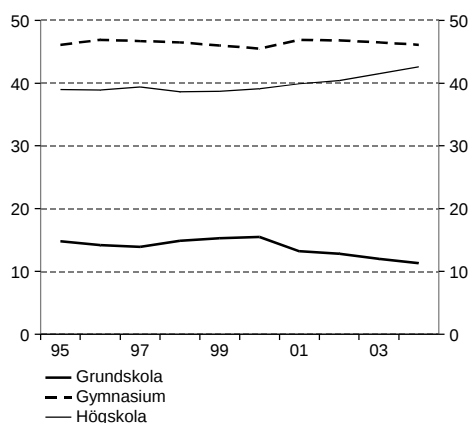
Tabell 21 visar att lönespridningen är störst inom den privata sektorn, tätt följd av landstingen. Spridningen är lägst i kommunerna. Tabell 22 visar förändringen av olika spridningsmått från 1995 till 2003. De procentuella förändringarna i spridningsmättet P90/P10 för stat och kommun uppgår till ca 6–7 procent, för privata sektorn och landstingen ökade spridningen med 9,4 respektive 23,0 procent.

Diagram 72 Anställda per utbildningsnivå, landsting

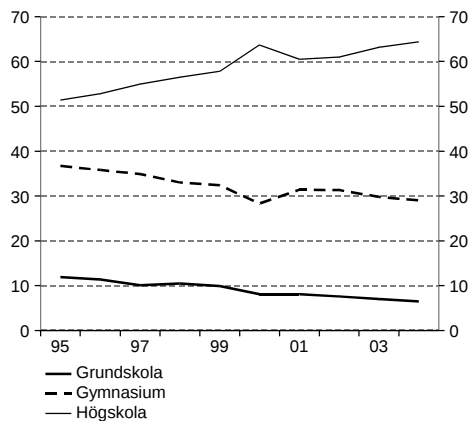
Källa: SCB.

Diagram 73 Anställda per utbildningsnivå, kommun

Källa: SCB.

Diagram 74 Anställda per utbildningsnivå, stat

Källa: SCB.

Tabell 22 Utveckling av spridningsmått efter sektor

Procentuell förändring mellan 1995 till 2003

	Gini	P90/P10	P90/P70	P70/P50	P50/P30	P30/P10
Landsting	22,4	23,0	13,4	1,7	3,9	2,7
Kommun	5,2	5,9	2,1	-0,3	1,2	2,8
Stat	9,4	6,8	0,9	0,4	3,7	1,8
Privat	14,7	9,4	4,4	3,1	1,3	0,3

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Tabell 23 visar förändringen av P90/P10-måttet uppdelat på olika percentilintervall mellan åren 1995 till 2003. Från tabellen framgår att 62 procent av ökningen i P90/P10-måttet för landstingssektorn beror på att spridningen i lön mellan den 90:e och 70:e percentilen ökat. Detta innebär att den ökande lönespridningen i landstingssektorn mellan 1995 och 2003 till stor del beror på att spridningen av lönen ökat i det högre segmentet i lönefördelningen, dvs. en ökning av de högsta lönerna. Denna bild är även tydlig för den privata sektorn, där 48 procent av ökningen i P90/P10 kan hänföras till ökad spridning inom P90/P70. Däremot visar tabellen att det största bidraget till ökad lönespridning inom kommuner och stat har skett genom ökad spridning i nedre delen av fördelningen, där mer än 70 procent av förändringen i P90/P10 förklaras av ökad spridning inom P50/P30 och P30/P10.

Tabell 23 Förändring i P90/P10-måttet efter sektor

Förändring från 1995 till 2003 uppdelat i procentintervall

	P90/P70	P70/P50	P50/P30	P30/P10
Landsting	62	8	18	13
Kommun	36	-6	21	49
Stat	13	5	55	27
Privat	48	34	15	4

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

En ökad lönespridning kan bero på att den underliggande fördelningen av produktiva egenskaper, dvs. sammansättningen av olika typer av arbetskraft, har förändrats. Men det kan även bero på att värderingen av olika produktiva egenskaper och därmed kompensationen har förändrats. Vid en granskning av spridningsmått över tiden är det därför relevant att beakta sammansättningsförändringar. Diagram 73 till diagram 75 visar utvecklingen av andelen anställda i olika utbildningsgrupper inom kommunerna, staten, landstingen och den privata sektorn. Av diagrammen framgår att andelen anställda med grundskoleutbildning som högsta utbildning har minskat över tiden. Vidare framgår att andelen sysselsatta med utbildning från högskola som högsta utbildningsnivå har ökat i alla sektorer.

Vilken effekt en förändring i sammansättningen av olika utbildningsgrupper har på lönespridningen inom en sektor, beror på om den förorsakats av en förändring i utbudet eller efterfrå-

gan på arbetskraft. Om en ökning av antalet högskoleutbildade speglar att utbudet av dessa har ökat, kan detta ha en dämpande effekt på spridningen. Men om ökningen i stället speglar en ökad efterfrågan på högskoleutbildade kan detta bidra till att öka spridningen.

Sammansättningen har varit mest stabil i kommunerna, där ökningen av lönespridningen också var lägst. Inom den privata sektorn har andelen anställda med endast grundskoleutbildning sjunkit markant och där har även lönespridningen ökat något mer.

Utbildningspremien mäter hur mycket lönen i genomsnitt ökar av ett extra utbildningsår. Premien avspeglar arbetsmarknadens värdesättning av utbildning och det påverkar naturligtvis även den allmänna lönespridningen. Tabell 24 visar utvecklingen av utbildningspremien från 1968 till 2000. Skattningar av utbildningspremien tyder på att den till stor del har följt utvecklingen av den totala lönespridningen, med minskade relativlöneskillnader mellan utbildningsgrupper under 1970-talet och ökade skillnader i slutet av 1980-talet. Av tabellen framgår att utbildningspremien minskade från 8,5 procent år 1968 till 4,4 procent år 1991, för att sedan öka till 4,8 procent år 2000.

Tabell 24 Utbildningspremie

Genomsnittlig löneökning för ytterligare ett utbildningsår, procent.

	1968	1974	1981	1991	2000
Lönepremie av utbildning	8,5	5,1	4,6	4,4	4,8

Anm. Resultaten är baserade på en serie tvärsnittsregressioner (med lön som beroende variabel) med kontroll för (oberoende variabler) utbildningsår, erfarenhet och kön.

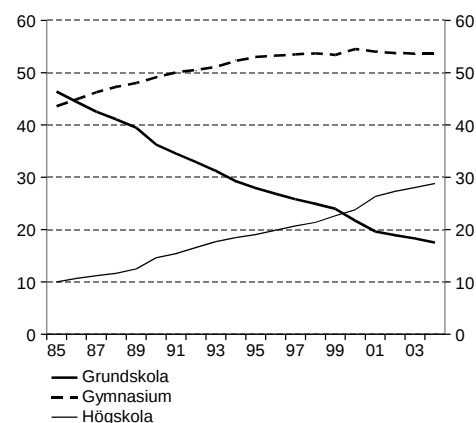
Källa: SOU 2001:53, *Lönestrukturens förändring i Sverige*.

Ett alternativt sätt att analysera utbildningspremien är att undersöka löneskillnader mellan utbildningsgrupper. Diagram 76 visar löneskillnaden mellan en treårig gymnasial utbildning och för-gymnasial utbildning, s.k. gymnasielönepremien, samt skillnaden mellan en treårig universitetsutbildning och en treårig gymnasial utbildning, den s.k. universitetslönepremien. Både universitets- och gymnasielönepremien minskade kraftigt mellan 1968 och 1981. Under 1980-talet vände trenden uppåt för universitetslönepremien. Den ökade från 14 procent 1981 till 28,5 procent år 2001. Däremot förefaller det som om gymnasielönepremien varit stabil sedan 1980.

Det är även av intresse att granska utvecklingen av lönespridning inom olika utbildningsgrupper. Tidigare analys tyder på att en ökning av lönespridningen har ägt rum först och främst bland de högavlönade, vilket rimligtvis borde avspeglas i en ökad lönespridning inom de högsta utbildningsgrupperna.

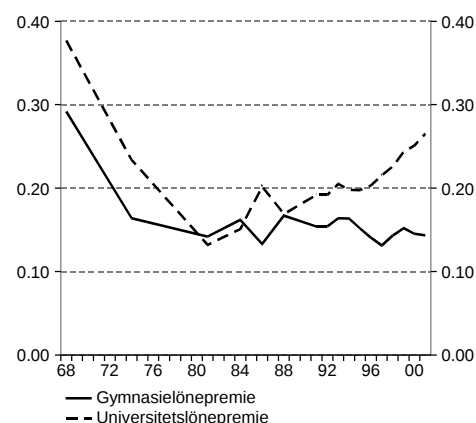
Diagram 77 visar utvecklingen av lönespridningen inom utbildningsgrupperna förgymnasial-, gymnasial-, eftergymnasial- och forskarutbildning. För grupperna med förgymnasial- och

Diagram 75 Anställda per utbildningsnivå, privat

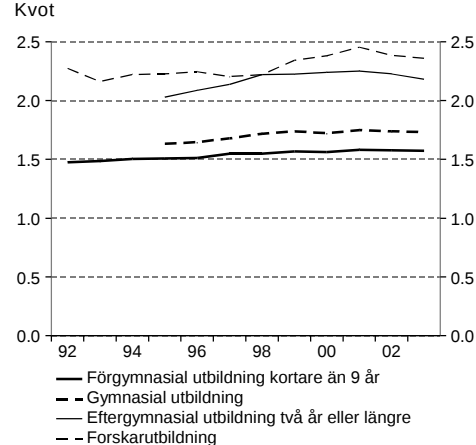
Källa: SCB.

Diagram 76 Utbildningspremie Kvot

Källa: Figur 3 i Gustavsson, M., "The evolution of the Swedish wage structure: New evidence for 1992-2001", *Applied Economic Letters*, 2005.

Diagram 77 Lönespridning inom utbildningsgrupper Kvot

Källa: SCB.

gymnasial utbildning var trenden under 1990-talet en svagt ökande lönespridning. För de med eftergymnasial utbildning ökade spridningen inom gruppen fram till 1998. Därefter har den legat på en relativt konstant nivå. Lönespridningen inom gruppen med forskarutbildning ökade efter 1998, men mellan år 2001 och 2003 föll den tillbaka något. Sammanfattningsvis har premien för högskoleutbildning ökat under senare delen av 1990-talet, samtidigt som variationen i lön inom utbildningsgrupper har ökat något.

En annan aspekt av lönespridning är hur löner varierar mellan företag. Edin m.fl. (2006) undersöker i vilken mån utvecklingen i lönespridning reflekterar en ökad spridning i löner mellan företag respektive ökad spridning mellan individer inom samma företag.¹⁰⁴ De finner en kontinuerlig ökning i lönespridning mellan företag sedan mitten av 1980-talet och nämner två möjliga förklaringar till detta. En möjlig förklaring är att det skett en ökad sortering av arbetskraft efter kvalifikationsnivå så att personer med höga respektive låga kvalifikationer i större utsträckning än tidigare arbetar i olika företag. En annan möjlig förklaring är att lönebildningen förändrats i riktning mot en mer decentraliserad lönesättning och därmed har sambandet mellan lön och företagsvinster blivit starkare. Även för övriga nordiska länder finns forskningsresultat som tyder på att det skett en ökad sortering av arbetskraft efter kvalifikationsnivå, även om detta inte förklarar hela ökningen i lönespridningen.¹⁰⁵

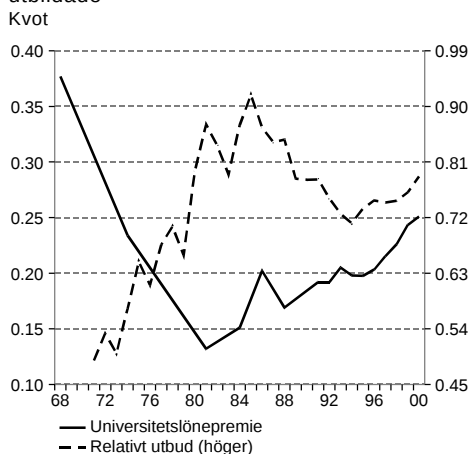
Förklaringar till utvecklingen av den svenska lönestrukturen

Både marknadskrafter och institutionella faktorer har uppmärksamats för att förklara utvecklingen av den svenska lönestrukturen.

Med utgångspunkt i teorin som betonar marknadskrafterna finns det tecken på att förändringar i lönespridningen påverkats av utbudsfaktorer fram till mitten av 1990-talet. Diagram 78 visar att fram till år 1993 är universitetslönepremien starkt negativt korrelerad med det relativa utbudet av universitetsutbildad arbetskraft¹⁰⁶. Från mitten av 1990-talet gäller dock inte detta mönster, då premien kontinuerligt ökar trots en ökning i det relativa utbudet av universitetsutbildad arbetskraft.

Förklaringar som i stället betonar efterfrågefaktorer särskiljer mellan effekterna av teknisk utveckling och globalisering. Ett antal studier fokuserar på effekter av den tekniska utvecklingen.

Diagram 78 Relativt utbud av universitetsutbildade

Källa: Gustavsson, M., "The evolution of the Swedish wage structure: New evidence for 1992-2001", *Applied Economic Letters*, 2005.

¹⁰⁴ Edin, P.-A., B. Holmlund och O. Nordström Skans, "Wage dispersion between and within plants: Sweden 1985-2000", NBER Personnel Economics Project, 2006.

¹⁰⁵ Se t.ex. Vartiainen, J. och R. Uusitalo, "Finland: firm factors in wages and wage changes", NBER Personnel Economics Project, 2006.

¹⁰⁶ Det relativa utbudet av universitetsutbildad arbetskraft definieras här som antalet individer med treårig högskoleutbildning dividerat med antalet individer med treårig gymnasieutbildning.

Mellander (1999) undersöker betydelsen av den tekniska utvecklingen för efterfrågan av olika typer av arbetskraft.¹⁰⁷ Studien bygger på data från 24 branscher i tillverkningsindustrin mellan åren 1985 till 1995 och beräknar efterfrågan för fyra olika typer av arbetskraft, grupperade efter utbildningsnivå. Resultatet visar att den tekniska utvecklingen missgynnat efterfrågan på mindre kvalificerade arbetare. Däremot finner studien positiva effekter av teknisk utveckling för efterfrågan av personer med universitetsutbildning. Studien visar även att förändringar i efterfrågan på mindre kvalificerade arbetare skiljer sig mellan branscher, med kraftigare effekter i branscher som kan karakteriseras som högteknologiska.

Hansson (2000) analyserar orsakerna till ökningen av andelen kvalificerad arbetskraft inom industrin.¹⁰⁸ Studien utgår ifrån att ökningen av kvalificerad arbetskraft drivits av en generell ökning inom de flesta industrier, och inte en kraftig ökning inom en specifik industri. Resultaten tyder på att utvecklingen fram till år 1985 drevs av det relativa utbudet av kvalificerad arbetskraft. Efter 1985 är det i stället den relativa efterfrågan som är den drivande kraften. Av de två faktorerna teknisk förändring och ökad globalisering, finner han resultatet att en sådan utveckling är konsistent med den tekniska förändringen. Ökad konkurrens från låglöneländer har bidragit till att den relativa efterfrågan för kvalificerad arbetskraft har ökat, men effekten är relativt begränsad.

Sambandet mellan ökad inkomstspridning och teknisk förändring har även undersökts av Lindquist (2005).¹⁰⁹ Resultaten visar att ökningen i inkomstspridning mellan hög- och lågutbildade har påverkats av efterfrågefaktorer. Resultaten förklaras av att produktivt kapital och humankapital är komplementära, dvs. en ökad användning av maskiner har olika effekter på efterfrågan av kvalificerad och mindre kvalificerad arbetskraft, där mindre kvalificerad arbetskraft tenderar att ersättas av maskiner.¹¹⁰ Detta innebär att ökade investeringar, t.ex. i effektivare maskinutrustning, i kombination med ett minskat utbud av utbildad arbetskraft medfört att kvoten av kapital per utbildad arbetare ökat. Detta har i sin tur bidragit till att efterfrågan, och därmed också lönerna, har ökat för högutbildad arbetskraft.

¹⁰⁷ Mellander, E., "The Multi-Dimensional Nature of Labor Demand and Skill-Biased Technical Change", Working Paper 9, IFAU, 1999.

¹⁰⁸ Hansson, P., "Relative demand for skills in Swedish manufacturing: Technology or Trade?", *Review of International Economics*, No. 8, 2000.

¹⁰⁹ Lindquist, M., "Capital-skill Complementary and inequality in Sweden", *Scandinavian Journal of Economics*, No. 107, 2005.

¹¹⁰ I stiliserad form innebär hypotesen om komplementärt förhållande mellan produktivt kapital och humankapital att högutbildad arbetskraft och produktivt kapital är komplementära, medan produktivt kapital och mindre kvalificerad arbetskraft är substitut. I forskningslitteraturen förekommer även en annan version av hypotesen, där även högutbildad arbetskraft betecknas substitut. Vid detta antagande gäller dock att substitutionselasticiteten mellan produktivt kapital och mindre kvalificerad arbetskraft är högre än mellan produktivt kapital och högutbildad arbetskraft.

Ett antal andra studier fokuserar i stället på effekterna av utflyttning av produktion och ökad handel. Om en ökad internationell handel bidragit till att förändra sammansättningen av arbetskraftefterfrågan, från mindre kvalificerad till kvalificerad arbetskraft, kan detta ha bidragit till att öka lönespridningen. Hansson (2005) analyserar hur andelen högutbildade i moderbolagen i Sverige påverkas av lokaliseringsbeslut av produktion hos svenskägda multinationella företag.¹¹¹ Resultaten visar att ökade direktinvesteringar i Central- och Östeuropa under 1990-talet har ökat andelen högutbildade i de svenska moderbolagen.

Ekholm och Hakkala (2005) analyserar effekterna av byten från inhemska till utländska leverantörer av tjänster och insatsvaror (s.k. offshoring) på företagens efterfrågan av olika typer av arbetskraft.¹¹² Resultaten för perioden 1995–2000 visar att ”offshoring” till låginkomstländer tenderar att minska relativ efterfrågan av arbetare med enbart gymnasieutbildning. Däremot så visar resultaten att ”offshoring” till höginkomstländer inte har någon statistisk signifikant påverkan på sammansättningen av efterfrågan på arbetskraft. Dessa två studier ger därmed visst stöd för hypotesen att ökad globalisering bidragit till att förändra sammansättningen av arbetskraftefterfrågan.

En institutionell förklaring till ökad lönespridning kan vara förändringar i lönebildningsprocessen. Från ungefär mitten av 1950-talet till ungefär 1970 eftersträvades minskade löneskillnader mellan löntagare med samma kvalifikationer i olika produktionssektorer genom den solidariska lönepolitiken. Löneförhandlingarna vägledades av principen ”lika lön för lika arbete”. Utjämnningen av lönerna mellan olika branscher var betydande under denna period. Från ungefär 1970 till ungefär mitten av 1980-talet ändrades ambitionen till att gälla en mer allmän utjämnning av lönerna. Under denna period skedde en kraftig utjämnning av lönerna såväl inom branscher och arbetsställen som mellan yrkesgrupper och kvalifikationsnivåer.

1983 upplöstes den centraliserade lönebildningen, då Metallindustriarbetareförbundet ingick ett eget avtal med Verkstadsföreningen. Detta avtal sammanfaller ungefär tidsmässigt med att lönespridningen började öka. Sedan dess har löneförhandlingarna vanligtvis förts enbart på bransch- och företagsnivå, vilket kan bidra till att exempelvis branschspecifika och regionala skillnader får större genomslag på lönebildningen. Under senare delen av 1990-talet har samarbetsavtal och andra avtal slutits som ger utrymme för decentraliserad lönesättning.

Sammanfattningsvis hade lönebildningen en sammanpressande effekt på lönestrukturen fram till början på 1980-talet. Därefter har lönebildningen blivit mer decentraliserad, vilket kan ha bidragit till en ökad lönespridning.

¹¹¹ Hansson, P., ”Skill upgrading and production transfer within Swedish multinationals in the 1990s”, *Scandinavian Journal of Economics*, No. 107(4), 2005.

¹¹² Ekholm, K. och K. Hakkala, ”The Effect of offshoring on labor demand: Evidence from Sweden”, Working Paper 654, IUI, 2005.

DETTA AVSNITT I KORTHET

- Den ökande lönespridningen mellan 1995 och 2003 beror till stor del på att spridningen har ökat i det högre segmentet i lönefördelningen, dvs. en ökning av de högsta lönerna.
- Lönespridningen har ökat inom tjänstemannagruppen. Inom arbetargruppen har lönespridningen varit relativt konstant.
- Lönespridningen varierar mellan olika sektorer. Den är störst inom den privata sektorn.
- Det är för Sveriges del svårt att särskilja en enskild förklaring till utvecklingen av lönespridningen. Minskningen av lönespridningen fram till 1983 drevs troligtvis av både det starkt ökande utbudet av högskoleutbildade och av ambitionen att utjämna löner mellan olika branscher/yrken. Ökningen av lönespridningen efter 1983 tycks bero på såväl institutionella förändringar som marknadsmekanismer.
- För Sveriges del har andelen sysselsatta med utbildning från högskola som högsta utbildningsnivå ökat i alla sektorer.
- Premien för högskoleutbildning har ökat under senare delen av 1990-talet, samtidigt som variationen i lön inom olika utbildningsgrupper har ökat.
- Utvecklingen av lönebildningsprocessen under 1990-talet kan vara en förklaring till den ökade lönespridningen, där avtal inom olika sektorer medfört löneanpassning utifrån lokala och individuella förhållanden.

Ordlista

A

Arbetskostnad

Egentliga löner (inkl. skattepliktiga förmåner), avtalade och lagstadgade kollektiva avgifter samt löneskatter.

Real arbetskostnad

Nominell arbetskostnad deflaterad med förädlingsvärdepriset.

Arbetskostnadsandel

Den totala arbetskostnaden för produktionen inom en bransch, som andel av förädlingsvärdet i branschen i löpande pris.

Strukturell arbetskostnadsutveckling

Arbetskostnadsutvecklingen i näringslivet som helhet i avsaknad av konjunkturella obalanser.

Arbetsmarknadsgap

Faktiskt arbetade timmars procentuella avvikelser från potentiellt arbetade timmar.

Arbetsproduktivitet

Förädlingsvärde per arbetad timme.

B

Bruttoöverskott

Den del av förädlingsvärdet (exkl. skatter och subventioner) som återstår sedan arbetskostnaden dragits ifrån.

Bytesförhållande

Kvoten mellan exportpriser och importpriser. Landets bytesförhållande förbättras när exportpriser stiger i förhållande till importpriser och försämras när de sjunker.

D

Deflatera

En tidsserie uttryckt i löpande priser kan omräknas till fasta priser, eller deflateras

genom att den divideras med ett prisindex (deflator).

E

Enhetsarbetskostnad

Arbetskostnad per producerad enhet. Bestäms av arbetskostnad per timme och arbetsproduktivitet.

F

Förädlingsvärdet

En sektors/bransch förädlingsvärde är sektorns/branschens produktionsvärde minus sektorn/branschens insatsförbrukning. Summan av samtliga sektorers/branschers förädlingsvärde till baspris med tillägg för nettot av produktskatter och produktsubventioner, utgör BNP till marknadspris.

Förädlingsvärdepris

Förädlingsvärdepriset beräknas genom att förädlingsvärdet i löpande pris (till baspris) divideras med förädlingsvärdet i fast pris. Detta pris visar prisutvecklingen då genomsnittspriser för förbrukade insatsprodukter (förbrukningspriser) räknas av från genomsnittspriser för de producerade produkterna (produktpriser).

I

IKT

Informations- och kommunikationsteknologi.

J

Jämviktsarbetslöshet

Den arbetslöshet som är förenlig med stabil inflation.

K**Kapitalavkastning**

Den del av förädlingsvärdet (exkl. skatter och subventioner) som återstår sedan arbetskostnader och kostnader för kapitalförslitning (avskrivningar och värdeminskning) dragits ifrån. Kapitalavkastningen för en sektor eller bransch uttrycks i procent av kapitalstocken.

Kapitalavkastningskrav

Den minsta förväntade ersättning, i form av kapitalavkastning, en investerare accepterar för att investera.

Kapitalstock

Företagens sammanlagda materiella och immateriella produktiva utrustning i en sektor eller bransch, t.ex. byggnader, fordon, maskiner och datorprogramvara. Kan beräknas som återanskaffningsvärde eller till ursprungligt inköpspris (med avdrag för kapitalförslitning). Kapitalstocken växer i volym med nivån på bruttoinvesteringar minus kapitalförslitning.

Kapitaltjänst

Flödet av produktiva insatser som kapitalstocken genererar.

Kapitaltjänstkvote

Kvoten mellan kapitaltjänster och förädlingsvärde.

Konjunkturrell balans

Ett läge då resursutnyttjandet i den svenska ekonomin är på en sådan nivå att den genererar en stabil inflationstakt. Då är arbetslösheten lika med jämviktsarbetslösheten och BNP lika med potentiell BNP. Nivån på arbetskostnaderna är också i jämvikt, vilket innebär att det internationella avkastningskravet är uppfyllt.

Konjunkturrell störning

En tillfällig variation av den ekonomiska utvecklingen. En konjunkturrell störning har endast kortsiktig påverkan på ekonomin och påverkar således inte den långsiktiga utvecklingen.

Konsumtionskorg

De varor och tjänster som konsumeras av hushållen.

M**Marginalprodukten för arbete**

Den ökning av produktionen som ges av ytterligare en arbetad timme.

P**Produktionskorg i näringslivet**

Sammansättningen av näringslivets produktion av varor och tjänster.

R**Reservationslön**

Den lägsta lön vid vilken en individ är villig att utföra ett visst arbete.

Riskpremie

Skillnaden mellan den förväntade avkastningen på en riskfylld investering och en riskfri investering.

T**Trendmässig**

Den utjämnade och mer långsiktiga tendensen hos en variabel, dvs. utvecklingen exklusive tillfälliga – såsom konjunkturrella eller andra – variationer.

V**Vinstandel**

Bruttoöverskottets andel av förädlingsvärdet i löpande pris. Summan av arbetskostnadsandelen och vinstandelen är ett.